

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

(ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ)

Τομέας: Βιβλικών Σπουδών και Πολιτισμικού Βίου της Μεσογείου

**Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΗ ΕΜΦΑΝΙΣΗ
ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΣΤΟΝ ΠΕΤΡΟ
ΣΤΗ ΛΙΜΝΗ ΤΗΣ ΤΙΒΕΡΙΑΔΟΣ
(Ιω. 21)**

ΠΑΝΑΓΟΥΛΑ Ν. ΜΠΙΤΖΑ

ΑΜ: 25103

2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ιστορία της Έρευνας	.4
2. Μέθοδος της παρούσας Έρευνας	13

A. ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΚΕΦ. 21

1. Οριοθέτηση του κειμένου	14
2. Κριτική του κειμένου	15
3. Φιλολογική ανάλυση	24

B. ΤΟ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΟ

B.1. ΑΜΕΣΗ ΣΥΝΑΦΕΙΑ

α) Οι προηγούμενες αναστάσιμες εμφανίσεις του Κυρίου στον Ιωάννη (Ιω. 20)	28

B.2. ΜΑΚΡΟΣΥΝΑΦΕΙΑ

α) Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων (Ιω. 6)	33
β) Ο ποιμήν ο καλός (Ιω. 10)	34
γ) Ο νιπτήρας (Ιω. 13)	35
δ) Η άρνηση του Πέτρου (Ιω. 18)	36

B.3. ΕΠΙΜΕΤΡΟ I

1. Ομοιότητες και διαφορές με το Λκ. 5	36

Γ. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΚΟΠΗΣ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Τόπος, χρόνος, πρόσωπα (21, 1-2)	44

II. ΑΛΙΕΙΑ

1. Η αλιεία των μαθητών (21, 3)	56
2. Εμφάνιση του Ιησού στους επτά μαθητές (21, 4-5)	60
3. Η θαυματουργική επέμβαση του Ιησού (21, 6)	65
4. Η αναγνώριση του Κυρίου από τον αγαπημένο και τον Πέτρο (21, 7-8)	68
5. Ο Ιησούς αναγνωρίζεται από τους μαθητές και συνομιλεί μαζί τους (21, 9-14)	76

III. ΙΗΣΟΥΣ ΚΑΙ ΠΕΤΡΟΣ

1. Συνομιλία του Ιησού με τον Πέτρο (21, 15-17)	89
2. Κλήση και πρόρρηση του θανάτου του Πέτρου (21, 18-19)	127

IV. ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΣ ΜΑΘΗΤΗΣ

1. Λόγοι για τον Αγαπημένο μαθητή (21, 20-23)	143

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

161

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

167

ΕΠΙΜΕΤΡΟ II

179

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ιστορία της Έρευνας

Στη βιβλική παράδοση το γεγονός της αναστάσεως του Ιησού Χριστού, και του θριάμβου Αυτού επί του θανάτου, συνιστά τον πυρήνα του Χριστιανισμού (Α΄ Κορ. 15, 14). Οι Ευαγγελικές διηγήσεις για τις αναστάσιμες εμφανίσεις του Κυρίου είναι οι εξής: το *Κατά Μάρκον* αναφέρει ως πρώτη την εμφάνιση του Ιησού στη Μαρία την Μαγδαληνή (Μκ. 16, 9), ενώ ο Επίλογος, ο οποίος προστέθηκε αργότερα¹ αναφέρει ως δεύτερη την εμφάνιση στους δυο μαθητές (Μκ. 16, 12) και ως τρίτη την εμφάνιση στους έντεκα (Μκ. 16, 14). Στο *Κατά Ματθαίον* η πρώτη εμφάνιση πραγματοποιείται στις Μυροφόρες (Μτθ. 28, 1 εξ.) και η δεύτερη στους μαθητές στο όρος της Γαλιλαίας (Μτθ. 28, 16 εξ.). Το *Κατά Λουκάν* αναφέρει την εμφάνιση του Κυρίου στους δύο μαθητές οι οποίοι πορεύονταν προς Εμμαούς (Λκ. 24, 14 εξ.), και αυτή στους αποστόλους (Λκ. 24, 36-49). Στο *Κατά Ιωάννην* καταγράφονται συνολικά τέσσερις εμφανίσεις του Αναστημένου Ιησού. Η πρώτη πραγματοποιείται στη Μαρία τη Μαγδαληνή (Ιω. 20, 14-17), *τῆ μιᾶ τῶν σαββάτων* (Ιω. 20, 1) στα Ιεροσόλυμα. Ύστερα ο Κύριος εμφανίζεται την ίδια ημέρα το βράδυ στους δέκα μαθητές απουσία του Θωμά: *τῆ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῆ μιᾶ σαββάτων καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων* (Ιω. 20, 19). Οκτώ ημέρες αργότερα εμφανίζεται και πάλι ο Ιησούς στους μαθητές *τῶν θυρῶν κεκλεισμένων* (Ιω. 20, 26), αλλά αυτή τη φορά παρόντος του Θωμά (Ιω. 20, 19-26). Στον δεύτερο Επίλογο του Ευαγγελίου, καταγράφεται ως τέταρτη μία επιπλέον εμφάνιση του Ιησού στους επτά μαθητές στη λίμνη της Τιβεριάδος (21, 1 εξ.).

¹ I. Καραβιδόπουλου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη, 2010, σ. 140 εξ.

Με αυτήν την τελευταία διήγηση θα ασχοληθούμε στην παρούσα εργασία. Η περικοπή που θα εξετάσουμε εντάσσεται στο κεφ. 21, στην ενότητα των διηγήσεων για τις εμφανίσεις του Αναστημένου Ιησού στους μαθητές, και αποτελεί το δεύτερο επίλογο του Ευαγγελίου. Αποτελείται από είκοσι τρεις στίχους και περιλαμβάνει:

α) τη θαυμαστή αλιεία στη λίμνη της Τιβεριάδος (21, 1-14),

β) τη συνάντηση του Αναστημένου Ιησού με τον Πέτρο, την επανάκληση αυτού στο αποστολικό αξίωμα και την πρόρρηση του θανάτου του (21, 15-23).

Αυτή η δεύτερη ενότητα θα αποτελέσει κυρίως τον πυρήνα της παρούσας εργασίας.

Σχετικά με το κεφ. 21 υπάρχει έντονη προβληματολογία για την αυθεντικότητά του, την θέση του στο Ευαγγέλιο, το νόημα που φέρει, την λειτουργία που εξυπηρετεί εντός του Ευαγγελίου και τον συγγραφέα αυτού. Πριν αναφέρουμε όμως οτιδήποτε άλλο πρέπει να πούμε ότι στη χειρόγραφη παράδοση δεν υπάρχουν στοιχεία, τα οποία να δηλώνουν πως το *Κατά Ιωάννη* κυκλοφορήθηκε χωρίς να περιλαμβάνει το κεφ. 21. Ωστόσο για το κεφάλαιο αυτό διατυπώθηκαν δύο διαφορετικές απόψεις:

Α) Η πρώτη άποψη δέχεται πως το κεφ. 21 δεν είναι αναπόσπαστο τμήμα του σώματος του Ευαγγελίου, αλλά πρόκειται για Επίμετρο το οποίο προστέθηκε αργότερα και ανήκει σε άγνωστο συγγραφέα.

Για να αποδείξει την παραπάνω θέση ο R. Bultmann² στηρίζεται στο ιδιαίτερο λεξιλόγιο του κειμένου το οποίο απουσιάζει από το υπόλοιπο Ευαγγέλιο. Το «ισχύειν» αντί του «δύνασθαι» (στ. 6)· το «ἐξετάζειν» αντί του «ἐρωτᾶν» (στ. 12)· το «τολμᾶν» (στ. 12)·

² R. Bultmann, *The Gospel of John, A Commentary*, Oxford 1971, σ. 542 εξ.

το «ἀδελφοί» ως δηλωτικό των Χριστιανών (στ. 23)· το «ἐπιστραφῆναι» αντί του «στραφῆναι» (1, 38· 20, 14.16).

Επίσης, για τον Bultmann προκαλούν έκπληξη οι εξής ασυνήθιστοι όροι: το «φανεροῦν» (στ. 1)· το «ὑπάγειν» με απαρέμφατο· το «πρωῖα» (στ. 4) αφού στο Δ' Ευαγγέλιο προτιμάται η λέξη «πρωῖ»³. Οι μαθητές προσφωνούνται «παιδία»· το «ἀπό» χρησιμοποιείται ως αιτιολογικό (στ. 6) ή επιμεριστικό (στ. 10) αντί του συνήθους «ἐκ». Το «οὐ μακράν» (στ. 8) αντί του «ἐγγύς». Το «ἕως» (στ. 22) αντί του «ἕως ὅτου» ή «ἕως οὐ»· το «πλέον» αντί του «μᾶλλον». Στηριζόμενος λοιπόν σε αυτές τις γλωσσολογικές διαφορές αποδίδει την συγγραφή του κεφ. 21 σε κάποιον άγνωστο συγγραφέα.

B) Η δεύτερη άποψη δέχεται για το κεφ. 21 ότι πρόκειται καθαρά για ιωάννεια παράδοση⁴. Είτε δηλαδή το κεφ. αυτό γράφτηκε από μαθητές του Ιωάννη οι οποίοι εμφορούνταν από το πνεύμα του διδασκάλου τους, ίσως ακόμη και όταν αυτός βρισκόταν στη ζωή⁵, είτε γράφτηκε με μορφή επιλόγου από τον ίδιο τον Ιωάννη⁶.

Αναφορικά με το κεφ. 21, ο S. Meager⁷, απαριθμεί ένα δεδομένο και δύο αντικείμενα ερεύνης. Το δεδομένο είναι πως το συγκεκριμένο κεφ. δεν απουσιάζει από τη χειρόγραφη παράδοση. Τα δύο αντικείμενα ερεύνης, τα οποία θέτει, είναι τα εξής:

α) Αν το λεξιλόγιο του κεφ. 21 είναι ομοιογενές με τα προηγούμενα κεφ. του Ιω. αλλά και

³ C. K. Barrett, *The Gospel According to St John*, London 1970⁸, σ. 479.

⁴ Κασσιανού Επισκόπου Κατάνης, «Το εικοστόν πρώτον κεφάλαιον του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου», *Γρηγόριος ο Παλαμάς* (1955), σ. 211 και 215.

⁵ Αυτό συνάγεται από το σχόλιο «ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; σύ μοι ἀκολούθει» (21, 22).

⁶ Αρχ. Μακαρίου Βαρλά, «Η Ενότητα του 21^{ου} κεφ. του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου», *Γρηγόριος ο Παλαμάς* (1981), σ. 281.

⁷ P. S. Minear, *όπ, παρ.*, σ. 85-86.

β) Αν το γραμματικό και λογοτεχνικό ύφος του κεφαλαίου παρουσιάζει απόκλιση από το υπόλοιπο Ευαγγέλιο.

Όσον αφορά στις ανομοιογένειες του λεξιλογίου του κειμένου, ο Minear⁸ υποστηρίζει ότι δικαιολογούνται, καθώς οφείλονται στο γεγονός πως στο Ευαγγέλιο έχουν ενσωματωθεί προφορικές και γραπτές παραδόσεις της εποχής.

Ομοίως ο Barrett⁹ ισχυρίζεται ότι οι γλωσσολογικές διαφορές, και οι διαφορές του ύφους δεν είναι από μόνες τους ικανές να στηρίξουν την άποψη ότι το κεφ. 21 γράφτηκε από διαφορετικό συγγραφέα. Αυτή πρέπει να στηριχθεί σε επιπλέον εκτιμήσεις και όχι μόνον στο λεξιλόγιο και στο λογοτεχνικό ύφος. Ένας συντάκτης ο οποίος επιθυμεί να προσθέσει νέο υλικό στο βιβλίο του δεν λειτουργεί τόσο αδέξια. Επίσης το συμπληρωματικό υλικό θα έπρεπε να είχε προστεθεί πριν το 20, 30. Επιπλέον κατά τον Barrett είναι δύσκολο ένας συντάκτης να επιθυμούσε να χαλάσει την εικόνα της αποστολής των μαθητών, ως αντιπροσώπων του Ιησού στο 20, 21-23, με μια νέα διήγηση όπου αυτοί παρουσιάζονται να μην μπορούν να αναγνωρίσουν τον Αναστάνα και να επιστρέφουν στην προηγούμενη απασχόλησή τους. Συνεπώς, κατά τον Barrett, για αυτούς τους λόγους, δεν είναι απαραίτητο να αποσπάσουμε το κεφ. 21 από το κύριο σώμα του Ευαγγελίου.

Ο P. Mahoney¹⁰ υποστηρίζει ότι αν η πατρότητα του κεφ. 21 καθοριζόταν μόνον από το λεξιλόγιό του, τότε θα αναγκαζόμασταν να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι αυτό συνεγράφη από τον ίδιο συντάκτη ή την ομάδα συντακτών που συνέγραψαν και το υπόλοιπο Ευαγγέλιο, καθώς οι γλωσσολογικές διαφορές του κεφ. αυτού είναι ελάχιστες συγκριτικά με την ομοιομορφία που παρουσιάζει το κεφ. με ολόκληρο το Ιω.

⁸ P. S. Minear, *όπ. παρ.*, σ. 86.

⁹ C. K. Barrett, *όπ. παρ.*, σ. 480.

¹⁰ P. Mahoney, *Two Disciples at the Tomb*, Frankfurt 1974, σ. 12.

Επιπλέον υπάρχουν τρεις ακόμα παρατηρήσεις οι οποίες υποστηρίζουν την ιωάννεια προέλευση του κεφ. 21:

α) Η πρώτη είναι ο παραλληλισμός ιδίως της αφήγησης της Ύψωσης (13 εξ.) με αυτή του Λουκά (κεφ. 22 εξ.). Παραθέτουμε ορισμένα παραδείγματα για την καλύτερη κατανόηση: η συνεργασία του Πέτρου και του Ιωάννη στην προετοιμασία της τελευταίας τράπεζας (Λκ. 22, 8 εξ.) θυμίζει τη δυάδα του Πέτρου και του αγαπημένου μαθητή στο *κατά Ιωάννη* (Ιω. 13, 23 εξ.· 20, 3 εξ.· 21, 7. 20). Το Λκ. 24, 12¹¹ έχει το παράλληλό του στην ιωάννεια διήγηση για τους δύο μαθητές, κατά το πρωί της πρώτης ημέρας των Σαββάτων (Ιω. 20, 1-10). Η θαυμαστή μεταπασχάλια αλιεία η οποία περιγράφεται στους πρώτους δεκατέσσερεις στ. του κεφ. 21, έχει το παράλληλο στο Λκ. 5, 1-11, όπου όμως πρόκειται για την αρχή της επίγειας δράσης. Τέτοιες μεταθέσεις γίνονται στο Ιω. με θεολογική σκοπιμότητα¹².

β) Η δεύτερη παρατήρηση αφορά στην ενότητα του Ευαγγελίου. Έχει αναγνωρισθεί ότι οι τρεις ερωτήσεις του Κυρίου προς τον Πέτρο (21, 15-17), οι οποίες αποτελούν το κύριο μέρος του διαλόγου με τον Αναστάντα, αντιστοιχούν στις τρεις αρνήσεις του Πέτρου (18, 17. 25-27). Η αναμφίβολη αναλογία μεταξύ των δύο κειμένων επιτρέπει τη διαπίστωση ότι ο Ευαγγελιστής, γράφοντας το κεφ. 18 περί των τριών αρνήσεων του Πέτρου, γνώριζε ήδη ότι θα γράψει και το κεφ. 21, όπου θα αποκαθιστούσε την τιμή και τη θέση του Πέτρου στην Εκκλησία.

γ) Η Τρίτη παρατήρηση αφορά στον τρόπο της διήγησης. Το υλικό της αφηγήσεως των πρώτων δεκατεσσάρων στίχων του κεφ. 21 πλαισιώνει τον διάλογο, ο οποίος θα ακολουθήσει στη συνέχεια.

¹¹ «Ὁ δὲ Πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον καὶ παρακύψας βλέπει τὰ ὀθόνια μόνα, καὶ ἀπῆλθεν πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός».

¹² Πρβλ. Την εκδίωξη των εμπόρων από τον Ναό (2, 13-25).

Αυτή τη σχέση παρατηρούμε και στα άλλα μέρη του Ευαγγελίου. Στο κεφ. 5 το διδακτικό μέρος στους στ. 17-19 εγκαινιάζεται ως διάλογος. Η θεραπεία του ασθενούς στη Βηθεσδά προκαλεί τον δογματικού περιεχομένου λόγο, σύμφωνα με τον οποίο ο Υιός του Θεού ενωμένος με τον Πατέρα είναι η ζωοποιός αρχή και το τέλος. Το ίδιο ισχύει και στο κεφ. 6, όπου η διδασκαλία της Θείας Ευχαριστίας έχει ως αφετηρία της τον χορτασμό των πεντακισχιλίων. Παρομοίως σχετίζεται η ενότητα της εισαγωγικής νίψης των ποδών (κεφ. 13, 1-30) και των αποχαιρετιστήριων λόγων (κεφ. 13, 31 - κεφ. 16) αφενός, αλλά και της κατακλείδας αυτών αφετέρου: της Αρχιερατικής του Κυρίου προσευχής (κεφ. 17). Γενικότερα η δογματική διδασκαλία στο τέταρτο Ευαγγέλιο δεν παρουσιάζεται με μορφή μονολόγου. Η διάρθρωση του κεφ. 21 είναι κατά τα ουσιώδη σημεία η ίδια με όλο το Ιω.

Βεβαίως ο διάλογος των 21, 15-25 είναι κατά την μορφή πολύ διαφορετικός των δογματικού περιεχομένου λόγων των κεφ. 5, 6 και 13, 17¹³. Σε αυτό το πρόβλημα ο Dodd¹⁴ απαντά ότι οι μορφές αυτές στο Ιω. είναι ρευστές. Οι διηγήσεις των εμφανίσεων του Αναστάντος συνιστούν δύο τύπους παραδόσεων, οι οποίες αναπτύχθηκαν ανεξάρτητα η μία από την άλλη για να διατρανώσουν με διαφορετικούς τρόπους, την πίστη στην έγερση του Κυρίου εκ των νεκρών¹⁵.

Ο Τρεμπέλας¹⁶ συμφωνεί ότι η συγγραφή του κεφαλαίου αυτού πρέπει να είναι μεταγενέστερη της συγγραφής ολόκληρου του Ευαγγελίου. Πρέπει όμως να έγινε εξαιρετικά νωρίς και να προστέθηκε στο υπόλοιπο Ευαγγέλιο πριν αυτό δημοσιευθεί και κυκλοφορηθεί, διότι διαφορετικά θα έπρεπε να έχουμε δυο

¹³ Κασσιανού Επισκόπου Κατάνης, *όπ. παρ.*, σ. 208.

¹⁴ C. H. Dodd, *The interpretation of the fourth Gospel*, Cambridge 1953, σ. 352, 384.

¹⁵ C. H. Dodd, *The appearances of the Risen Christ*, Oxford, 1955, σ. 9-35.

¹⁶ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1990⁴, σ. 715 εξ.

οικογένειες χειρογράφων: μία άνευ του Παραρτήματος και μια άλλη συμπεριλαμβανομένου αυτού. Επομένως, ο χρόνος συγγραφής πρέπει να τοποθετηθεί μεταξύ του χρόνου της συγγραφής των είκοσι πρώτων κεφαλαίων του Ιω. και του χρόνου δημοσίευσής αυτού. Επίσης, κατά τον Τρεμπέλα, όσον αφορά στο θέμα της γνησιότητας του κεφαλαίου, θα μπορούσε κάποιος να παρατηρήσει ότι ποτέ δεν διατυπώθηκε καμία αμφισβήτηση περί αυτού σε όλη την Εκκλησία μέχρι των χρόνων του Grotius τον 17^ο αι. Συμπερασματικά ο αείμνηστος καθηγητής σημειώνει τα εξής: «εις πᾶν μέρος αὐτοῦ ἐμφανίζεται σαφῶς καὶ ἀπαραγνωρίστως ἡ χεὶρ τοῦ Ἰωάννου καθὼς καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τρόπον ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ περισσότερον προκατειλημμένοι ν' ἀναγνωρίζωσι ταῦτα».

Στηριζόμενοι στις ανωτέρω επισημάνσεις και διατυπώσεις οι προαναφερθέντες ερμηνευτές δέχονται το κεφ. 21 ως γνησίως ιωάννειο. Επίσης δέχονται ότι το Ευαγγέλιο χωρίς αυτό το κεφάλαιο παραμένει ατελές· η θέση του Πέτρου εντός της ομάδας των Μαθητών είναι ακαθόριστη και η σχέση του προς τον αγαπημένο μαθητή ασαφής¹⁷.

Όπως διαπιστώσαμε, η σύγχρονη έρευνα κλίνει προς την άποψη ότι το συγκεκριμένο κεφάλαιο δεν είναι αναπόσπαστο τμήμα του αρχικού Ευαγγελίου και πιθανόν να οφείλεται σε έναν αναθεωρητή¹⁸. Συνιστά δηλ. ένα είδος Επιμέτρου, αν και ιδιαιτέρως την τελευταία εικοσαετία δεν απουσιάζουν οι «φωνές» που θεωρούν το κεφ. 21 αναπόσπαστο τμήμα του Ιω¹⁹ αποδίδοντας τη συγγραφή

¹⁷ Κασσιανού Επισκόπου Κατάνης, όπ. παρ. σ. 208 - 214.

¹⁸ P. S. Minear, «The Original Functions of John 21», *Journal of Biblical Literature*, V. 102 (1983), σ. 85.

¹⁹ Σημαντικό πρόβλημα στην έρευνα αποτελεί και η μορφή του κειμένου του Ιωάννη. Πολλές ενότητες δεν φαίνεται να βρίσκονται σε φυσιολογική συνέχεια και τάξη και προκαλούν την εντύπωση ότι έχει διαταραχθεί η αρχική διάταξη του κειμένου. Για παράδειγμα η ενότητα 3, 36 συνεχίζει φυσιολογικά τον στ. 3, 21. Τα κεφ. 5 και 6 φαίνεται να έχουν αντίστροφη σειρά. Η ενότητα 7, 15-24 συνεχίζει τη

του στον Ιωάνναιο κύκλο, αφού με αυτό συνδέονται άμεσα τα κεφ. 10, 13 και 20. Αναλυτικότερα θα δούμε την σχέση τους αυτή παρακάτω.

Όντως και το τέλος του Ευαγγελίου, με μια πρώτη ανάγνωση, φαίνεται ότι ταυτίζεται με τον στ. 20, 31: *ταῦτα δὲ γέγραπται ἵνα πιστεύητε ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ*. Συνεπώς το κεφ. 21 αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη χωρίς όμως να απαντά το Ευαγγέλιο σε κάποιο χειρόγραφο χωρίς αυτό. Για την εξήγηση αυτής της προσθήκης²⁰ μπορούμε να πούμε ότι:

1) Η αταξία του σημερινού κειμένου του Ευαγγελίου οφείλεται είτε σε σύγχυση των φύλλων του παπύρου από κάποιον αντιγραφέα είτε ακόμα στον ίδιο τον συγγραφέα, ο οποίος δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει το έργο του. Γι' αυτό και οι μαθητές του τελικά συνένωσαν ατάκτως τα διάφορα φύλλα του αρχικού παπύρου. Στην περίπτωση αυτή οι μαθητές του Ιωάννη επιχείρησαν να αποκαταστήσουν τη δέθεν αρχική μορφή του κειμένου, χωρίς όμως τελικά να επικρατήσει απόλυτη συμφωνία.

2) Το σημερινό Ευαγγέλιο οφείλεται στη συρραφή πολλών επί μέρους γραπτών πηγών ή σε ένα αρχικό κείμενο, το οποίο κάποιος τελικός συντάκτης ή αναθεωρητής διεύρυνε σημαντικά, μετέβαλε την σειρά των επί μέρους ενοτήτων και το προσάρμοσε στις εκκλησιαστικές ανάγκες της εποχής.

Ωστόσο οι υποθέσεις αυτές εξασθενούν, αν ληφθεί υπ' όψη η ενότητα της γλώσσας και του ύφους του Δ' Ευαγγελίου. Στην περικοπή όμως η οποία αποτελεί αντικείμενο έρευνας της παρούσας

διήγηση του στ. 5, 19-47. Η διήγηση 7, 53-8,11 για την μοιχευομένη γυναίκα δεν απαντά στα περισσότερα αρχαία χειρόγραφα και δεν φαίνεται να ανήκει στο αρχικό κείμενο του Ευαγγελίου. Η ομιλία 10, 1-18 έχει φυσιολογική θέση ανάμεσα στους στ. 10, 29 και 10, 30. Η αποχαιρετιστήρια ομιλία του Ιησού τελειώνει φυσιολογικά με τον στ. 14, 31 και συνεχίζεται στο στ. 18, 1.

²⁰ I. Παναγοπούλου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Αθήνα 1995, σ. 140-141.

εργασίας, υπάρχουν και ορισμένα άλλα σημεία άξια προσοχής, τα οποία στηρίζουν την άποψη ότι συγγραφέας του κεφ. 21 είναι κάποιος αναθεωρητής:

α) Παρά τη συνήθεια του τέταρτου Ευαγγελιστή, οι Ιάκωβος και Ιωάννης χαρακτηρίζονται σε αυτή για πρώτη φορά «οί τοῦ Ζεβεδαίου» (21, 2).

β) Η εμφάνιση του Αναστάσιου πραγματοποιείται στη Γαλιλαία (21, 3 εξ.).

γ) Στο στ. 21, 23 προϋποτίθεται ο θάνατος του αγαπημένου μαθητή.

δ) Ο πληθυντικός του στ. 24 «καί οἶδαμεν ὅτι ἀληθής αὐτοῦ ἡ μαρτυρία ἐστίν» δεν είναι δυνατόν να προέρχεται από το συγγραφέα· είναι πιο φυσικό με τον πληθυντικό αυτό να εκφράζεται η πίστη και η μαρτυρία της ιωάννειας κοινότητας.

Ωστόσο εάν το κεφ. 21 αντικατοπτρίζει την κοινότητα τότε προκύπτουν τα εξής ερωτήματα: α) το κεφ. 21 συνετάχθη πολύ αργότερα από άγνωστο ή άγνωστους συγγραφείς²¹, ή β) γράφτηκε από άμεσους μαθητές του Ιωάννη και ενώ ακόμη το Ιω. δεν είχε κυκλοφορηθεί ευρέως;

Πολλές υποθέσεις έγιναν. Όλες όμως αποτελούν, κατά κάποιο τρόπο, αναγκαστική προβολή και εφαρμογή του συστηματικού επιστημονικού πνεύματος της σημερινής εποχής, σε ένα κείμενο το οποίο γράφτηκε στα τέλη του 1^{ου} αιώνα και δεν περιέχει συνεχή ιστορία αλλά θεολογία περί του Ιησού με αναφορά σε ορισμένα από τα χαρακτηριστικά επεισόδια της ζωής του, χωρίς την χρονολογική τους πάντοτε σειρά²².

²¹ Αρχ. Μακαρίου Βαρλά, όπ. παρ. σ. 281.

²² Δ. Ι. Καραβιδόπουλου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 239-240.

2. Μέθοδος τής παρούσας Έρευνας

Ένεκα της ανωτέρω προβληματικής, το κεφ. 21 κεντρίζει από την πρώτη στιγμή το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Τα προβλήματα και τα ερωτήματα τα οποία δημιουργούνται σχετικά με το κεφάλαιο αυτό και καλούμαστε να απαντήσουμε, είναι τα εξής:

- Το Ιω. 21 είναι άραγε στο σύνολό του προσθήκη²³;
- Αν πράγματι πρόκειται για προσθήκη, ποιος είναι ο συντάκτης του²⁴;
- Ποια είναι η θέση του κεφ. 21 στο σώμα του Ευαγγελίου; Ή ποιος ήταν ο λόγος της προσθήκης αυτού του κεφαλαίου από τον συγγραφέα;
- Ποια είναι η θέση του Πέτρου στην Εκκλησία και ποια η σχέση του με τον αγαπημένο μαθητή;

Στην παρούσα εργασία, προκειμένου να απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα, θα ακολουθήσουμε την ιστορικοκριτική και συγχρονική μέθοδο ερμηνείας των κειμένων, συγκρίνοντας το κεφ. 21 με το κεφ. 20 και όλο το *κατά Ιωάννη*, καθώς και με το *κατά Λουκά*.

²³ C. S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary*, United States of America, τόμ. Β', 2005, σ. 1219.

²⁴ R. Bultmann, *όπ. παρ.*, σ. 700.

A. ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΚΕΦ. 21

1. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Η ενότητα που εξετάζουμε εγκαινιάζεται με τον χρονικό προσδιορισμό «Μετὰ ταῦτα» (στ. 1) και καταλήγει με τη φράση «τά γραφόμενα βιβλία». Η περικοπή μας θα μπορούσε να διαιρεθεί στις εξής υποενότητες:

- α. Τόπος, χρόνος, πρόσωπα (21, 1-2)
- β. Η αλιεία των μαθητών (21, 3)
- γ. Εμφάνιση του Ιησού στους επτά μαθητές (21, 4-5)
- δ. Η θαυματουργική επέμβαση του Ιησού (21, 6)
- ε. Η αναγνώριση του Κυρίου από τον αγαπημένο και τον Πέτρο (21, 7-8)
- στ. Ο Ιησούς αναγνωρίζεται από τους μαθητές και συνομιλεί μαζί τους (21, 9-1)
- ζ. Συνομιλία του Ιησού με τον Πέτρο (21, 15-17)
- η. Κλήση και πρόρρηση του θανάτου του Πέτρου (21, 18-19)
- θ. Λόγοι για τον Αγαπημένο μαθητή (21, 20-23)
- ι. Επίλογος (21, 24-25)

Στη μακροσυνάφειά της η περικοπή εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των εμφανίσεων του Αναστημένου Ιησού (20,1-30):

- α. Στη Μαρία τη Μαγδαληνή (20,1-18).
- β. Στους δέκα μαθητές (20,19-25).
- γ. Στους ανωτέρω μαθητές και τον δύσπιστο Θωμά (20,26-30).

Εν συνεχεία μέσω της κριτικής του κειμένου η οποία βασίζεται στην έκδοση Nestle-Aland²⁷ αλλά και την ιδιαίτερη εκτίμηση στο εκκλησιαστικό κείμενο που τρέφει όχι μόνο η Ανατολή αλλά τελευταία ολόκληρη η εκκλησιαστική κοινότητα θα καταλήξουμε στο κείμενο που θα αποτελέσει τη βάση της εργασίας μας.

2. ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Στο στ. 1 απαντούν διάφορες γραφές²⁵ για την φράση «ἐφάνέρωσεν ἑαυτὸν πάλιν ὁ Ἰησοῦς» του κριτικού κειμένου²⁶. Ωστόσο προτιμάται η γραφή «ἐφάνέρωσεν πάλιν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς», η οποία μαρτυρείται από τον αρχαίο Σιναϊτικό κώδικα **ℵ** (340 μ. Χ.). Επίσης, με την προσθήκη της λέξης «αὐτοῦ»²⁷ δηλώνεται πως πρόκειται για τους μαθητές του Ιησού.

Επιπλέον, από νεότερα ελληνικά χειρόγραφα της οικογένειας 13 (1241 και 1424) διευκρινίζεται πως ο Ιησούς φανερώθηκε «ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν».

Στον στ. 2, απαντούν οι γραφές «υἱοὶ Ζεβεδαίου» στον Σιναϊτικό κώδικα (**ℵ**) και τον Βέζα (D), η γραφή «τοῦ Ζεβεδαίου υἱοί» στον Εφραιμιτικό κώδικα του 5ου αι., στα μεγαλογράμματα χειρόγραφα Θ (9^{ος} αιώνας), C (5^{ος} αιώνας) και σε μικρογράμματα χειρόγραφα. Πιθανότερη όμως φαίνεται η γραφή «τοῦ Ζεβεδαίου», ως συντομότερη (*lectio brevior*) και δυσκολότερη (*lectio difficilior*).

Στον στ. 4, μαρτυρείται από μεγαλογράμματους κώδικες (A, B, C, L), η λέξη «γυνομένης». Υιοθετούμε την γραφή «γενομένης», η

²⁵ «Ἐφάνέρωσεν πάλιν Ἰησοῦς», στους μεγαλογράμματους κώδικες B (4ου αι.) και C (5ου αι.): «πάλιν ἐφάνέρωσεν ἑαυτὸν», σε λίγα χειρόγραφα του μεγαλογράμματος κώδικα Βέζα D του 5ου αι. Αυτός ο κώδικας περιέχει ιδιότυπες μορφές της δυτικής παράδοσης. Η γραφή «ἐφάνέρωσεν πάλιν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς», στον Σιναϊτικό κώδικα **ℵ** το 340 μ. Χ.) «ἐφάνέρωσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς» στη συροσιναϊτική μετάφραση (2^{ος}-3^{ος} αιώνας), την σαχιδική μετάφραση (3^{ος} αιώνας), και την βοχαϊρική μετάφραση (4^{ος} αιώνας).

²⁶ Μαρτυρείται στο εκκλησιαστικό κείμενο, τα μεγαλογράμματα χειρόγραφα A, Θ, L, και μικρογράμματους κώδικες.

²⁷ Στους μεγαλογράμματους κώδικες C, D, Ψ.

οποία μαρτυρείται από τους κώδικες **ℵ**, D, W, Θ, Ψ και το εκκλησιαστικό κείμενο ως *lectio difficilior*. Επίσης, η προσθήκη του άρθρου «ὅ» από τα μεγαλογράμματα χειρόγραφα L, Θ και από το εκκλησιαστικό κείμενο δεν προτιμάται, καθώς η γραφή του κριτικού κειμένου άνευ του άρθρου, δηλ. «ἔστη Ἰησοῦς», μαρτυρείται από τους κώδικες **ℵ**, B, C, D, P, A, W και Ψ. Επίσης, στο στ. 4 παραλείπονται οι λέξεις «εἰς τὸν αἰγιαλόν, οὐ μέντοι ἤδεισαν οἱ μαθηταὶ ὅτι Ἰησοῦς ἐστίν», μάλλον εξαιτίας του ομοιοτέλετου του στ. 20,14 «καὶ οὐκ ἤδει ὅτι Ἰησοῦς ἐστίν». Ο P⁶⁶ ²⁸, ο Σιναϊτικός, L, Ψ, μικρογράμματα χειρόγραφα και αρχαίες λατινικές μεταφράσεις έχουν την γραφή «ἔγνωσαν». Προτιμάται η γραφή «ἤδεισαν» ως *lectio difficilior*.

Στο στ. 6 η γραφή «ὅ δέ εἶπεν» ταιριάζει περισσότερο στο γλωσσικό ύφος του συγγραφέα²⁹ και προτιμάται από την γραφή «λέγει» που συναντάται στον Σιναϊτικό, τον W, σε μικρογράμματα χειρόγραφα και στη Vulgata Clementina (1592). Μαρτυρείται και η εξής προσθήκη: «οἱ δε εἶπον δι ὅλης («τῆς»: Σιναϊτικός) νυκτός ἐκοπιάσαμεν καί («κοπιάσαντες»: Ψ) οὐδέν ἐλάβομεν· ἐπὶ δε τῷ σῶ ῥήματι («ὄνόματι»: P⁶⁶) βαλοῦμεν», την οποία αναφέρουν: ο P⁶⁶, ο μεγαλογράμματος κώδικας Ψ, η Βουλγάτα και η σαχιδική μετάφραση (3^{ος} αιώνας). Η προσθήκη, αν και απαντά στον αρχαίο P⁶⁶ (2^{ος} αιώνας), δεν γίνεται δεκτή. Οφείλεται προφανώς στην επίδραση την οποία έχει ασκήσει στον αντιγραφέα ο Λουκάς: «ἐπιστάτα, δι' ὅλης νυκτός κοπιάσαντες οὐδέν ἐλάβομεν· ἐπὶ δὲ τῷ ῥήματί σου χαλάσω τὰ δίκτυα» (5, 5).

²⁸ Ο P⁶⁶ είναι το αρχαιότερο ακέραιο χειρόγραφο της ΚΔ. και χρονολογείται περίπου το 200 μ. Χ.

²⁹ Πρβλ. Ιω. 4,32. 8, 11. 9, 15. 9, 17. 20, 25.

Στο στ. 7, η συριακή παράδοση (2^{ος}-3^{ος} αιώνας) και ο D προσθέτουν την λέξη «ἡμῶν». Προτιμάται, όμως, η φράση: «ὁ Κύριος ἔστιν» ως *lectio brevior potior*.

Στο στ. 11 γίνεται παράλειψη της λέξης «οὔν» από το εκκλησιαστικό κείμενο, τη Βουλγάτα, τους A, D και την οικογένεια των χειρογράφων f13. Ωστόσο, η παράληψη δεν υιοθετείται, καθώς δεν την μαρτυρούν ο Σιναϊτικός και πλήθος μεγαλογράμματων και μικρογράμματων χειρογράφων.

Στο στ. 13 ο Σιναϊτικός προσθέτει το άρθρο «ὁ» στη λέξη Ἰησοῦς ὡπως επίσης και οι κώδικες C, L, Ψ και αρκετά μικρογράμματα χειρόγραφα. Μαρτυρείται η προσθήκη «οὔν ὁ» στο εκκλησιαστικό κείμενο, τούς κώδικες A, Θ και τη βοχαϊρική μετάφραση. Ωστόσο, θα δεχθούμε τη γραφή «Ἰησοῦς» (B, W, D), χωρίς άρθρο, ως συντομότερη. Επίσης η φράση «καὶ δίδωσιν», αντί της γραφής «εὐχαριστήσας ἔδωκεν», αρμόζει καλύτερα στο ύφος και το λεξιλόγιο του συγγραφέα³⁰.

Στο στ. 16 οι: Σιναϊτικός, C, W και Θ έχουν την γραφή «πάλιν λέγει αὐτῷ», η οποία και θα προτιμηθεί λόγω της αρχαιότητάς της, αντί του «λέγει αὐτῷ» του D. Αντί για τη λέξη «δεύτερον», ο D χρησιμοποιεί τη φράση «δεύτερον ὁ Κύριος». Προτιμάται η αφαίρεση της λέξης ως συντομότερη γραφή (*lectio brevior potior*). Ο Σιναϊτικός χρησιμοποιεί την γραφή «Ἰωάννου» αντί του «Ἰωνᾶ» που χρησιμοποιείται από τους μεγαλογράμματους A, C, Θ, και Ψ, το εκκλησιαστικό κείμενο και σύνολη τη συριακή παράδοση. Μαρτυρείται η γραφή «προβάτια» από τους B, C και από το 565. Θα προτιμηθεί ωστόσο η ήδη υπάρχουσα γραφή «πρόβατα», η οποία

³⁰ Πρβλ. Ιω. 6, 37. 13, 26.

βρίσκεται στον Σιναϊτικό, τους A, D, W, Θ, Ψ, στην οικογένεια των ελληνικών χειρογράφων 13, το εκκλησιαστικό κείμενο και σύνολη τη συριακή παράδοση.

Στο στ. 20 θα γίνει δεκτή η προσθήκη του συνδέσμου «δε» γιατί απαντά στους: Σιναϊτικό, D, Θ, Ψ, στην οικογένεια f13, P 59, το εκκλησιαστικό κείμενο και την βοχαϊρική μετάφραση.

Στο στ. 21 γίνεται παράλειψη της λέξης «οὓν» στους μεγαλογράμματους κώδικες Θ, Ψ, A, W, το εκκλησιαστικό κείμενο, τη συροσιναϊτική μετάφραση και την Πεσιτώ. Η παράλειψη δεν μαρτυρείται από τον Σιναϊτικό και τους κώδικες B, C, D, από λίγα χειρόγραφα της αρχαίας λατινικής μετάφρασης και την Βουλγάτα. Οι Σιναϊτικός και W χρησιμοποιούν την γραφή «εἶπεν» αντί του «λέγει»³¹, το οποίο (λέγει) ταιριάζει περισσότερο στο γλωσσικό ύφος του συγγραφέα³².

Στο στ. 23 ο κώδικας D έχει την γραφή «οὐκ ἀποθνήσκεις», αντί του «ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει», η οποία όμως δεν φαίνεται να συμφωνεί με το νόημα του κειμένου.

Στο στ. 24 απαντά η γραφή «καί ὁ γράψας» για την οποία μαρτυρούν οι B και D. Επίσης απαντά η γραφή «καί γράψας» από τους: Σιναϊτικό, A, C, W, Ψ και το εκκλησιαστικό κείμενο. Θα δεχθούμε τη δεύτερη γραφή. Δεχόμαστε την γραφή «ἐστίν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ», για την οποία μαρτυρούν οι Σιναϊτικός, A, C, Θ, Ψ και το εκκλησιαστικό κείμενο.

³¹ Αυτό το ρήμα χρησιμοποιείται αρκετές φορές στο κεφ. 13 του Ιω.

³² Πρβλ. Ιω. 13. 24. 13, 27. 13, 31. 13, 36. 14, 5. 16, 17. 20, 13. 20, 29. 21, 3. 21, 5. 21, 10. 21, 15. 21, 17 κ.α.

Στο στ. 25 γίνεται παράλειψη ολόκληρου του στίχου από την αρχική γραφή του Σιναϊτικού. Μάλλον η παράλειψη του στίχου γίνεται εξαιτίας του ομοιοτέλετου στο Ιω. 20,30: «Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἃ οὐκ ἔστιν γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ», γι'αυτό δεν γίνεται δεκτή.

Μετά την κριτική καταλήγουμε στο παρακάτω κείμενο στο οποίο έχουν ενσωματωθεί τα αποτελέσματα της κριτικής επεξεργασίας με έντονη γραφή. Στοίχιση στο κέντρο έχει εφαρμοσθεί στον άμεσο λόγο και έχουμε χωρίσει το κείμενο σε υποενότητες τις οποίες έχουμε τιτλοφορήσει.

α. Τόπος, χρόνος, πρόσωπα (21, 1-2)

¹ Μετὰ ταῦτα ἐφάνέρωσεν πάλιν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος·

Ἐφάνέρωσεν δὲ οὕτως.

² Ἦσαν ὁμοῦ Σίμων Πέτρος καὶ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος καὶ Ναθαναὴλ ὁ ἀπὸ Κανὰ τῆς Γαλιλαίας καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο.

β. Η αλιεία των μαθητῶν (21, 3)

³ Λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος·

Ὑπάγω ἀλιεύειν.

Λέγουσιν αὐτῷ·

Ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί.

Ἐξῆλθον καὶ ἐνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον,
καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν.

γ. Εμφάνιση του Ἰησοῦ στους ἐπτά μαθητές (21, 4-5)

⁴ Πρωΐας δὲ ἤδη γενομένης ἔστη Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλόν,
οὐ μέντοι ἤδειςαν οἱ μαθηταὶ ὅτι Ἰησοῦς ἐστίν.

⁵ Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς·

Παιδιά, μὴ τι προσφάγιον ἔχετε;

ἀπεκρίθησαν αὐτῷ·

Οὐ.

δ. Ἡ θαυματουργικὴ ἐπέμβαση του Ἰησοῦ (21, 6)

⁶ Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς·

Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὐρήσετε.

Ἐβαλον οὖν, καὶ οὐκέτι αὐτὸ ἐλκύσαι ἴσχυον ἀπὸ τοῦ πλήθους
τῶν ἰχθύων.

ε. Ἡ αναγνώριση του Κυρίου ἀπὸ τον ἀγαπημένο και τον Πέτρο (21,7-8)

⁷ Λέγει οὖν ὁ μαθητῆς ἐκεῖνος ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ·

Ὁ Κύριός ἐστιν.

Σίμων οὖν Πέτρος ἀκούσας ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν τὸν ἐπενδύτην
διεζώσατο,

ἦν γὰρ γυμνός,

καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν,

⁸ οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον, οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς ἀλλὰ ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων, σύροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων.

στ. Ο Ἰησοῦς αναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς μαθητὲς καὶ συνομιλεῖ μαζί τους (21, 9-14)

⁹ Ὡς οὖν ἀπέβησαν εἰς τὴν γῆν βλέπουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον καὶ ἄρτον.

¹⁰ Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς·

Ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ὧν ἐπιάσατε νῦν.

¹¹ Ἀνέβη οὖν Σίμων Πέτρος καὶ εἴλκυσε τὸ δίκτυον εἰς τὴν γῆν μεστὸν ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν πεντήκοντα τριῶν· καὶ τοσοῦτων ὄντων οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον.

¹² Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς·

Δεῦτε ἀριστήσατε.

Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτόν·

Σὺ τίς εἶ;

Εἰδότες ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν.

¹³ Ἐρχεται Ἰησοῦς καὶ λαμβάνει τὸν ἄρτον καὶ δίδωσιν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὀψάριον ὁμοίως.

¹⁴ Τοῦτο ἦδη τρίτον ἐφανερώθη Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν.

ζ. Συνομιλία τοῦ Ἰησοῦ με τὸν Πέτρο (21, 15-17)

¹⁵ Ὅτε οὖν ἠρίστησαν λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς·

Σίμων Ἰωάννου, ἀγαπᾷς με πλεον τούτων;

Λέγει αὐτῷ·

Ναὶ Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε.

Λέγει αὐτῷ·

Βόσκει τὰ ἀρνία μου.

¹⁶ Πάλιν λέγει αὐτῷ· δεύτερον

Σίμων Ἰωαννου, ἀγαπᾶς με;

Λέγει αὐτῷ·

Ναὶ Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε.

Λέγει αὐτῷ·

Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.

¹⁷ Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον·

Σίμων Ἰωάννου, φιλεῖς με;

Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον· φιλεῖς με; Καὶ λέγει αὐτῷ·

Κύριε, πάντα σὺ οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς·

Βόσκει τὰ πρόβατά μου.

η. Κλήση και πρόρρηση του θανάτου του Πέτρου (21, 18-19)

¹⁸ *Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες·*

Ὅταν δὲ γηράσης, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις.

¹⁹ Τοῦτο δὲ εἶπεν σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν.

Καὶ τοῦτο εἰπὼν λέγει αὐτῷ·

Ἀκολούθει μοι.

θ. Λόγοι για τον αγαπημένο μαθητή (21, 20-23)

²⁰ Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ Πέτρος βλέπει τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ καὶ εἶπεν·

Κύριε, τίς ἐστὶν ὁ παραδιδούς σε;

²¹ Τοῦτον οὖν ἰδὼν ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ἰησοῦ·

Κύριε, οὗτος δὲ τί;

²² Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς·

Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;

Σύ μοι ἀκολούθει .

²³ Ἐξῆλθεν οὖν οὗτος ὁ λόγος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει·

Οὐκ εἶπεν δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει ἀλλ· *ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;*

ι. Επίλογος (21, 24-25)

²⁴ Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων καὶ γράψας ταῦτα, καὶ οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

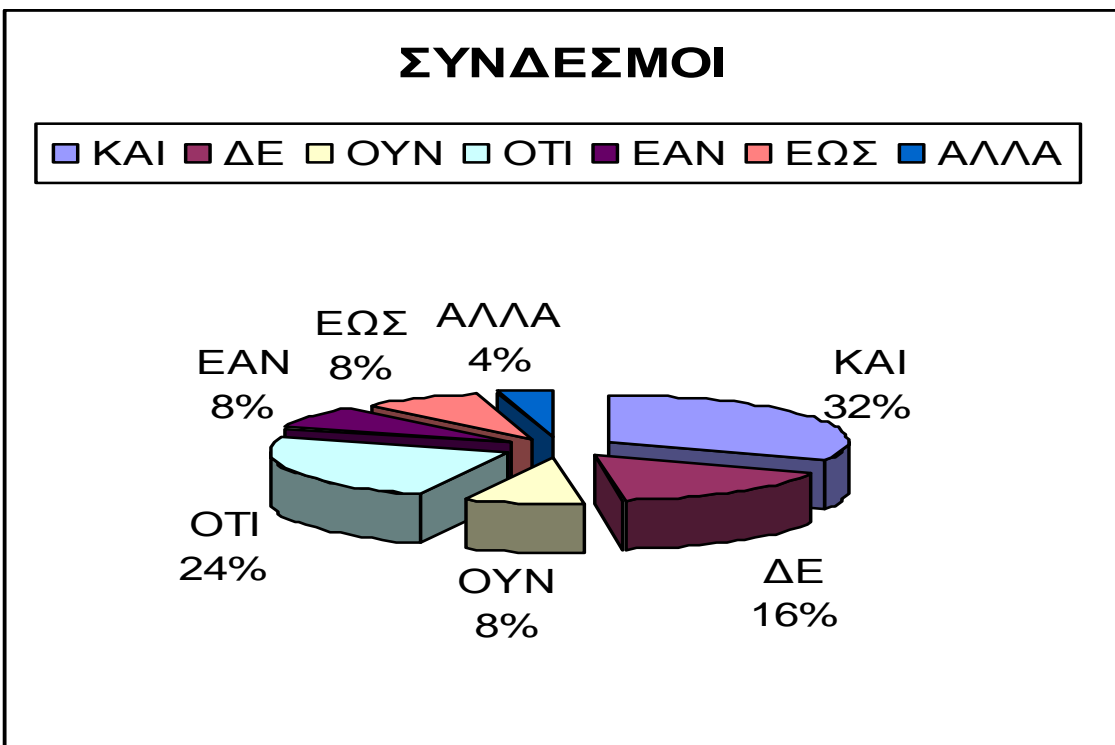
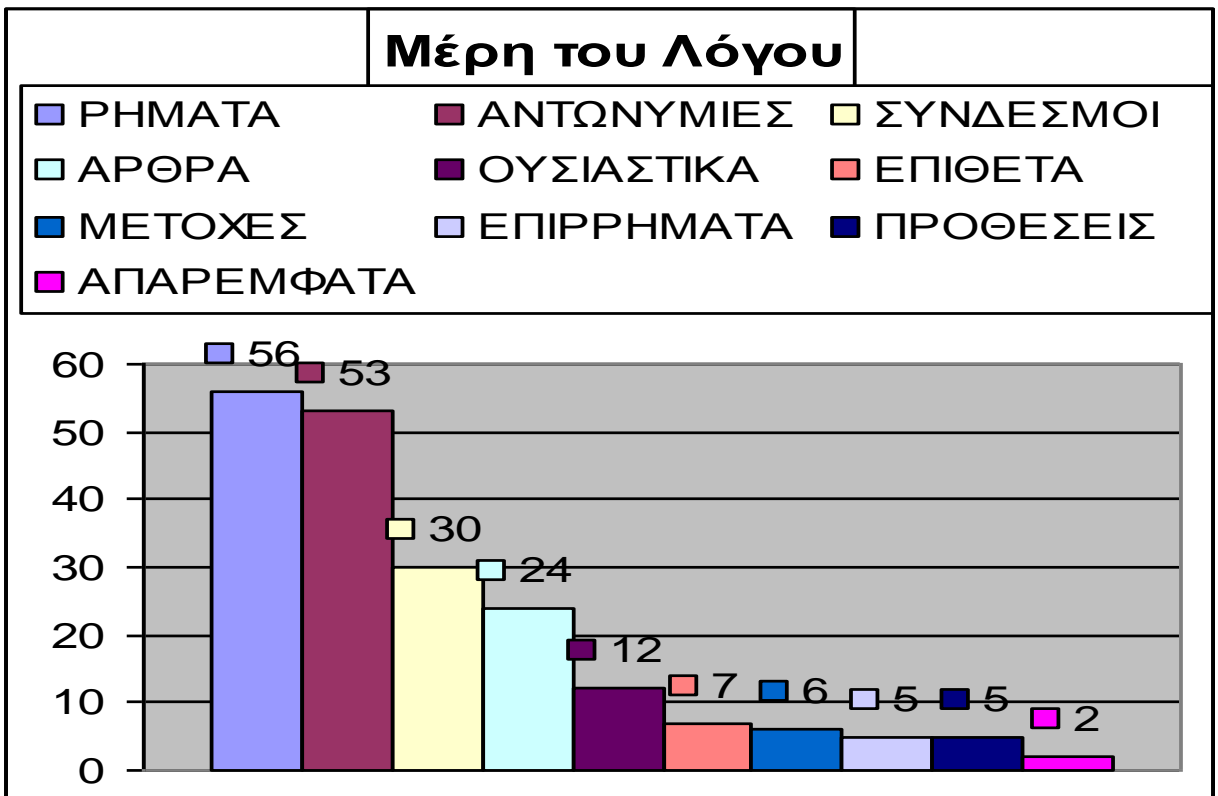
²⁵ Ἔστιν δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἓν, οὐδ' αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία.

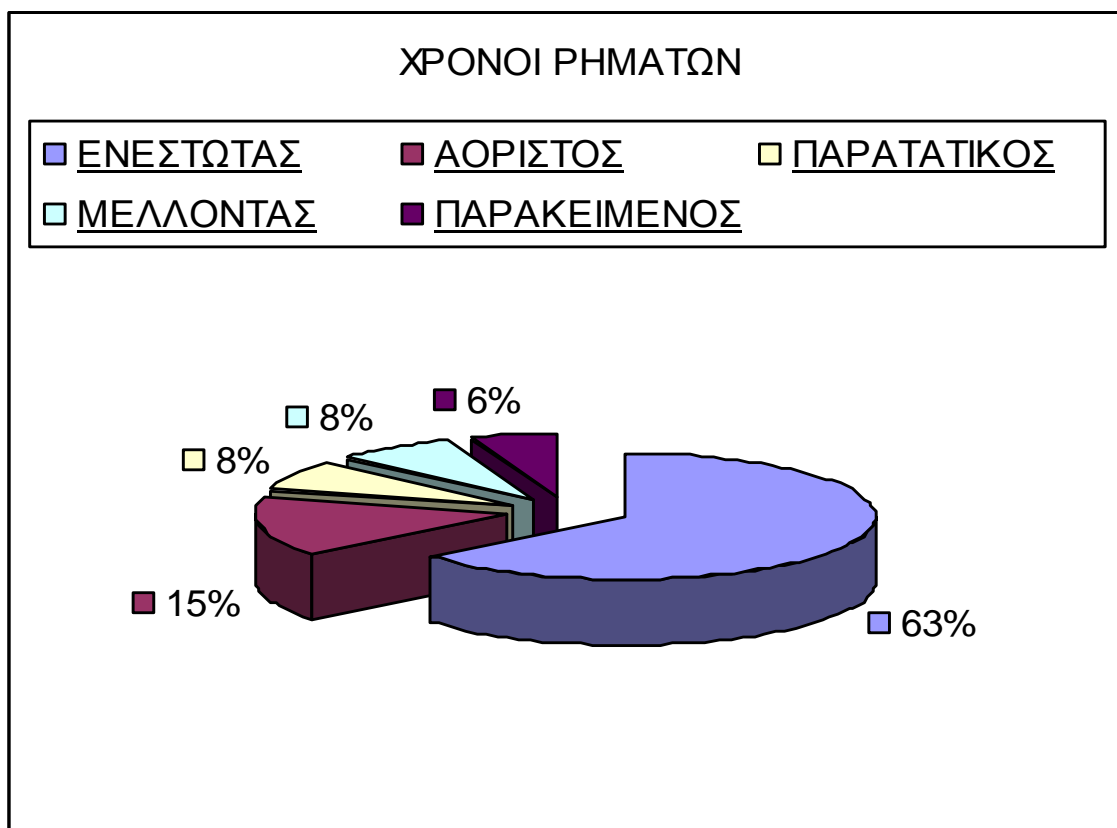
3. ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Η περικοπή μας ακολουθεί την γραμμική-κλιμακωτή δομή και αποτελεί μια αφήγηση θαύματος αναμειγμένη με διάλογο. Η κορύφωση της διήγησης ξεκινά με την αναγνώριση του Αναστημένου Ιησού από τον αγαπημένο μαθητή και ολοκληρώνεται στη συνομιλία του Ιησού με τον Πέτρο.

Στους στ. 21, 15-23 όπου εντοπίζεται η συνομιλία του Ιησού με τον Πέτρο, στατιστικά πλεονάζουν οι ρηματικοί τύποι (πενήντα έξι), ακολουθούν οι αντωνυμίες (πενήντα τρεις), οι σύνδεσμοι (τριάντα), τα άρθρα (είκοσι τέσσερα), τα ουσιαστικά (δώδεκα), τα επίθετα (επτά), οι μετοχές (έξι), οι προθέσεις (πέντε), τα επιρρήματα (πέντε), και τέλος τα απαρέμφατα (δύο).

Ο συγγραφέας, ο οποίος φαίνεται να έχει ιουδαϊκό υπόβαθρο, χρησιμοποιεί ως επί το πλείστον χρόνο ενεστώτα (τριάντα τέσσερα ρήματα). Με τον δραματικό αυτό ενεστώτα η αφήγηση αποκτά ζωντάνια και επικαιρότητα. Έτσι οι ακροατές γίνονται μέτοχοι της κλήσης του Ιησού. Αντιθέτως, ο αόριστος (οκτώ ρήματα) χρησιμοποιείται για να δηλώσει την ιστορικότητα του γεγονότος, κάτι ιδιαίτερα σημαντικό όταν πρόκειται για τις εμφανίσεις του Αναστημένου Κυρίου στις οποίες εδράζεται η πίστη. Στα παρακάτω τρία γραφήματα παρουσιάζονται αναλυτικότερα τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης:

Οι μικρές στην πλειονότητα προτάσεις του κεφ. 21 συνδέονται κυρίως παρατακτικά (π.χ. *ἐξῆλθον καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον...καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτί* (στ. 3). *Πρωΐας δέ...οὐ μέντοι ἤδεισαν* (στ.4). *Βάλετε...τὸ δίχτυον, καὶ εὐρήσετε...ἔβαλον...ἰχθύων* (στ. 6). *Σίμων οὖν Πέτρος...καὶ ἔβαλον...θάλασσα* (στ. 7). *Ὅτε οὖν ἠρίστησαν...λέγει ὁ Ἰησοῦς* (στ. 15) κ. α.). Ο λόγος δηλαδή είναι μικροπερίοδος. Ἐτσι γίνεται απλός και καίριος, αποδίδοντας το ουσιώδες νόημα χωρίς περιττές λεπτομέρειες. Στο διάλογο ανάμεσα στον Ιησού και τον Πέτρο (15-22), ενώ η ερώτηση του Ιησού είναι η ίδια κάθε φορά, για την απάντηση χρησιμοποιούνται συνώνυμα.

Οι λίγες ρητορικές ερωτήσεις εντοπίζονται στο 21, 5 και 21, 15-17:

α) Δίνουν ζωντάνια και παραστατικότητα στη διήγηση.

β) Καλλιεργούν και διεγείρουν την προσοχή των ακροατών.

γ) Ενδυναμώνουν την επιχειρηματολογία του Ιησού και συμβάλλουν στην αποκατάσταση του Πέτρου μετά την τριπλή άρνησή του.

Ως επί το πλείστον, εφαρμόζονται στο κείμενο οι κανόνες της γραμματικής και του συντακτικού. Το πολυσύνδετο σχήμα επικρατεί, μεταδίδοντας την εντύπωση του μεγέθους και της πληρότητας που συνοδεύουν την παρουσία του Αναστάσιου ιδίως μετά την συνειδητοποίηση του κενού και του ματαίου των κόπων των μαθητών.

Συγκεκριμένα, στους στίχους όπου ο Χριστός συνομιλεί με τον Πέτρο (21, 14-19), πλεονάζουν οι κύριες προτάσεις (εικοσιοκτώ) έναντι των δευτερευουσών (εννιά δευτερεύουσες προτάσεις: τρεις χρονικές, δυο αναφορικές, δυο ειδικές, μία αιτιολογική, μία πλάγια ερωτηματική). Με την χρήση τόσων πολλών κύριων προτάσεων, ο συγγραφέας επιτυγχάνει να οδηγήσει τον αναγνώστη σε έναν συγκεκριμένο στόχο: όποιος «φιλεί» τον Θεό, τον ακολουθεί (στ. 19) και φτάνει ως το μαρτύριο. Έξι προτάσεις συνδέονται υποτακτικά και τέσσερις παρατακτικά. Το ασύνδετο σχήμα του στ. 17 «Κύριε, πάντα σὺ οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε», δηλώνει ζωτικότητα και κίνηση στο κείμενο. Οι προτάσεις είναι μικρές, αποδίδοντας έτσι την ουσία του νοήματος χωρίς να υπάρχει κάτι το περιττό. Ο συγγραφέας επιτυγχάνει με αυτόν τον τρόπο να οδηγήσει τον αναγνώστη αμέσως στο κύριο και στο ουσιαστικότερο θέμα της περικοπής.

B. ΤΟ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΟ

Όπως είναι γνωστό, τα Ευαγγέλια συνεγράφησαν προκειμένου να δημοσιευτούν-αναγνωστούν στη Σύναξη των πιστών ολόκληρα και όχι διαιρεμένα. Έχοντας υπόψη αυτό, πρέπει να εστιάσουμε στη συνάφεια της περικοπής μας και στην αλληλουχία της με το άμεσο περιβάλλον άλλα και με ολόκληρο το βιβλίο.

B.1. ΑΜΕΣΗ ΣΥΝΑΦΕΙΑ

α). Οι προηγούμενες αναστάσιμες εμφανίσεις του Κυρίου στον Ιωάννη (Ιω. 20)

Η αδιάσειστη πεποίθηση της πρώτης Εκκλησίας ότι ο Ιησούς από την Ναζαρέτ είναι ο Κύριος θεμελιώνεται στην πραγματικότητα των εμφανίσεων του Αναστάντος, ο οποίος με τη ζωντανή παρουσία Του υπερνίκησε την απελπισία και τη δυσπιστία των μαθητών Του³³. Η μαρτυρία των αποστόλων περί της Αναστάσεως ιδίως στην ιωάννεια παράδοση παραδίδεται ως συγκεκριμένο και όχι ως αόριστο γεγονός³⁴: *ὁ ἀκηκόαμεν, ὁ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὁ ἔθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑωράκαμεν καὶ μαρτυροῦμεν καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον ἣτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν* (Α΄ Ιω. 1, 1-3).

³³ J. Jeremias, *Neutestamentliche Theologie. Erster Teil, Die Verkündigung Jesu*, σ. 287.

³⁴ Θ. Ιωαννίδη, «Ο απόστολος Θωμάς και η Ανάσταση του Χριστού. (Από την πρώτη απιστία στην ύστερη ομολογία)», *Διακονία, Λειτουργία, Χάρισμα. Τιμητικός Τόμος προς τον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιο Α. Γαλίτη*, Κέντρο Αρχαιολογικών, Ιστορικών και Θεολογικών Μελετών, (Λιβαδειά 2006), σ. 309.

Στην καινοδιαθηκική παράδοση, ο Αναστάς Κύριος εμφανίζεται άλλοτε σε ένα μόνο πρόσωπο (Ιω. 20, 11 εξ., Α΄ Κορ. 15, 7), άλλοτε σε ένα ζευγάρι μαθητών (Λκ. 24, 13-35), άλλοτε σε ένα κλειστό κύκλο μαθητών (Λκ. 24, 36-49) και άλλοτε σε ένα μεγάλο πλήθος (Α΄ Κορ. 15, 6). Οι μάρτυρες των εμφανίσεων του Κυρίου (στο αρχαιότερο Credo, το οποίο παραδίδεται από τον Παύλο στο Α΄ Κορ.), είναι κατεξοχήν άνδρες, ενώ στις Ευαγγελικές παραδόσεις είναι γυναίκες. Αυτές ανήκουν στο στενό κύκλο των μαθητών του Ιησού (η Μαρία η Μαγδαληνή, η Ιωάννα, η Μαρία η μητέρα του Ιακώβου και άλλες γυναίκες που ήταν μαζί τους³⁵). Το ίδιο ποικίλοι είναι και οι τόποι των εμφανίσεων. Ο Αναστημένος Κύριος εμφανίζεται στο ύπαιθρο (Μκ. 16, 12), σε οίκο (Μκ. 16, 14), στην αγία πόλη (Λκ. 24, 36. Ιω. 20 εξ.), σε ένα χωριό της Ιουδαίας (Λκ. 24, 13), στις όχθες της λίμνης της Τιβεριάδος (Ιω. 21, 1)³⁶.

Του κεφ. 21 στο Ιω., προηγούνται οι εμφανίσεις του Αναστημένου Ιησού στα Ιεροσόλυμα, οι οποίες περιγράφονται στο κεφ. 20 και είναι οι εξής:

α) Η εμφάνιση στη Μαρία τη Μαγδαληνή *τῆ μιᾶ τῶν Σαββάτων*³⁷, η οποία όταν πήγε μόνη της στο μνήμα του Ιησού, είδε *τόν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνήματος* (Ιω. 20, 1 εξ.) και δυο αγγέλους να στέκονται εκεί που ήταν πριν τοποθετημένο το σώμα του Κυρίου. Οι πρώτοι μαθητές που πληροφορήθηκαν από την Μαρία για τον κενό τάφο ήταν ο Σίμων Πέτρος και ο μαθητής *ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς* (20, 2). Αυτοί οι μαθητές είδαν τον κενό τάφο και πίστεψαν, χωρίς όμως να συνειδητοποιήσουν ότι είχε ήδη αναστηθεί εκ νεκρῶν (20, 9). Στη συνέχεια ο Κύριος εμφανίσθηκε στην Μαρία, η οποία έκλαιγε έξω από το μνημείο. Αυτή, πιστεύοντας ότι είναι ο κηπουρός, ζήτησε να μάθει πού έβαλε το σώμα του Ιησού: *εἰ σὺ*

³⁵ Λκ. 24, 9. Μτθ. 28, 1 εξ. Μκ. 16, 1 εξ. Ιω. 20, 11 εξ.

³⁶ J. Jeremias, *ὄπ. παρ.*, σ. 288.

³⁷ Ιω. 20, 14-18.

ἐβάστασας αὐτόν, εἶπέ μοι ποῦ ἔθηκας αὐτόν, κάγω αὐτόν ἄρω (20, 15). Η αναγνώρισή Του από τη μαθήτρια γίνεται όταν ο Κύριος την προσφωνεί με το όνομά της: *Μαριάμ* (20, 16). Αυτή τον αποκαλεί *ραββουνί* (ὃ λέγεται διδάσκαλε) (20, 16). *Λέγει αὐτῇ Ἰησοῦς· μή μου ἄπτου, οὕτω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα· πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου καὶ εἶπέ αὐτοῖς· ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν* (20, 17). Η εντολή του Ιησού στην Μαρία να μην τον εγγίσει, ανακαλεί στη μνήμη τον λόγο της Εύας σχετικά με τη θεϊκή απαγόρευση να εγγίσει το ξύλο της ζωής (Γεν. 2, 17), αλλά και το Άσμα 3,4: *ὡς μικρὸν ὅτε παρήλθον ἀπ’ αὐτῶν ἕως οὗ εἶδρον ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐκράτησα αὐτόν καὶ οὐκ ἀφήσω αὐτόν· ἕως οὗ εἰσήγαγον αὐτόν εἰς οἶκον μητρὸς μου καὶ εἰς ταμίειον τῆς συλλαβούσης με.* Η φράση του Ιησού *μή μου ἄπτου* στην Μαγδαληνή φαίνεται ασύμβατη με τη διήγηση της αναστάσιμης εμφάνισης του Κυρίου στη λίμνη της Τιβεριάδος (κεφ. 21), όπου ο Ιησούς μοιράζει με τα χέρια Του ἄρτο και ψάρια³⁸ στους μαθητές Του. Η πράξη αυτή υπογραμμίζει την υλική και σωματική διάσταση στην επικοινωνία του Αναστάντος Κυρίου με τους μαθητές Του. Γιατί λοιπόν ειπώθηκε αυτό τό *μή μου ἄπτου*, από τον Κύριο προς την Μαγδαληνή; Ο Κύριος με την φράση αυτή δημιουργεί απόσταση και δεν επιτρέπει την εκδήλωση οικειότητας. Δεν τό κάνει γιατί αμφισβητεί την αγαθή της προαίρεση. Το κάνει για να της καταστήσει σαφές ότι δεν έχει μπροστά της απλώς έναν «ραββουνί», έναν απλό διδάσκαλο, αλλά τον σαρκωθέντα και αναστάντα εκ νεκρῶν Υιό και Λόγο του Θεού. Ανεξαρτήτως όμως από τον εναρμονισμό των δύο διηγήσεων, ο Αναστημένος Κύριος έχει υλικό σώμα. Η αναστημένη ανθρώπινη φύση Του δεν στερείται της σωματικής διαστάσεως. Μπορεί το σώμα Του να μην έχει τις ιδιότητες της ύλης που διαθέτουν τα δικά μας σώματα, τα οποία γεννήθηκαν και ζουν στον πεπτωκότα κόσμο

³⁸ Πρβλ. Μτθ. 28,9· Λκ. 24,30.

και υπόκεινται στην φθορά και στον θάνατο, όμως το σώμα του Αναστάντος έχει την ποιότητα της υλικότητας που θα έχουν και τα δικά μας σώματα κατά την τελική ανάσταση των νεκρών. Δεν είναι οπτασία ή φάντασμα, αλλά ένα σώμα εν «ἀφθαρσία» (Α΄ Κορ. 15, 42), «ἐν δόξῃ», «ἐν δυνάμει» (Α΄ Κορ. 15, 43), ένα σώμα «πνευματικόν» (Α΄ Κορ. 15, 44). Εάν ο Χριστός δεν ανίστατο με το υλικό σώμα Του, τότε το μνημείο δεν θα ευρίσκετο κενό, ο ίδιος δεν θα συνέτρωγε με τους μαθητές Του μοιράζοντάς τους ψωμί και ψάρι, και βέβαια κανείς δεν θα μπορούσε να Τον αγγίξει³⁹.

Στη συνέχεια ο Ιησούς, παραγγέλλει στην Μαρία να ειδοποιήσει τους μαθητές ότι ανεβαίνει προς τον Πατέρα Του και Πατέρα τους (στ. 17). Η διήγηση τελειώνει με την αναγγελία της Μαρίας προς τους μαθητές πως είδε τον Κύριο (20, 18).

β) Η δεύτερη κατά σειρά αναστάσιμη εμφάνιση του Ιησού στο Ιω. γίνεται στην Ιερουσαλήμ, το βράδυ της ίδιας ημέρας⁴⁰, στους δέκα μαθητές, απουσία του Θωμά, οι οποίοι ήταν *κεκλεισμένοι διά τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων* (20, 19). Ο Κύριος έδειξε τα χέρια και την πλευρά Του σ' αυτούς και τους είπε: *καθὼς ἀπέσταλκέν με ὁ Πατήρ, καὶ γὼ πέμπω ὑμᾶς. Λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον· ἂν τινῶν ἀφήτε τὰς ἁμαρτίας ἀφέωνται αὐτοῖς, ἂν τινῶν κρατῆτε κεκράτηνται* (20, 21-23).

γ) Η τελευταία εμφάνιση του Αναστάντος πραγματοποιείται στους δέκα μαθητές και στον Θωμά, οκτώ ημέρες αργότερα, στον ίδιο τόπο⁴¹. Ο Θωμάς ήταν απών κατά την πρώτη εμφάνιση του Ιησού και δυσπιστούσε προς την βεβαίωση των αδελφών, ότι αντίκρισαν τον Αναστημένο Κύριο: *εάν μή ἴδω ἐν ταῖς χερσίν αὐτοῦ*

³⁹ Χ. Καρακόλη, *Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις. Απαντήσεις σε απορίες από την Καινή Διαθήκη*, Έκδ. Β΄, Αθήνα 2005, σ. 88 εξ.

⁴⁰ Ιω. 20, 19-23.

⁴¹ Ιω. 20, 24-29.

τόν τύπον τῶν ἤλων, καί βάλω τόν δακτυλόν μου εἰς τόν τύπον τῶν ἤλων, καί βάλω τήν χειρά μου εἰς τήν πλευράν αὐτοῦ, οὐ μή πιστεύσω (20, 25). Ο Ιησούς για δεύτερη φορά τῶν θυρῶν κεκλεισμένων στάθηκε ανάμεσά τους και τους εἶπε: εἰρήνη ὑμῖν (20, 26). Κάλεσε ιδιαιτέρως τον Θωμά να αγγίξει την πληγωμένη Του πλευρά για να πιστεύσει: μή γίνου ἄπιστος, ἀλλά πιστός (20, 27). Ο Θωμάς εκπροσωπώντας και τους λοιπούς μαθητές αναγνωρίζει και ομολογεί ότι ο Ιησούς είναι ὁ Κύριος καί Θεός (20, 28) και βάσει αυτής της ομολογίας μπορεί πλέον να αγγίξει τον αναστάντα Χριστό, όχι απλώς ως τον αγαπημένο διδάσκαλο, αλλά ως τον σαρκωθέντα Λόγο του Θεού⁴². Η ομολογία αυτή του Θωμά προτρέπει τον Κύριο να πει την εξής φράση: ὅτι ἐώρακάς με πεπίστευκας; μακάριοι οἱ μή ἰδόντες καί πιστεύσαντες (20, 29). Το γεγονός ότι ο Θωμάς εκφράζει ἑλλειψη κατανόησης, αλλά συγχρόνως και βαθιά αγάπη για το πρόσωπο του Χριστού παράλληλα με το γεγονός ότι ο ίδιος μαθητής παρουσιάζεται μετά την ανάσταση να κάνει την υψηλότερη χριστολογική ομολογία της Καινῆς Διαθήκης (20, 28) δεν μπορεί να είναι τυχαίο. Η πορεία του Θωμά από την απιστία στην πίστη αποτελεί για τον Ευαγγελιστή τύπο της πνευματικής πορείας κάθε πιστού⁴³. Με αυτά τα λόγια του Κυρίου τελειώνουν οι αναστάσιμες διηγήσεις και ακολουθεί ο α΄ επίλογος του Ευαγγελίου, στον οποίο αναφέρεται: πολλά μὲν οὖν σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἃ οὐκ ἔστι γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ταῦτα δὲ γέγραπται ἵνα πιστεύσητε ὅτι Ἰησοῦς ἐστίν ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καί ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. (20, 30-31). Η κατακλείδα αυτή παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την κατακλείδα του κεφ. 21, 25: ἔστιν δὲ καί ἄλλα πολλά ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἓν, οὐδ' αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. Ο

⁴² Θ. Ιωαννίδη, ὅπ. παρ., σ. 315.

⁴³ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 267 εξ.

Πέτρος μαζί με τον Ιωάννη διακηρύττουν στο Συνέδριο: *οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἄ εἶδαμεν καὶ ἠκούσαμεν μὴ λαλεῖν* (Πρξ. 4, 20).

Στο κεφ. 21, περιγράφεται η τρίτη εμφάνιση του Χριστού στους επτά μαθητές στην όχθη της λίμνης της Τιβεριάδος, χωρίς όμως να προσδιορίζεται ο χρόνος της εμφάνισης και να εξηγείται το πώς και γιατί οι μαθητές βρέθηκαν από τα Ιεροσόλυμα στη Γαλιλαία⁴⁴.

B.2. ΜΑΚΡΟΣΥΝΑΦΕΙΑ

α) Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων (Ιω. 6)

Στην ευρύτερη συνάφεια το κεφ. που εξετάζουμε παρουσιάζει κοινά στοιχεία με το κεφ. 6 του Ιω. Το θαύμα του χορτασμού των πέντε χιλιάδων ανθρώπων κοντά στη λίμνη της Τιβεριάδος (6, 1), μεταφέρει τον αναγνώστη στο Ιω. 21 και την αναστάσιμη εμφάνιση του Ιησού στη θάλασσα αυτή⁴⁵. Ο αριθμός των ανδρών ήταν πολύ μεγάλος: *τὸν ἀριθμὸν ὡς πεντακισχίλιοι* (6, 10), όπως και ο αριθμός

⁴⁴ Ο Σάκκος αναφέρει ότι το αρχικό σχέδιο του Κυρίου μετά το Πάθος και την Ανάστασή Του ήταν να συναντήσει ξανά τους μαθητές στη Γαλιλαία εκεί που τους είχε καλέσει να τον ακολουθήσουν την πρώτη φορά. Το είπε στους ίδιους λίγο πριν την σύλληψή Του ότι μετά την Ανάστασή Του θα τους περιμένει στη Γαλιλαία (Μτ. 26, 32 και Μκ. 14, 28). Αλλά οι μαθητές επειδή δεν πίστεψαν ότι θα αναστηθεί ο διδάσκαλος αρνήθηκαν να πορευθούν στη Γαλιλαία ακόμη και όταν οι μυροφόρες τους έφεραν το μήνυμα των αγγέλων που τους έδειξε το κενό μνήμα (Μτ. 28, 7 και Μκ. 17, 7). Δεν τολμούσαν να αναχωρήσουν από τα Ιεροσόλυμα *διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων* (Ιω. 20, 19). Έτσι ο Αναστημένος για να μην παρατείνεται περισσότερο η αγωνία και ο πόνος των μαθητῶν Του «αναγκάστηκε» να τους συναντήσει στην Ιερουσαλήμ. Δεν άφησε να περάσει ούτε μία μέρα από την Ανάστασή Του και έστειλε τις γυναίκες να τους αναγγείλουν το γεγονός «εἰς ἐπιθυμίαν αὐτοῦς ἀγαγών». Βλ. Σ. Ν. Σάκκου, *Ερμηνεία στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, τομ. Γ', Θεσσαλονίκη 2012, σ. 403. Και Μ. Φωτίου, *Τεμάχια εις Λουκάν*, PG 101, σ. 1229: «Συντέμνει τὴν ὑπόσχεσιν, διὰ τὴν ὀλιγοψυχίαν τῶν μαθητῶν και διὰ τοῦτο πρό τῆς Γαλιλαίας ἐν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις, αὐτοῖς ἐμφανίζεται, καὶ οἰδήπου τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας παράβασις. Ταχεῖα δέ μᾶλλον ἐκ πολλῆς φιλανθρωπίας ἐκπλήρωσις...».

⁴⁵ Η. Thyen, *ὄπ. παρ.*, σ. 779.

των ψαριών που έπιασαν οι μαθητές: *ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν πεντήκοντα τριῶν* (21, 11).

Σε αυτό το κεφ. επίσης γίνεται η δεύτερη αναφορά στο πρόσωπο του Πέτρου, στην ομιλία του Ιησού στην Καπερναούμ για τον άρτο της ζωής (6, 22 εξ.). Ακούγοντας τα λόγια του Ιησού κάποιοι μαθητές σκανδαλίσθηκαν και έφυγαν. Στην ερώτηση του Κυρίου μήπως θέλουν να φύγουν και οι υπόλοιποι δώδεκα, ο Πέτρος ομολογεί: *Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις, καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν ὅτι σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ.* (6, 68). Η ομολογία αυτή του Πέτρου φέρνει στη μνήμη μας την ομολογία του κεφ. 21, 17: *πάντα σὺ οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε.*

β) Ο ποιμὴν ο καλός (Ιω. 10)

Όπως προείπαμε, το κεφ. 21 αποτελεί τον επίλογο του Ευαγγελίου. Η εντολή του Ιησού στον Πέτρο να *ποιμάνει* τα πρόβατά Του (21, 15-17), μας παραπέμπει στο κεφ. 10 και την ομιλία του Ιησού για την ποιμνη και τον καλό ποιμένα.

Στο κεφ. 10 σκιαγραφείται η εικόνα του καλού ποιμένος και αναφέρονται όλες οι έννοιες που κρύβονται πίσω από το *ποιμαινέ-βόσκε* του κεφ 21. Ο Ιησούς Χριστός είναι ο καλός Ποιμὴν, ο οποίος *τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων* (Ιω. 10, 11). Αυτός φωνάζει κατ' όνομα τα πρόβατά Του και εκείνα τον αναγνωρίζουν και τον ακολουθούν (Ιω. 10, 2-4). Ο Πέτρος στο κεφ. 21 καλείται δύο φορές να ακολουθήσει τον Ιησού (στ. 21, 19. 22). Ο Ιησούς Χριστός είναι η θύρα των προβάτων· όποιος περάσει από αυτόν θα βρει σωτηρία: *ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων* (Ιω. 10, 7). Μόνος Του αναθέτει σε άλλους την ποιμαντική εξουσία (21, 15 εξ.). Όπως ο Πατέρας αναγνωρίζει τον Χριστό, και ο

Χριστός τον Πατέρα, έτσι αναγνωρίζει ο Υιός τα πρόβατά Του: *καθώς γινώσκει με ό Πατήρ κάγώ γινώσκω τόν Πατέρα* (Ιω. 10, 15). Είναι ο Ποιμήν ο καλός, ο οποίος θυσιάζεται για τα πρόβατά Του: *τήν ψυχήν μου τίθημι υπέρ των προβάτων* (Ιω. 10, 15). Ο Ιησούς Χριστός προσφέρει την ζωή Του μόνος Του. Από Αυτόν εξαρτάται να την προσφέρει και από Αυτόν να την ξαναπάρει πίσω (Ιω. 10, 18). Αυτή την εντολή έχει λάβει από τον Πατέρα (Ιω. 10, 18). Όταν αντιληφθεί ότι κάποιο πρόβατο απομακρύνθηκε από την ποιμνη, αφήνει αυτά τα οποία είναι ασφαλή και αναζητεί το απολωλός, το οποίο όταν το ανακαλύψει, το αγκαλιάζει στοργικώς, το παίρνει στους ώμους Του και το επαναφέρει στην ποιμνη Του. Με τη φράση *άκολουθεί μοι* στο Ιω, 21, 22 ο Ιησούς καλεί τον Πέτρο να μιμηθεί όλα τα χαρακτηριστικά του καλού ποιμένος τα οποία αναπτύσσονται στο κεφ. 10.

γ) Ο νιπήρας (Ιω. 13)

Άμεση σχέση με την ενότητά μας έχει και το κεφ. 13 του *κατά Ιωάννην* με τους λόγους του Ιησού περί του λουτρού.

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται η δεύτερη συνάντηση του Ιησού με τον Πέτρο που καταγράφει το Ιω., όταν ο Ιησούς νίπτει του πόδας των μαθητών. Το *διέζωσεν και διεζωσμένος* των στ. 4 και 5 του κεφ. 13, μας υπενθυμίζουν το *διεζώσατο* στο 21, 7 και το *ζώσει* στο 21, 18. Στο 13, 38 προλέγεται από τον Ιησού η άρνηση του Πέτρου. Η φράση του Ιησού στον Πέτρο στο 13, 36· *όπου υπάγω ού δύνασαι μοι νύν άκολουθήσαι, άκολουθήσεις δε ύστερον*, βρίσκει απάντηση στο *άκολουθεί μοι* του κεφ. 21, 18-19. Επίσης, η πρόρρηση της αρνήσεως του Πέτρου: *τήν ψυχήν σου υπέρ έμοῦ θήσεις; άμήν άμήν λέγω σοι, ού μή άλέκτωρ φωνήση έως οῦ άρνήση με τρίς* (13, 38), ανακαλεί στη μνήμη μας το *τρίτον* του 21, 17.

δ) Η άρνηση του Πέτρου (Ιω. 18)

Στην ευρύτερη συνάφεια, το κεφ. 21 σχετίζεται επίσης με το κεφ. 18 του Ιω., το οποίο περιλαμβάνει τα σχετικά με την προδοσία και την σύλληψη του Ιησού. Ο Πέτρος εκδηλώνει τον αυθόρμητο χαρακτήρα του, όταν κόβει το αφτί του Μάλχου, ο οποίος ήρθε να συλλάβει τον Ιησού (18, 10-11). Ο Ιησούς συλλαμβάνεται από τους Ιουδαίους και οδηγείται στον Αρχιερέα Καϊάφα (18, 12). Ο Πέτρος, ο οποίος βρισκόταν στην αυλή του αρχιερέα και παρακολουθούσε τα συμβαίνοντα, αρνήθηκε τρεις φορές ότι γνωρίζει τον Ιησού (οὐκ εἰμι 18, 17· οὐκ εἰμι 18, 25· πάλιν οὖν ἠρνήσατο Πέτρος 18, 27).

Η τριπλή αυτή άρνηση του Πέτρου σε αυτό το κεφάλαιο παραπέμπει στην τριπλή ερώτηση του κεφ. 21. Στο κεφ. 18 ο Πέτρος αρνείται τρεις φορές πως είναι μαθητής του Ιησού και στο κεφ. 21 ομολογεί τρεις φορές την αγάπη του σ' Αυτόν. Το *πάλιν οὖν ἠρνήσατο Πέτρος* στο 18, 27, θυμίζει το *πάλιν δεύτερον* του 21, 16. Η αναφορά του στ. 9 του κεφ. 21 για την *άνθρακιάν*, ανακαλεί στην μνήμη τήν *άνθρακιάν* που υπήρχε στην αυλή του Αρχιερέα (18, 18).

B.3. ΕΠΙΜΕΤΡΟ Ι

1. Ομοιότητες και διαφορές με το Λκ. 5

Στη μακροσυνάφειά του το Ιω. 21 παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τη διήγηση της κλήσης των πρώτων μαθητών του Κυρίου στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο (Λκ. 5,1-11). Μία συνοπτική καταγραφή των δυο διηγήσεων θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα αυτή τη σχέση:

<u>ΛΟΥΚΑ 5, 1-11</u>	<u>ΙΩΑΝΝΗ 21, 1-12</u> 1) Μετὰ ταῦτα ἐφάνερωσεν ἑαυτὸν πάλιν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος·
----------------------	---

<p>1) Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν ὄχλον ἐπικεῖσθαι αὐτῷ καὶ ἀκούειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὸς ἦν ἐστῶς παρὰ τὴν λίμνην Γεννησαρέτ</p> <p>2) Καὶ εἶδεν δύο πλοῖα ἐστῶτα παρὰ τὴν λίμνην· οἱ δὲ ἄλιεῖς ἀπ' αὐτῶν ἀποβάαντες ἔπλυνον τὰ δίκτυα.</p> <p>3) ἐμβὰς δὲ εἰς ἓν τῶν πλοίων, ὃ ἦν Σίμωνος, ἠρώτησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον· καθίσας δὲ ἐκ τοῦ πλοίου ἐδίδασκεν τοὺς ὄχλους.</p> <p>4) Ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν, εἶπεν πρὸς τὸν Σίμωνα· ἐπανάγαγε εἰς τὸ βάθος καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγραν.</p> <p>5) Καὶ ἀποκριθεὶς Σίμων εἶπεν· ἐπιστάτα, δι' ὅλης νυκτὸς κοπιάσαντες οὐδὲν ἐλάβομεν· ἐπὶ δὲ τῷ ῥήματί σου χαλάσω τὰ δίκτυα.</p>	<p>ἐφάνέρωσεν δὲ οὕτως</p> <p>2) ἦσαν ὁμοῦ Σίμων Πέτρος καὶ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος καὶ Ναθαναήλ ὁ ἀπὸ Κανὰ τῆς Γαλιλαίας καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο.</p> <p>3) Λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος· ὑπάγω ἀλιεύειν. λέγουσιν αὐτῷ· ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί. Ἐξῆλθον καὶ ἐνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν.</p> <p>4) Πρωΐας δὲ ἤδη γενομένης ἔστη Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλόν, οὐ μέντοι ἤδεισαν οἱ μαθηταὶ ὅτι Ἰησοῦς ἐστίν.</p> <p>5) Λέγει οὖν αὐτοῖς Ἰησοῦς· παιδία, μή τι προσφάγιον ἔχετε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· οὔ.</p> <p>6) Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὐρήσετε. Ἔβαλον οὖν, καὶ οὐκέτι αὐτὸ ἐλκύσαι ἴσχυον ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἰχθύων.</p> <p>7) Λέγει οὖν ὁ μαθητῆς ἐκεῖνος ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ· ὁ Κύριός ἐστιν. Σίμων οὖν Πέτρος ἀκούσας ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο, ἦν γὰρ γυμνός, καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν,</p> <p>8) Οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον, οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς ἀλλὰ ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων,</p>
---	---

<p>6) Καὶ τοῦτο ποιήσαντες συνέκλεισαν πλῆθος ἰχθύων πολὺ, διερρήσατο δὲ τὰ δίκτυα αὐτῶν.</p> <p>7) καὶ κατένευσαν τοῖς μετόχοις ἐν τῷ ἐτέρῳ πλοίῳ τοῦ ἐλθόντος συλλαβέσθαι αὐτοῖς· καὶ ἦλθον καὶ ἔπλησαν ἀμφότερα τὰ πλοῖα ὥστε βυθίζεσθαι αὐτά.</p> <p>8) Ἴδων δὲ Σίμων Πέτρος προσέπεσεν τοῖς γόνασιν Ἰησοῦ λέγων· ἕξελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός εἰμι, Κύριε</p> <p>9) θάμβος γὰρ περιέσχεν αὐτὸν καὶ πάντας τοὺς σὺν αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἄγρα τῶν ἰχθύων ὧν συνέλαβον,</p> <p>10) ὁμοίως δὲ καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην υἱοὺς Ζεβεδαίου, οἳ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ Σίμωνι. Καὶ εἶπεν πρὸς τὸν Σίμονα ὁ Ἰησοῦς· μὴ φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν'</p>	<p>σύροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων</p> <p>9) ὡς οὖν ἀπέβησαν εἰς τὴν γῆν βλέπουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον καὶ ἄρτον.</p> <p>10) λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ὧν ἐπιάσατε νῦν.</p> <p>11) Ἀνέβη οὖν Σίμων Πέτρος καὶ εἴλκυσεν τὸ δίκτυον εἰς τὴν γῆν μεστὸν ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν πεντήκοντα τριῶν· καὶ τοσοῦτων ὄντων οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον.</p> <p>12) Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἕξετάσαι αὐτόν· σὺ τίς εἶ; εἰδότες ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν.</p> <p>13) ἔρχεται Ἰησοῦς καὶ λαμβάνει τὸν ἄρτον καὶ δίδωσιν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὀψάριον ὁμοίως.</p> <p>14) τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν.</p> <p>15) Ὅτε οὖν ἠρίστησαν λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς· Σίμων Ἰωάννου, ἀγαπᾷς με πλεον τούτων; λέγει αὐτῷ· ναὶ Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ· βόσκει τὰ ἀρνία μου.</p> <p>16) λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον· Σίμων Ἰωάννου, ἀγαπᾷς με; λέγει αὐτῷ· ναὶ Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ· ποιῶμαινε τὰ πρόβατά</p>
--	---

<p>11) καὶ καταγαγόντες τὰ πλοῖα ἐπὶ τὴν γῆν ἀφέντες πάντα ἠκολούθησαν αὐτῷ.</p>	<p>μου. 17) λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον· Σίμων Ἰωάννου, φιλεῖς με; ἐλυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον· φιλεῖς με; καὶ λέγει αὐτῷ· Κύριε, πάντα σὺ οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ [ὁ Ἰησοῦς]· βόσκε τὰ πρόβατά μου. 18) ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες· ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις. 19) τοῦτο δὲ εἶπεν σημαίνων ποίω θανάτῳ δοξάσει τὸν θεόν. καὶ τοῦτο εἰπὼν λέγει αὐτῷ· ἀκολούθει μοι. 20) Ἐπιστραφεὶς ὁ Πέτρος βλέπει τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ καὶ εἶπεν· Κύριε, τίς ἐστὶν ὁ παραδιδούς σε; 21) τοῦτον οὖν ἰδὼν ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ἰησοῦ· Κύριε, οὗτος δὲ τί; 22) λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; σύ μοι ἀκολούθει. 23) ἐξῆλθεν οὖν οὗτος ὁ λόγος εἰς τοὺς ἀδελφούς ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει· οὐκ εἶπεν δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει ἀλλ'· ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;</p>
--	---

Από την παραπάνω σύγκριση των δύο διηγήσεων εντοπίζουμε τις εξής ομοιότητες και διαφορές:

I. ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ

α) Η διήγηση και στα δύο Ευαγγέλια διαδραματίζεται στη λίμνη Γεννησαρέτ ή Τιβεριάδος (Λκ. 5, 1 - Ιω. 21, 1).

β) Οι μαθητές είχαν μια αποτυχημένη αλιεία: «Οὐδέν ἐλάβομεν» (Λκ. 5, 5), «ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτί ἐπίασαν οὐδέν» (Ιω. 21, 3).

γ) Ο Ιησούς υποδεικνύει στους μαθητές τον τόπο όπου πρέπει να ρίξουν τα δίχτυα για να πιάσουν ψάρια (Λκ. 5, 4 - Ιω. 21, 6).

δ) Και στις δύο διηγήσεις ο αριθμός των ψαριών είναι τόσο μεγάλος, που στο Λκ. 5, 6 το δίχτυ αρχίζει να σκίζεται και στο Ιω. 21, 6, δεν μπορούν οι μαθητές να σύρουν το δίκτυ από το βάρος των ψαριών.

ε) Και στις δυο διηγήσεις οι μαθητές είχαν κυριευθεί από δέος (Λκ. 5, 9) καί δεν τολμούσαν να ρωτήσουν ποιός είναι αυτός που έκανε το σημείο (Ιω. 21, 12).

στ) Ο Πέτρος, ο Ιάκωβος και ο Ιωάννης αναφέρονται και στα δύο Ευαγγέλια. Ο Πέτρος φαίνεται να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο και είναι ο μόνος από τους μαθητές ο οποίος και στις δυο διηγήσεις συνομιλεί με τον Κύριο (Λκ. 5, 4 εξ. - Ιω. 21, 15 εξ.).

ζ) Στο Λκ. ο Πέτρος φανερώνει τον αυθόρμητο χαρακτήρα του πέφτοντας πρώτος στα γόνατα και παρακαλώντας τον Ιησού να βγει από το καράβι του επειδή είναι άνθρωπος αμαρτωλός (Λκ. 5, 8). Ομοίως και στο Ευαγγέλιο του Ιω. όταν πληροφορείται από τον αγαπημένο μαθητή πως στη στεριά είναι ο Ιησούς, πέφτει πρώτος στη θάλασσα για να τον συναντήσει (Ιω. 21, 7).

η) Η ψαριά συμβολίζει μια επιτυχημένη χριστιανική ιεραποστολική προσπάθεια.

θ) Υφίσταται κοινό λεξιλόγιο, όπως η χρήση των λέξεων: *έμβαινω* (Λκ. 5,3 - Ιω. 21,3) (σε διαφορετικούς ρηματικούς τύπους), *δίχτυα* (Λκ. 5,5 - Ιω. 21,6), *ήκολούθησαν* (Λκ. 5, 11 Ιω. 21, 22), *ίχθύων* (Λκ. 5, 6. Ιω. 21, 11) κ.λ.π.

II. ΔΙΑΦΟΡΕΣ

α) Στο Λκ. οι ψαράδες είχαν ήδη τελειώσει το ψάρεμα και μάζευαν τα δίχτυα (Λκ. 5, 2) όταν τους πλησίασε ο Ιησούς, ενώ στο Ιω. βρίσκονταν ακόμα στη θάλασσα (Ιω. 21, 3).

β) Στο Ιω. ο Ιησούς ως περαστικός ζήτησε από τους ψαράδες κάτι για προσφάγι (Ιω. 21, 5), ενώ στο Λκ. ο Ιησούς στεκόταν στην όχθη της λίμνης και δίδασκε τα πλήθη τα οποία είχαν συγκεντρωθεί για να τον ακούσουν (Λκ. 5, 1).

γ) Στο Λκ. ο Ιησούς διδάσκει τα πλήθη πάνω σε ένα ψαροκάικο μέσα στη λίμνη (Λκ. 5, 3), ενώ στο Ιω. ο Ιησούς παραμένει στον αιγιαλό (Ιω. 21, 4).

δ) Ο Ιησούς στο Λκ. ζητά από τους μαθητές να ρίξουν τα δίχτυα στα βαθιά (Λκ. 5, 4), ενώ στο Ιω. να ρίξουν τα δίχτυα στα δεξιά (Ιω. 21, 6).

ε) Από το πλήθος των ιχθύων το δίκτυ αρχίζει να σκίζεται στο Λκ. 5, 6. Αντιθέτως στο Ιω. 21, 11 «καὶ τοσούτων ὄντων οὐκ ἔσχίσθη τὸ δίκτυον». Στο Ιω. αναφέρεται επίσης και ο ακριβής αριθμός των ψαριών που έπιασαν οι μαθητές: «ἑκατὸν πενήκοντα τριῶν» (Ιω. 21, 11).

στ) Στο Ευαγγέλιο του Ιω., σε αντίθεση με τη διήγηση του Λκ. οι μαθητές γευματίζουν (Ιω. 21, 15).

ζ) Στο Λκ. όλοι οι μαθητές άφησαν τα ψαροκάικα και ακολούθησαν τον Ιησού (Λκ. 5, 11), ενώ στο Ιω. ο Ιησούς καλεί μόνο τον Πέτρο να τον ακολουθήσει (Ιω. 21, 22).

η) Από το Ευαγγέλιο του Λκ. απουσιάζουν η πρόρρηση για το μέλλον του Πέτρου (Ιω. 21, 18 εξ.), όπως επίσης και οι λόγοι για τον αγαπημένο μαθητή (Ιω. 21, 20 εξ.).

Ύστερα από την παραπάνω σύγκριση και την σχέση των δύο διηγήσεων τίθεται το ερώτημα: πρόκειται για δύο διαφορετικά μεταξύ τους ιστορικά γεγονότα⁴⁶ ή πρόκειται για ένα και μόνο ιστορικό γεγονός⁴⁷; Πάντως πρόκειται μάλλον για μια κοινή παράδοση⁴⁸. Και οι δύο διηγήσεις επιμένουν στο θαυμαστό γεγονός της αλιείας που έλαβε χώρα ύστερα από άκαρπες προσπάθειες μιας ολόκληρης νύχτας. Σύμφωνα με το Λκ. χρειάζονται δύο βάρκες για να χωρέσουν τα ψάρια. Ο Ιωάννης υπογραμμίζει το γεγονός αυτό ποσοτικά και ποιοτικά: 153 μεγάλα ψάρια (21, 11). Έχουμε εδώ μια αναλογία με το θαύμα της Κανά όπου η υπεροχή του οίνου ήταν τόσο στην ποσότητα (Ιω. 2, 7) όσο και στην ποιότητα (Ιω. 2, 10). Όπως στην Κανά ο Ιησούς έδειξε τη δόξα Του με την αλλαγή του νερού σε κρασί, έτσι και εδώ κάνει την παρουσία Του τόσο σαφή, ώστε κανείς να μην τον ρωτήσει: *σύ τις εἶ* (21, 12). Ο Λουκάς ωστόσο τοποθετεί την αφήγηση στην αρχή του Ευαγγελίου του για να δώσει το στίγμα και να χρωματίσει την αρχή της δημόσιας δράσης του Ιησού ενώ ο Ιωάννης στο τέλος του Ευαγγελίου για να

⁴⁶ I. Marshall, *The Gospel of Luke*, NIGTC, Wm. B. Eerdmans, 1978, σ. 200.

⁴⁷ E. Schweizer, *The Gospel News according to Luke*, μτφρ. D. E. Green, Atlanta, 1984, σ. 103.

⁴⁸ M. Wolter, *Das Lukasevangelium*, Tübingen, 2008. σ. 210.

δείξει τον τρόπο που δρούσε η Εκκλησία μετά την Ανασταση του Χριστού.

Κατά την πορεία της μετάδοσης της σύνθετης αυτής αφήγησης, η σύνθεση απέκτησε έναν εκκλησιαστικό συμβολισμό, όμοιο ως προς το συμβολισμό που απέκτησε το υλικό μέσα στο ίδιο το Ευαγγέλιο, με ένα λίγο διαφορετικό προσανατολισμό. Ο συγγραφέας του Δ' Ευαγγελίου που πρόσθεσε την αφήγηση στο Δ' Ευαγγέλιο μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνος για την είσοδο και της μορφής του αγαπημένου μαθητή στον στ. 7 (όπως και για την προσθήκη των λόγων του Ιησού, των σχετικών με την τύχη του Πέτρου, και εκείνων στους στ. 18-23 ⁴⁹).

⁴⁹ R. Brown, *The Gospel According to John (xiii-xxi)*, The Anchor Bible, Vol. 29A, New York 1970, σ. 1094 εξ.

Γ. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΚΟΠΗΣ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Τόπος, χρόνος, πρόσωπα (21, 1-2)

1 Μετά ταῦτα ἐφάνερωσεν πάλιν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος·

Ἐφάνερωσεν δὲ οὕτως.

² Ἦσαν ὁμοῦ Σίμων Πέτρος καὶ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος καὶ Ναθαναὴλ ὁ ἀπὸ Κανὰ τῆς Γαλιλαίας καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο.

Στον πρώτο στίχο της περικοπής, ο συγγραφέας γνωστοποιεί στους ακροατές και τους αναγνώστες τον χρόνο, τον τόπο και τα πρόσωπα στα οποία εμφανίστηκε για τρίτη φορά ο Αναστημένος Ιησούς. Η περικοπή ξεκινά με την φράση *μετά ταῦτα*, η οποία είναι οικεία στο Ιω.⁵⁰. Με αυτό τον χρονικό προσδιορισμό συνδέονται όσα προηγούνται με αυτά που έπονται. Συνδέει δηλ. ο συγγραφέας τις δύο προηγούμενες αναστάσιμες εμφανίσεις του Κυρίου, (στη Μαρία την Μαγδαληνή (20, 1-18), η οποία βρισκόταν κοντά στον τάφο και την εμφάνιση στους έντεκα Μαθητές συμπεριλαμβανομένου του Θωμά (20, 19-29), την πρώτη μέρα του Σαββάτου), με την τέταρτη αναστάσιμη εμφάνιση στους επτά μαθητές στη λίμνη της Τιβεριάδος.

Τα περιστατικά της εμφάνισης περιέχονται στους στ. 2 - 6. Στο Λκ. και Ιω. όλες οι εμφανίσεις του Αναστάντος πραγματοποιούνται κατεξοχήν στα Ιεροσόλυμα, ενώ στον Μάρκο και τον Ματθαίο μόνο στη Γαλιλαία⁵¹.

⁵⁰ C. S. Keener, όπ. παρ., σ. 1225. Πρβλ. Ιω. 3, 22· 5, 1, 14· 6, 1· 7, 1.

⁵¹ Σ. Αγουρίδη, όπ. παρ., σ. 298.

Η λέξη *ἐφάνερωσεν* ετυμολογικά⁵² προέρχεται από το αρχαίο *φανεροῦμαι* που σημαίνει «εμφανίζομαι, παρουσιάζομαι». Ο *φανερὸς*⁵³ είναι ο *εμφανής*, ο *πρόδηλος*, ο *καταφανής*. Απαντά συνολικά τρεις φορές στο Ιω.: Δυο φορές στην ενότητα που εξετάζουμε (21, 1) και μια φορά στο 2, 11 όπου ο Ιησούς φανερώνει για πρώτη φορά τη δόξα Του με το σημείο στην Κανά της Γαλιλαίας. Επίσης, σημαντικό είναι το γεγονός ότι η λέξη αναφέρεται στα Ευαγγέλια συνολικά είκοσι φορές, αποκαλύπτοντας το πρόσωπο του Ιησού και τα έργα Του, τα οποία φανερώνουν τη δόξα Του⁵⁴. Σε ολόκληρη την Κ. Δ. ο όρος εμφανίζεται συνολικά σαράντα εννέα φορές και δεν είναι συνηθισμένος για τις εμφανίσεις του Αναστημένου Ιησού⁵⁵. Ο Χρυσόστομος⁵⁶ αναφέρει: «ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι οὐχ ἑωρᾶτο, εἰ μὴ συγκατέβη, διὰ τό λοιπόν ἄφθαρτον εἶναι τό σῶμα καί ἀκήρατον»⁵⁷.

Ο συγγραφέας προτιμά το *ἐφάνερωσεν ἑαυτὸν* αντί του *ἐφανερῶθη*, ίσως για να καταδείξει την εκούσια αποκάλυψη Αυτού, ο οποίος έχει πλέον πνευματικό, ἀφθαρτο και ακήρατο σώμα, αφού διέρχεται *κεκλεισμένων τῶν θυρῶν* (Ιω. 20, 19· 26). Δηλώνεται έτσι η ελεύθερη και ενσυνείδητη θέληση του Ιησού να εξέλθει της

⁵² Γ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ, Αθήνα 2005, Έκδ. Β', σ. 1868.

⁵³ Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικό Όλης Της Ελληνικής Γλώσσας*, Τόμ. Α', Αθήναι, σ. 7628.

⁵⁴ Μτθ. 12, 16· Μρ. 1, 45· 3, 12· 4, 22 (2 φορές)· 6, 14· 16, 12· 16, 14· Λκ. 8, 17 (2 φορές)· Ιω. 1, 31· 2, 11· 3, 21· 7, 4· 7, 10· 9, 3· 17, 6· 21, 1(2 φορές)· 21, 14.

⁵⁵ Η. Thyen, *όπ. παρ.*, σ. 780.

⁵⁶ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΖ', PG 59, σ. 475. Πρβλ. Αθανασίου Αρχιεπισκόπου Κορίνθου, *Κατὰ Ἰωάννην*, Κεφ. ΚΑ', PG 106, σ. 1289. Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1492: «τό ἐφάνερωσεν, και ἐφάνη καί ὤφθη καί τά τιαυτά ὑποφαίνουιν ὅτι κατὰ τήν φύσιν τῆς ἀφθαρσίας τοῦ σώματος ἀφανής ἦν φθαρτοῖς ὀφθαλμοῖς· συγκαταβατικῶς δέ καί οικονομικῶς ἐφανερῶτο».

⁵⁷ Πρβλ. Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου, *Ερμηνεία εἰς τα τέσσαρα Ἱερά Ευαγγέλια*, τόμ. Β', Αθήναι 1975, σ. 411. Πρβλ. και Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1492.

αορασίας, για να επικοινωνήσει πάλι με τους μαθητές⁵⁸ μέσω μιας θεοφάνειας η οποία δεν έχει τα τυπικά χαρακτηριστικά αντίστοιχων συμβάντων στην Π.Δ.

Επιπλέον, το *έφανέρωσεν πάλιν éαυτόν τοῖς μαθηταῖς*, δείχνει την «εκκλησιολογική» διάσταση των εμφανίσεων, οι οποίες ως διηγήσεις δεν εκφράζουν κάποιες εσωτερικές και πνευματικές εμπειρίες ή και οράματα των αποστόλων ή των ιερών συγγραφέων, αλλά είναι εκθέσεις ιστορικών γεγονότων που πραγματοποιήθηκαν και βεβαιώθηκαν ενώπιον της κοινότητας των Δώδεκα και της πρώτης Εκκλησίας⁵⁹.

Ο Χριστός εμφανίσθηκε *πάλιν* στους μαθητές. Φανερώθηκε το απόγευμα της Αναστάσεως και έφυγε (Ιω. 20,19). Φανερώθηκε, έπειτα, μετά από οκτώ ημέρες (Ιω. 20,26) και πάλι εξαφανίσθηκε. Φανερώθηκε, τέλος, στη λίμνη⁶⁰ της Γαλιλαίας. Ο Χρυσόστομος⁶¹ αναφέρει πως αυτό συμβαίνει επειδή ο Χριστός μετά την Ανάστασή Του επιθυμεί να πιστοποιήσει πλήρως στους μαθητές, ότι πρόκειται για αναστημένο σώμα και όχι συνηθισμένο. Φροντίζει λοιπόν να μην είναι συνεχώς μαζί τους, ώστε να μην ελαττωθεί στο ελάχιστο το μεγαλείο του γεγονότος με τη συνεχή θέα: «ἵνα μή τό συνεχές τῆς ὄψεως έκλύσῃ τό μέγεθος τῆς δυνάμεως».

Η αναστάσιμη εμφάνιση του Κυρίου γίνεται πάλιν προς τους μαθητές, με την μόνη διαφορά, ότι αυτή τη φορά πραγματοποιείται στη Γαλιλαία, χωρίς να δίνεται κάποιο συγκεκριμένο στοιχείο για το ταξίδι των αποστόλων προς τη Γαλιλαία⁶² από την Ιερουσαλήμ, όπου είχαν μείνει κρυμμένοι τις πρώτες ημέρες μετά την ανάσταση του Κυρίου. Κατά το Χρυσόστομο⁶³, φαίνεται ότι ο πρώτος φόβος τους

⁵⁸ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Σωτήρ, Αθήνα 1990⁴, σ. 716.

⁵⁹ Θ. Ιωαννίδη, *όπ. παρ.*, σ. 320.

⁶⁰ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1492.

⁶¹ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εις την Ανάληψιν*, PG 52. σ. 782.

⁶² R. Bultmann, *όπ. παρ.*, 706 εξ.

⁶³ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εις τον Άγιον Ιωάννην*, Ομιλία ΠΖ', PG 59, σ. 473.

για την οργή των Ιουδαίων είχε υποχωρήσει και τώρα κυκλοφορούσαν με θάρρος. Ίσως όμως και η απομάκρυνσή τους να οφείλεται τελικά στο φόβο ότι η παρουσία τους στην Ιερουσαλήμ δεν έπρεπε να συνεχιστεί.

Εμφανίζεται λοιπόν ο Ιησούς *ἐπί τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος*⁶⁴. Το *ἐπί* εδώ μάλλον έχει τη σημασία του *εγγύς, πλησίον, δίπλα*⁶⁵. Ωστόσο δεν αναφέρεται σε ποια πλευρά της λίμνης συνάντησε ο Αναστάς τους μαθητές. Η λίμνη Τιβερίας⁶⁶, μνημονεύεται με αυτό το όνομα και στο 6, 1, κατά τον χορτασμό των πεντακισχιλίων και εν συνεχεία στο 6, 23, στην ομιλία του Ιησού στην Καπερναούμ, για τον άρτο της ζωής στη συνάφεια της δράσης Του στην θάλασσα της Γαλιλαίας.

Ο αείμνηστος Σ. Αγουρίδης σημειώνει ότι ο Ιησούς δεν παρουσιάστηκε «όπως στον Παύλο προ της Δαμασκού, ούτε όπως στο κεφ. 20, αλλά κατά κάπως διαφορετικό τρόπο: σαν κάποιος στον αιγιαλό μοναχικός, περαστικός, πεινασμένος που ξαφνικά είδε στη θάλασσα⁶⁷ κάποιους ψαράδες σε μικρή απόσταση από τη στεριά επιστρέφοντας από το ψάρεμα στα βαθειά»⁶⁸.

⁶⁴ Από τα καταγεγραμμένα θαύματα, το λιγότερο τα δεκαεπτά συνέβησαν εκεί. Η λίμνη έχει τα εξής ονόματα: α) Θάλασσα της Γαλιλαίας (Μτθ. 4, 18· 15, 29. Μκ. 1, 16· 7, 31. Ιω. 6, 1), β) Λίμνη Γεννησαρέτ (Λκ. 5, 1), γ) Θάλασσα της Τιβεριάδος (Ιω. 6, 1· 6, 23· 21, 1), δ) Θάλασσα Χενέρεθ (Ιησ. 19, 35· 12, 3· 13, 27), ε) Θάλασσα Χενερά (Αρ. 34, 11).

⁶⁵ Δ. Δημητράκου, *όπ., παρ., σ. 2736*.

⁶⁶ Παραπέμπει στον Ρωμαίο Αυτοκράτορα Τιβέριο, ο οποίος θεωρούνταν όπως ο Αύγουστος ως υιός Θεού-επιφανής. Η Τιβερίας ιδρύθηκε μεταξύ των ετών 18 και 22 υπό του Ηρώδη Αντύπα, τετράρχη της Γαλιλαίας, ο οποίος την ονόμασε έτσι προς τιμήν του αυτοκράτορα Τιβερίου. Βλ. Β. Μουστάκη, «Τιβερίας», Θ.Η.Ε 11, σ. 758.

⁶⁷ Ο όρος «θάλασσα» απαντά συνολικά στο Ιω. εννέα φορές: 6,1.16.17.18.19.22.25· 21,1.7.

⁶⁸ Σ. Αγουρίδη, *όπ. παρ., σ. 304*.

Ο συμβολισμός της θάλασσας είναι έντονος στην Κ.Δ⁶⁹ και ειδικότερα στο Ιω. Ο Ιησούς φανερώνει απέναντί της τη θεία δύναμή Του, θριαμβεύοντας επί του χάους. Έρχεται προς τους δικούς Του βαδίζοντας επάνω της: *ἐληλακότες οὖν ὡς σταδίους εἴκοσι πέντε ἢ τριάκοντα θεωροῦσιν τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενοι, καὶ ἐφοβήθησαν* (Ιω. 6,19)⁷⁰. Χάρη στο σημείο αυτό, οι μαθητές αναγνωρίζουν ότι ο Ιησούς διαθέτει θεϊκή ισχύ αφού στην Π.Δ. αυτός που περιπατεί στη θάλασσα είναι ο Γιαχβέ (Ιώβ 9,8)⁷¹. Βεβαίως, στο Ιω. 21 η θάλασσα δεν συμβολίζει το χάος όπως συμβαίνει ενίοτε στην Αγ. Γραφή. Ας σημειωθεί ότι οι Ιουδαίοι δεν ήταν λαός της θάλασσας, αλλά αποτελεί το χώρο εργασίας των επτά μαθητών. Άλλωστε η θάλασσα -η Μεσόγειος- θα γίνει δίαυλος ώστε να φθάσει το Ευαγγέλιο στα πέρατα της οικουμένης.

Στον στ. 2, δηλώνονται οι επτά μαθητές στους οποίους εμφανίσθηκε ο Αναστημένος Ιησούς: α) ο Σίμων Πέτρος⁷², β) ο Θωμάς ο λεγόμενος Δίδυμος, γ) ο Ναθαναήλ (από την Κανά της Γαλιλαίας), δ) οι του Ζεβεδαίου και ε) *ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο*, τα ονόματα των οποίων παραλείπονται.

Το όνομα *Θωμάς*⁷³ προέρχεται από την εβραϊκή λέξη *τθαόν* που στα ελληνικά αποδίδεται *Δίδυμος*. Ονομάζεται *Δίδυμος*, είτε γιατί γεννήθηκε μαζί με άλλον αδελφό, είτε γιατί έμοιαζε σαν αδελφός με κάποιον άλλον. Σε γνωστικούς κύκλους⁷⁴ ονομάζεται

⁶⁹ Στα Συνοπτικά Ευαγγέλια, στη θάλασσα ορμούν οι χόιροι στους οποίους εισήλθαν οι δαίμονες (Μκ. 5,13). Συμβολίζει έτσι την άβυσσο όπως στο Δαν. 7 (πρβλ. Αποκ. 11,13). Ακόμη την ησυχάζει με μία λέξη που παραπέμπει σε εξορκισμό: «σιώπα, πεφίμωσο» (Μκ. 4,39).

⁷⁰ Πρβλ. Μκ. 6,49 εξ.· Ιώβ 9,8· 38,16.

⁷¹ Πρβλ. Ιώβ 26,12.

⁷² Για τον Απόστολο Πέτρο βλ. σελ. 92 της παρούσας εργασίας.

⁷³ Σχετικά με τόν Απόστολο Θωμά βλ. Θ. Ιωαννίδη, «Ο απόστολος Θωμάς και η Ανάσταση του Χριστού. (Από την πρώτη απιστία στην ύστερη ομολογία)», *Διακονία, Λειτουργία, Χάρισμα. Τιμητικός Τόμος προς τον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιο Α. Γαλίτη*, Κέντρο Αρχαιολογικών, Ιστορικών και Θεολογικών Μελετών, (Λιβαδειά 2006), σ. 309-325.

⁷⁴ Σ. Αγουρίδη, *όπ παρ.*, σ. 305.

Δίδυμος, διότι έμοιαζε με τον ίδιο τον Ιησού και έγινε αποδέκτης μυστικής διδασκαλίας. «Κάποιοι το πήγαν εντελώς αλλού: είχε δύο ανθρώπους μέσα του, τον πιστό και τον άπιστο, ήταν δηλ. δίψυχος. Η πρόταση όμως αυτή φαίνεται μάλλον αστεία»⁷⁵. Ο Θωμάς⁷⁶, χαρακτηρίστηκε από τον ίδιο τον Κύριο ως άπιστος⁷⁷ επειδή ζητούσε πάντοτε να έχει συγκεκριμένες αποδείξεις και διευκρινίσεις για εκείνα που επρόκειτο να πιστέψει⁷⁸. Στην τελευταία όμως αναστάσιμη διήγηση του Ιω., αναδεικνύεται ο Μαθητής της καλής απιστίας και ο Απόστολος της σωτηρίου ομολογίας⁷⁹, ο οποίος απαιτεί χειροπιαστές αποδείξεις και θέτει ορθολογικούς όρους για μια προσωπική ορατή και ψηλαφητή εμπειρία⁸⁰: *ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων καὶ βάλω μου τὴν χεῖρα εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω* (Ιω. 20, 25). Ο Θωμάς δεν αποτρέπεται από τον Κύριο να αγγίξει το αναστημένο Του σώμα (20, 27) όπως συμβαίνει με τὴν Μαρία την Μαγδαληνή. Ωστόσο ως προς το περιστατικό της ψηλάφησης του Χριστού από το Θωμά παρατηρούμε ότι το κείμενο αφήνει ανοικτό το αν όντως τελικά πραγματοποιήθηκε ή όχι αυτή η ψηλάφηση⁸¹.

Μεταξύ Πέτρου και Θωμά διαπιστώνουμε τις εξής ομοιότητες: ο Πέτρος αρνήθηκε τον Χριστό τρεις φορές (κεφ. 18), όπως και ο

⁷⁵ Σ. Αγουρίδη, όπ. παρ., σ. 517.

⁷⁶ Σε όλους τους αποστολικούς καταλόγους αναφέρεται με το όνομα Θωμάς (Μτθ. 10, 3· Μκ. 3, 18· Λκ. 6, 15· Πρξ. 1, 13). Σε τρεις περιπτώσεις ο Ευαγγελιστής Ιωάννης προσθέτει και τον προσδιορισμό «ό λεγόμενος Δίδυμος» (Ιω. 11, 16· 20, 24· 21, 2).

⁷⁷ Πρβλ. Ιω. 20, 27: «εἶτα λέγει τῷ Θωμᾶ· φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὡδε καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου καὶ βάλε εἰς τὴν πλευρὰν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος ἀλλὰ πιστός».

⁷⁸ Πρβλ. Ιω. 14, 5: «Λέγει αὐτῷ Θωμᾶς· Κύριε, οὐκ οἶδαμεν ποῦ ὑπάγεις· πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναι;».

⁷⁹ Βλ. ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ, «ΤΗ ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΠΑΣΧΑ ΗΤΟΙ Η ΨΗΛΑΦΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΘΩΜΑ», Αθήνα 2010, σ. 68 εξ.

⁸⁰ Θ. Ιωαννίδη, όπ. παρ., σ. 320.

⁸¹ Χ. Καρακόλη, Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις. Απαντήσεις σε απορίες από την Καινή Διαθήκη, Έκδ. Β', Αθήνα 2005, σ. 86 εξ.

Θωμάς αρνείται να πιστέψει στον Αναστάντα Κύριο τον οποίον αντίκρισαν οι άλλοι μαθητές (Ιω. 20,25· πρβλ. 14,5). Όπως όμως ο Πέτρος ομολογεί στο κεφ. 21 πως αγαπά τον Χριστό, έτσι και ο Θωμάς ομολογεί για τον Ιησού: *ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου* (Ιω. 20, 28). Εν προκειμένω, ο Θωμάς παρουσιάζεται να κάνει την υψηλότερη χριστολογική ομολογία της Κ.Δ. Ωστόσο ο Κύριος κατόπιν διακηρύσσει: *ὅτι ἐώρακάς με πεπίστευκας; μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες* (Ιω. 20, 19).

Στο Ιω. ο Ναθαναήλ αναφέρεται συνολικά δύο φορές. Στο κεφ. 1 ο Φίλιππος τον καλεί να θεωρήσει τον Μεσσία: *ἔρχου καὶ ἴδε* (Ιω. 1, 46). Ο Ιησούς επαινεί⁸² τον άγνωστο στους Συνοπτικούς Ναθαναήλ παρότι ο ίδιος είχε υποτιμήσει τον τόπο καταγωγής Του⁸³. Προβαίνει μάλιστα και σε αποκάλυψη⁸⁴ που παραπέμπει στο όραμα της κλίμακας του Ιακώβ⁸⁵. Για δεύτερη φορά αναφέρεται στο κεφ. 21, χωρίς όμως να διαδραματίζει κάποιον συγκεκριμένο ρόλο, όπως συμβαίνει και με τους υπόλοιπους μαθητές. Δηλώνεται όμως για πρώτη φορά ότι κατάγεται από την Κανά της Γαλιλαίας (21, 2). Ο ακροατής σε αυτό το σημείο ανακαλεί το πρώτο σημείο της επίγειας δράσης του Ιησού Χριστού στο γάμο της Κανά (Ιω. 2, 11), αλλά και το δεύτερο σημείο στον ίδιο τόπο (4, 46-54).

Το *Ζεβεδαίος* προέρχεται από το εβραϊκό *Ζέβεδ* (zabeddaj)⁸⁶ που σημαίνει *δώρο*. Είναι η πρώτη φορά στο Ιω. που μνημονεύονται οι υιοί του Ζεβεδαίου⁸⁷. Αναφέρονται μάλιστα τελευταίοι στον

⁸² Ιω. 1, 47 εξ: «ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστιν».

⁸³ Ιω. 1, 46: «ἐκ Ναζαρέτ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι;».

⁸⁴ Ιω. 1, 51: «καὶ λέγει αὐτῷ· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεωγῆτα καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου».

⁸⁵ Πρβλ. Γεν. 28, 12 εξ.: «καὶ ἐνυπνιάσθη καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῆ ἥς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς».

⁸⁶ Lexicon Fur Theologie und kirche, Zehuter Band, Herder, 2009, σ. 1391.

⁸⁷ Ο Ιάκωβος μαζί με τον Πέτρο και τον Ιωάννη έγιναν μάρτυρες πολλών μεγάλων γεγονότων, που δεν τα βίωσαν οι άλλοι Απόστολοι. Έγιναν αποκλειστικοί μάρτυρες της Μεταμορφώσεως του Κυρίου

κατάλογο των μαθητών, αν και στους αποστολικούς καταλόγους μνημονεύονται πρώτοι μαζί με τον Πέτρο και τον Ιωάννη αφού συνιστούν και οι τρεις την ομάδα εκείνη των μαθητών που βιώνουν εξαιρετικά γεγονότα (ανάσταση της κόρης του Ιάιρου (Μκ. 5, 22· Λκ. 8, 41), μεταμόρφωση του Σωτήρος (Μκ. 9 εξ. Λκ. 9, 27 εξ.· Μτ. 17, 1 εξ.), μικρή Αποκάλυψη στο όρος των ελαιών (Μκ. 13, 3)). Επίσης, στο παράλληλο χωρίο του Λκ. οι μαθητές οι οποίοι πρωταγωνιστούν είναι οι: Σίμων Πέτρος, Ιάκωβος και Ιωάννης οι υιοί του Ζεβεδαίου. Μάλιστα εκεί δηλώνεται πως ήταν «κοινωνοί του Σίμωνος» (Λκ. 5, 10), ενώ σε αντίθεση με το Ιω., αναφέρονται και με τα ονόματά τους.

Τα ερωτήματα τα οποία τίθενται εδώ είναι τα εξής:

Α) Γιατί άραγε οι μαθητές ήταν επτά ενώ στο κεφ. 1 κατά την κλήση των μαθητών μνημονεύονται πέντε (ο Ανδρέας, ένας «άγνωστος» μαθητής, ο Σίμωνας Πέτρος, ο Φίλιππος και ο Ναθαναήλ) και στο κεφ. 6 οι γνωστοί Δώδεκα;

Β) Πού είναι και γιατί δεν αναφέρονται και οι υπόλοιποι τέσσερις μαθητές;

Γ) Ποιοι είναι και γιατί δεν αναφέρονται με τα ονόματά τους οι δύο «άγνωστοι» μαθητές;

Δ) Γιατί παραλείπονται ο Ιούδας *ούχ ό Ισκαριώτης*, και ιδίως ο Φίλιππος και ο Ανδρέας, οι οποίοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο κατά την κλήση (κεφ. 1), τον χορτασμό των πέντε χιλιάδων (κεφ. 6) και στην επικοινωνία των Ελλήνων με τον Ιησού ακριβώς στον επίλογο της δημόσιας δράσης Του (κεφ. 12);

(Μτθ. 17,1. Μκ. 9,2. Λκ. 9,28). Είδαν την θαυμαστή ανάσταση της κόρης του αρχισυνάγωγου Ιάιρου (Μκ. 5,27. Λκ. 8,51). Είχαν την τιμή να προσκληθούν από τον Ιησού κοντά του κατά τις ώρες της αγωνίας στον κήπο της Γεθσημανή (Μκ. 14,33. Μτθ. 26,37).

Α) Όσον αφορά στο πρώτο ερώτημα, μάλλον ο Χριστός επέλεξε να εμφανιστεί στους μαθητές όταν ήταν και οι επτά μαζί όχι μόνο για να επιδοκιμάσει την μεταξύ τους επικοινωνία, αλλά διότι ήθελε να συνυπάρχουν πολλές και σύμφωνες μαρτυρίες⁸⁸ για αυτή την αναστάσιμη εμφάνισή Του⁸⁹. Ο αριθμός επτά⁹⁰, θεωρούνταν στην αρχαιότητα ως ιερός και μάλιστα τέλειος, επειδή αποτελεί άθροισμα του αριθμού τρία, ο οποίος συνδέεται με το Θεό, και του αριθμού τέσσερα, ο οποίος συνδέεται με την κτίση⁹¹. Όλοι σχεδόν οι αρχαίοι λαοί της Ανατολής θεωρούσαν μεγάλης σημασίας τον συγκεκριμένο αριθμό. Το συμβολισμό του αριθμού ενίσχυε και το γεγονός ότι επί πολλούς αιώνες επτά μόνο πλανήτες ήταν γνωστοί⁹². Πρέπει να παραδεχθούμε ότι ο τέταρτος Ευαγγελιστής δεν παραμένει αδιάφορος προς τον συγκεκριμένο αριθμό. Αρκεί να τονιστεί ότι στο τέταρτο Ευαγγέλιο απαντούν επτά σημεία, τα οποία διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη δόμηση του Ευαγγελίου⁹³. Κατά τον Thyen⁹⁴

⁸⁸ Το *Δευτερονόμιο* προβλέπει αξιοπιστία όταν υπάρχουν δύο ή τρεις μάρτυρες. Πρβλ. Δευτ. 19, 15: «οὐκ ἔμμενεῖ μάρτυς εἷς μαρτυρῆσαι κατὰ ἀνθρώπου κατὰ πᾶσαν ἀδικίαν καὶ κατὰ πᾶν ἁμάρτημα καὶ κατὰ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἢν ἂν ἁμάρτη ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ ἐπὶ στόματος τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα».

⁸⁹ Π. Τρεμπέλα, *ὄπ. παρ.*, σ. 717.

⁹⁰ Στην **Κ. Δ.** ο αριθμός επτά, απαντά πενήντα φορές στο βιβλίο της Αποκάλυψης. Ο Ματθαίος αναφέρεται σε δεκατέσσερις γενεές δηλ. 2 x 7.

Στην **Π. Δ.** ο αριθμός αυτός χρησιμοποιείται πολλές φορές: επτά είναι οι ημέρες της Δημιουργίας (6+1) (Γεν. 1, 5 - 2, 3). Ο Θεός ευλόγησε την έβδομη ημέρα (Γεν. 2, 3), την οποία ο πιστός πρέπει να αφιερώνει στον Κύριο (Έξ. 16, 15· 31, 15 κ.λ.π). Κάθε επτά έτη οι Ισραηλίτες είχαν το λεγόμενο Σαββατιαίο έτος (Λευτ. 25, 8). Η λυχνία στο ναό ήταν επτάφωτος (Έξ. 25, 30-40).

⁹¹ Σ. Δεσπότη, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, τ. Α', Αθήνα, 2005, σ. 74.

⁹² Γ. Γρατσέα, «Επτά», Θ.Η.Ε 5, σ. 813.

⁹³ (α) Η μεταβολή του ύδατος σε οίνο (2, 1-11), (β) η θεραπεία του υιού του βασιλικού (4, 46-54), (γ) η θεραπεία του παραλυτικού (5, 1-18), (δ) ο πολλαπλασιασμός των άρτων (6, 1-15), (ε) ο περίπατος επί της θαλάσσης (6, 16-21), (στ) η θεραπεία του εκ γενετής τυφλού (9, 1-41), (ζ) η ανάσταση του Λαζάρου (11, 1-44).

⁹⁴ Η. Thyen, *ὄπ. παρ.*, σ. 781.

ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τον αγαπημένο του αριθμό επτά, ως σύμβολο της πληρότητας και της ολοκλήρωσης.

Ένα άλλο σημείο το οποίο πρέπει να προσέξουμε, είναι ο χαρακτήρας των μαθητών. Τα πρόσωπα τα οποία αναφέρονται σε αυτή την αναστάσιμη εμφάνιση είναι ετερογενή και μάλιστα ανήκουν σε τύπους χαρακτήρων διαφορετικούς μεταξύ τους. Ο προσγειωμένος (Ιω. 20,3.6) και αυθόρμητος Πέτρος (Ιω. 13,37-18,10· 21,7), ο δύσπιστος Θωμάς⁹⁵ (Ιω. 20, 25), ο Ιωάννης και ο Ιάκωβος οι οποίοι ονομάστηκαν στη συνοπτική παράδοση από τον Ιησού «υιοί της βροντής» (Μκ. 3, 17), ο Ναθαναήλ για τον οποίον ο Κύριος είπε: «να ένας αληθινός Ισραηλίτης, στον οποίον δεν υπάρχει δόλος» (Ιω. 1, 47), ανήκουν σε διαφορετικούς χαρακτήρες ανθρώπων και δεν πρόκειται για άτομα επιρρεπή σε ψευδαισθήσεις με εμπειρίες φαντασιώσεων. Αυτό δηλώνει ότι η αναστάσιμη εμφάνιση δεν μπορούσε να είναι αποτέλεσμα αυταπάτης, καθώς είναι φυσικώς αδύνατον, τόσοι άνθρωποι με διαφορετικό χαρακτήρα ο καθένας, να βλέπουν ακριβώς το ίδιο πράγμα την ίδια ώρα. Όλες οι εμφανίσεις του Αναστάντος ήταν αντικειμενικές και όχι ψυχογενές βίωμα των Αποστόλων, που δημιουργήθηκε με υποβολή πασχάλιου ενθουσιασμού και υποκειμενικών οραματισμών και παραισθήσεων⁹⁶. Σύμφωνα με τον Grant⁹⁷ είναι αδύνατον να ισχυριστούμε πως οι εμφανίσεις του Ιησού έχουν μεταφορική έννοια και ότι πρόκειται για παραισθήσεις. Ο Παύλος προσκομίζει την μαρτυρία πεντακοσίων ανθρώπων οι οποίοι είδαν τον Αναστημένο Κύριο (Α΄ Κορ. 15, 6).

⁹⁵ Η ορθολογιστική σκέψη του Θωμά διαφαίνεται, όταν ο Χριστός λέει στους μαθητές του «καί ὅπου ἐγὼ ὑπάγω οἴδατε τὴν ὁδόν» (Ιω. 14, 4), ο Θωμάς χωρίς κάποιες αναστολές, εκφράζεται ερωτηματικά «Κύριε, οὐκ οἶδαμεν ποῦ ὑπάγεις· πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναι;» (Ιω. 14, 5).

⁹⁶ Θ. Ιωαννίδη, *ὄπ. παρ.*, σ. 311.

⁹⁷ M. Grant, *Saint Peter, A Biography*, New York, 1995, σ. 93.

Β) Στο δεύτερο ερώτημα για το πού ήταν οι υπόλοιποι μαθητές, θα μπορούσαμε να απαντήσουμε πως οι υπόλοιποι τέσσερις μαθητές ίσως απείχαν από την αλιεία διότι προφανώς δεν ήταν αλιείς ή δεν είχαν ως ασχολία τους το ψάρεμα⁹⁸. Ο Ματθαίος, για παράδειγμα, σύμφωνα με τη συνοπτική παράδοση, ήταν τελώνης (Λκ. 5, 27-28). Επιπλέον, όλοι όσοι κατονομάζονται είναι Γαλιλαίοι και η λίμνη της Τιβεριάδος βρισκόταν κοντά στην περιοχή τους. Επομένως, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι στη λίμνη Τιβεριάδα κατέφυγαν – με πρώτο τον Πέτρο – εκείνοι οι μαθητές που είχαν το ψάρεμα⁹⁹ ως επάγγελμα ή επηρεάζονταν άμεσα από τον κορυφαίο της συνοπτικής παράδοσης.

Γ) Αν δεχθούμε πως ο συγγραφέας του κεφ. 21 ταυτίζεται με τον μαθητή *ὄν ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς*¹⁰⁰, τότε τίθεται το ερώτημα: γιατί δεν αναφέρονται με τα ονόματά τους και οι άλλοι δύο άγνωστοι μαθητές (21, 2), οι οποίοι ήταν μαζί τους εκείνη την νύχτα στη βάρκα; Έχουν λησμονηθεί τα ονόματά τους από τον συγγραφέα ή υπάρχει κάποια αιτία αυτής της αποσιώπησης; Η πρώτη εκδοχή φαίνεται μάλλον απίθανη. Βασίζεται στην θεωρία ότι το κεφ. 21 συνεγράφη είτε από μαθητές του Ιωάννη, οι οποίοι δεν θεώρησαν σημαντική αυτή την

⁹⁸ Ωστόσο, στο απόκρυφο κείμενο των Πράξεων του Θωμά, αναφέρεται πως ο Θωμάς ασκούσε το επάγγελμα του οικοδόμου (Πρ. Θωμά 1,3). Η άποψη ότι ο Θωμάς ήταν ψαράς (σύμφωνα με την διήγηση του κεφ. 21), κατά τον Απ. Γλαβίνα δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στην παραγματικότητα. (Βλ. Απ. Γλαβίνα, *Ιστορία της Εκκλησίας*, τευχ. Α', εκδ. Υπηρεσία δημοσιευμάτων Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1995, σ. 54).

⁹⁹ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς τὸ δέκατον εὐαγγέλιον*, PG 132, σ. 692.

¹⁰⁰ «Με βάση πάντα τη διήγηση του Δ' Ευαγγελίου, ο «μαθητής εκείνος ὄν ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς» (Ιω. 21,7) θα πρέπει να είναι κάποιος από τους μνημονευθέντες στο Ιω 21,2 μαθητές του Κυρίου. Και δεδομένου, αφενός μεν ότι κατά τη στιγμή της αναγνώρισης ο μαθητής αυτός φέρεται να «λέγει... τῷ Πέτρῳ ὁ Κύριος ἐστίν» (Ιω. 21,7), ἤτοι να διακρίνεται σαφώς του Πέτρου, αφετέρου δε του γεγονότος του ιδιαίτερα πρωϊμου θανάτου του Ιακώβου, του ενός από τους δύο υιούς του Ζεβεδαίου (44 μ.Χ.), ο αριθμός των υποψηφίων περιορίζεται σε δύο λιγότερους...». Β. Τζέρπου, *Το Ιωάνναιο Πρόβλημα*, Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 406.

αναφορά, είτε από κάποιον άγνωστο συγγραφέα. Ίσως δεν ονομάζει τους δυο τελευταίους μαθητές επειδή δεν δόθηκε στον Ευαγγελιστή αφορμή να μιλήσει γι' αυτούς στα προηγούμενα κεφάλαια του Ιω. «Άγνωστος» μαθητής παρουσιάζεται και στη διήγηση της κλήσης των δύο πρώτων μαθητών στο κεφ. 1. Δεν φαίνεται όμως να υπάρχει κάποιος συσχετισμός με το κεφάλαιο που εξετάζουμε. Ίσως πάλι να πρόκειται για μαθητές με την ευρεία έννοια της λέξεως η οποία απαντά στο Ιω. (6, 60 εξ.· 7, 3· 8, 31 κ.λ.π.). Ίσως οι δύο ανώνυμοι μαθητές να ήταν και αυτοί ψαράδες και να κατάγονταν επίσης από την Γαλιλαία. Τους ταυτίζουμε με τον Φίλιππο και τον Ανδρέα¹⁰¹, οι οποίοι κατάγονταν και οι δύο από την Βηθσαϊδά της Γαλιλαίας (Ιω. 1, 44). Επόμενο ήταν λοιπόν ο Ανδρέας, ως αδελφός του Πέτρου, να ακολουθήσε τον Πέτρο και ο Φίλιππος ως φίλος του Ναθαναήλ να πήγε μαζί του¹⁰². Οι διατυπώσεις βέβαια αυτές κινούνται στον χώρο της υπόθεσης.

Δ) Όσον αφορά στο τέταρτο ερώτημα σχετικά με την απουσία της αναφοράς των ονομάτων των άλλων μαθητών, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως αυτό έγινε διότι δεν θεωρήθηκε σκόπιμο από τον συντάκτη μια τέτοια αναφορά καθώς είχαν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στα προηγούμενα κεφάλαια (1, 6, 12).

¹⁰¹ Brooke Foss Westcott, D.D., D.C.L., *The Gospel according to St. John*, Cambridge, τόμ. 2, 1954, σ. 361. Βλ. και G. Riccioti, *Ο βίος του Ιησού Χριστού*, Αθήνα 1941, σ. 785.

¹⁰² Θεοφάνους Κεραμέως, *Εις το δέκατον εωθινόν*, PG 132, σ. 692.

II. ΑΛΙΕΙΑ

1. Η αλιεία των μαθητών (21, 3).

³ Λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος·

Ὑπάγω ἀλιεύειν.

Λέγουσιν αὐτῷ·

Ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί.

Ἐξῆλθον καὶ ἐνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον,
καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν.

Ο Πέτρος χωρὶς να ρωτήσῃ λαμβάνει τὴν πρωτοβουλία να πάει για ψάρεμα: *ὕπαγω ἀλιεύειν*. Ο Πέτρος λοιπὸν πράττει σύμφωνα με το χαρακτήρα του, αν και στο Ιω. δεν υπογραμμίζεται τόσο η ηγετική φυσιογνωμία του ὅσο στους Συνοπτικούς (πρβλ. Μκ. 14,31.37).

Το ρῆμα *ὕπαγω* χρησιμοποιεῖται πολλές φορές στο Ιω. (7,33· 8,14· 8,21· 8,22· 13,33· 13,36· 14,4· 14,28 16,5· 16,10· 16,17). Σε ὅλες σχεδὸν τις περιπτώσεις λέγεται ἀπὸ τον Ἰησοῦ για να δηλώσει τὴν πορεία Του προς τα ἄνω, προς τον Θεὸ Πατέρα. Το ρῆμα αὐτὸ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τον Πέτρο και τον Κύριο στο 13, 36: *λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος· «Κύριε, ποῦ ὑπάγεις»; Ἀπεκρίθη αὐτῷ Ἰησοῦς· «ὅπου ὑπάγω οὐ δύνασαι μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ἀκολουθήσεις δὲ ὕστερον».* Ἀντιθέτως, ο Πέτρος υπάγει - επιστρέφει στην καθημερινότητα πριν συναντήσει τον Κύριο.

Πὼς δικαιολογεῖται ὁμως το γεγονός, ὅτι οι μαθητές ἐπέστρεψαν στην προηγούμενη εργασία τους; Ο Χρυσόστομος¹⁰³ αναφέρει ὅτι οι μαθητές δεν εἶχαν τίποτε ἄλλο να κάνουν. Ο Χριστὸς δεν ἦταν πλέον μαζί τους και ο Παράκλητος δεν εἶχε ἀκόμη ἔλθει,

¹⁰³ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τον Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΖ', PG 59, σ. 475.

παρότι ο Ι. Χριστός είχε εμφυσήσει¹⁰⁴ σε αυτούς το Πνεύμα το Άγιο (Ιω. 20, 22). Δεν τους είχε ανατεθεί λοιπόν πλήρως το έργο του κηρύγματος. Έτσι επέστρεψαν στην παλαιά τους τέχνη. Μάλιστα ο Ζιγαβηνός¹⁰⁵ συμπληρώνει: *εί και μή φιλικερδῶς ὡς τό πρίν*. Ίσως λοιπόν οι απόστολοι, να θεώρησαν την εποχή του Ιησού μία παρένθεση στη ζωή τους, κάτι παρελθοντικό. Αποθαρρυσμένοι και αθυμούντες¹⁰⁶ λοιπόν όπως ήταν θέλησαν να συνεχίσουν την ζωή τους ακολουθώντας τις προηγούμενες συνήθειές τους. Ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας¹⁰⁷ αναφέρει ότι οι μαθητές είχαν αποβάλλει τον φόβο για τους Ιουδαίους: «δεικνύων, ὅτι οὐκ ἔτι λοιπόν οὕτως ἐδεδοίκεισαν τοὺς Ἰουδαίους ὡς πρόην, ἀλλά τό πολύ τοῦ φόβου ἀπεβάλοντο. Διό και οὐκ ἔτι συγκεκλεισμένοι ἦσαν, ἀλλά και προέκυπτον τῆς οἰκίας, ὁ πρίν οὐκ ἐτόλμων, και πανταχοῦ περιίεσαν, ὥστε ἄχρι και Τιβεριάδος ἰέναι, ἥτις ἀπέχουσα τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Γαλιλαίας ἐστί θάλασσα». Η μικρή ομάδα πιθανόν ζούσε ακόμα με κοινά εισοδήματα, όπως όταν ήταν μαζί με τον Ιησού και το κοινό ταμείο το κρατούσε ο Ιούδας (Ιω. 13,29). Ίσως εκείνες τις μέρες, μετά την φυγή του Ιούδα με τα χρήματα του ταμείου και ύστερα από τα έξοδα που είχαν κάνει στην Ιερουσαλήμ και το ταξίδι, οι μαθητές να

¹⁰⁴ Ο Αγ. Γρηγόριος ο Παλαμάς ανεφέρει: «Μερικὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν διὰ τοῦ ἐμφυσήματος ἔδωκεν». Βλ. Λόγος Αποδεικτικὸς Β΄, 6. Η παράθεση ἀπὸ το: Γιαγκάζογλου Σταύρος, «Κοινωνία θεώσεως. Η σύνθεση Χριστολογίας και Πνευματολογίας στο ἔργο του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά», Αθήνα 2001, σελ. 354.

¹⁰⁵ Πρβλ. Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 129, σ. 149: «Μῆτε γάρ τοῦ Σωτῆρος διόλου συνόντος αὐτοῖς, ὡς εἴρηται, μῆτε τοῦ ἄλλου Παρακλήτου ἐλθόντος, μῆτε τοῦ κηρύγματος ἐντελῶς ἐγχειρισθέντος αὐτοῖς, οὐδὲν ἔχοντες πράττειν, λοιπόν ἠλίεον, τὴν προτέραν μετερχομένη τέχνην».

¹⁰⁶ Βλ. ΕΩΘΙΝΟΝ Ι΄, ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΗ, Αθήνα 2008, σ. 941: «Μετὰ τὴν εἰς Ἄδου κάθοδον, και τὴν ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασιν, ἀθυμούντες ὡς εἰκός, ἐπὶ τῷ χωρισμῷ σου Χριστέ οἱ Μαθηταί, πρὸς ἐργασίαν ἐτρέπησαν· και πάλιν πλοῖα και δίκτυα, και ἄγρα οὐδαμοῦ. Ἀλλὰ σὺ Σῶτερ ἐμφανισθεῖς, ὡς δεσπότης πάντων, δεξιοῖς τὰ δίκτυα κελεύεις βαλεῖν· και ἦν ὁ λόγος ἔργον εὐθύς, και πλῆθος τῶν ἰχθύων πολύ, και δεῖπνον ξένον ἔτοιμον ἐν γῆ· οὗ μετασχόντων τότε σου τῶν Μαθητῶν, και ἡμᾶς νῦν νοητῶς καταξίωσον, ἐντροφήσαι φιλόνηρωπε Κύριε.

¹⁰⁷ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Εἰς το Κατὰ Ἰωάννην*, Κεφ. ΚΑ΄, PG 124, σ. 304-305.

αντιμετώπιζαν οικονομικές δυσκολίες. Έτσι επαναλαμβάνουν τις παλαιές τους ασχολίες για να επιβιώσουν¹⁰⁸. Το ίδιο έκανε αργότερα και ο Παύλος για να μην επιβαρύνει κανέναν με την συντήρησή του: *οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος, ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν* (Β' Θεσ. 3, 8).

Εντούτοις, ο Σωτήρας Χριστός εκμεταλλεύεται αυτή την ευκαιρία και οικονομεί τα πράγματα, για να υπηρετήσει το σχέδιό Του. Χρησιμοποιεί πάλι ως τύπο και μέσο ορατό, το επάγγελμα που ασκούν με τα χέρια τους και ανανεώνει, έτσι, αποτελεσματικά την πίστη τους¹⁰⁹.

Τον Πέτρο ακολούθησαν και οι υπόλοιποι μαθητές: *ἐξῆλθον καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτί ἐπίασαν οὐδέν*. Το ασύνδετο σχήμα είναι σύνηθες φαινόμενο στο Ιω. (λέγει αὐτοῖς...λέγουσιν αὐτῶ...ἐξῆλθον καί...). Από πού άραγε ἐξῆλθον οι μαθητές; Ίσως βγήκαν από την οικία που θα ήταν συγκεντρωμένοι. Εξήλθαν και ανέβηκαν στο πλοίο το οποίο ίσως ανήκε στον Πέτρο (πρβλ. Λκ. 5, 3) ή στους υιούς του Ζεβεδαίου, οι οποίοι ήταν *κοινωνοί* του Πέτρου (πρβλ. Λκ. 5, 10). Το 1986 στη θάλασσα της Γαλιλαίας ανάμεσα στο Ginosar και τα Μάγδαλα ανακαλύφθηκε αλιευτικό σκάφος από το 100 μ.Χ. Ήταν μεγάλο (8,8 μ. x 2,5 μ.) και

¹⁰⁸ G. Riccioti, όπ. παρ., σ. 785.

¹⁰⁹ Πρβλ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 740: «ἐπιδαψιλεύεται πάλιν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τῆς ἑαυτοῦ πολυεύκτου θεᾶς τήν ἀπόλαυσιν, καὶ τρίτην αὐτοῖς ἐφ' ἐτέραις ἤδη δυσὶ δωρεῖται τήν ἐπιφοίτησιν, ἵνα δηλονότι βεβαιόν τε καὶ ἐν πίστει τῇ εἰς αὐτόν ἀκλινῶς ἰδρυμένον ἐνεργάσῃται φρόνημα. Οἱ γάρ οὐχ ἅπαξ, ἀλλ' ἤδη καὶ τρίτον τεθεαμένοι, πῶς οὐκ ὀλιγοπιστίας ἀπάσης τόν οἰκεῖον ἀπαλλάξαντες νοῦν, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀκριβεῖς ἂν ἐγένοντο μυσταγωγοί τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων; Ἐξεῖσι τοίνυν ὁ Πέτρος ἀλιεύων τοῖς ἄλλοις ὁμοῦ·συνθέουσι γάρ καὶ πρὸς τοῦτο βαδίζοντι, τάχα τι καὶ διὰ τούτων οἰκονομοῦντος χρήσιμον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. Ἐφη μὲν γάρ πρὸς αὐτούς, ὅτε τόν τῆς μαθητείας ἐπετίθει ζυγόν, καὶ πρὸς τήν τῆς ἀποστολῆς ἀξίαν ἐκάλει Ἔδεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἀλιεῖς ἀνθρώπων. Ἴνα δέ πάλιν αὐτούς ὡς ἐν τύπῳ πληροφορήσῃ παχεῖ, ὅτι δέ πάντως τὸ εἰρημένον ἐκβήσεται, καὶ εἰς τήν τῆς ἀληθείας ἐκτελευτήσῃ δύναμιν ἢ ὑπόσχεσις, ἐξ αὐτοῦ τοῦ μετὰ χειρας ὄντος ἐπιτηδεύματος ἀναπειθῆι σαφῶς».

έπρεπε να είχε το λιγότερο πενταμελές πλήρωμα. Χωρούσε δε πάνω από δέκα άτομα¹¹⁰.

Στο απόσπασμα αυτό του στ. 3 απεικονίζεται η γνώση της παράδοσης, ότι ο Πέτρος και τουλάχιστον μερικοί από τους συναδέλφους του (21, 3) – εδώ μάλλον οι υιοί του Ζεβεδαίου (21, 2)- ήταν ψαράδες (βλ. Μκ. 1, 19· Λκ. 5, 10). Επρόκειτο για μια παράδοση ευρέως γνωστή στην αρχαία Εκκλησία (πρβλ. Μκ. 1, 16-20)¹¹¹. Εκείνη όμως την νύχτα δεν κατάφεραν να πιάσουν κάτι φαγώσιμο. Το *ἐκείνη τῇ νυκτί* σημαίνει ότι οι μαθητές ίσως επιχείρησαν και άλλες νύχτες να ψαρέψουν και η αλιεία τους τότε να ήταν επιτυχημένη. Η αποτυχημένη λοιπόν αλιεία αυτής της νύχτας έγινε κατ' οικονομία Θεού για να ακολουθήσει η θαυμαστή αλιεία μετά την υπόδειξη του Κυρίου. Το νυχτερινό ψάρεμα γενικά είναι πιο πλούσιο από το ψάρεμα της ημέρας (πρβλ. Λκ. 5, 5). Εκείνοι που ψάρευαν την νύχτα μπορούσαν επίσης να πωλούν τα ψάρια τους το πρωί, προλαβαίνοντας έτσι τους περισσότερους από τους ανταγωνιστές τους¹¹². Η νύχτα, το σκοτάδι στο Ιω. συμβολίζει την έλλειψη του φωτός, το οποίο ήδη στον πρόλογο ταυτίζεται με το Χριστό (Ιω. 1,9· 8, 12· 12,46). Ο Ιησούς είχε διακηρύξει στο Ιω. 11,9: *ἐὰν δέ τις περιπατῆ ἐν τῇ νυκτί προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ*. Στη νύχτα είναι βυθισμένος και ο προδότης Ιούδας (Ιω. 13, 30)¹¹³. Εάν ο ακροατής γνωρίζει τη συνοπτική παράδοση τότε η άκαρπη προσπάθεια εκείνης της νύχτας θα επαναφέρει στην μνήμη την άκαρπη προσπάθεια αλιείας των μαθητών στο Λκ., όταν κλήθηκαν από τον Ιησού στο αποστολικό αξίωμα (Λκ. 5, 5)¹¹⁴. Οι μαθητές είχαν λάβει Άγιο Πνεύνα (Ιω. 20, 22) και είχαν βεβαιωθεί

¹¹⁰ M. Wolter, *ὄπ. παρ.*, σ. 212.

¹¹¹ C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1226.

¹¹² C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1227.

¹¹³ Πρβλ. Α Θεσ. 5,5: *υἱοὶ φωτός ἐστε καὶ υἱοὶ ἡμέρας. Οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς οὐδὲ σκότους.*

¹¹⁴ Βλ. Λκ. 5, 10: *μὴ φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν.*

ότι όποιος πιστεύει στόν Χριστό θα πραγματοποιούσε έργα μείζονα Εκείνου (Ιω. 14, 12). Αυτό μπορεί να μην αποδείχθηκε με την αποτυχημένη αλιεία τους στη λίμνη αλλά σε συμβολικό επίπεδο ίσως σηματοδοτούσε την μετατροπή των μαθητών από αλιείς ψαριών σε αλιείς ανθρώπων¹¹⁵ (Λκ. 5, 10). Άλλωστε δεν πρέπει να λησμονείται ότι Λκ. και Ιω. ιδιαίτέρως στην αφήγηση του Πάθους μοιράζονται κοινές παραδόσεις.

Παρά λοιπόν την ολονύκτια προσπάθεια οι μαθητές δεν έπιασαν τίποτα. Πιθανώς ο Ιωάννης να θέλει να επιβεβαιώσει το λόγο του Ιησού: *χωρίς έμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν* (Ιω. 15, 5). Χωρίς τη χάρη και την βοήθεια του Ιησού κάθε προσπάθεια είναι αποτυχημένη. Μόνο με την παρουσία και την παρέμβασή Του (21, 6) και μετά την συνειδητοποίηση της αδυναμίας τους (πρβλ. 2, 3· 5, 6-7 6, 59), και μάλιστα παρά το πλήθος τους (επτά), οι μαθητές θα μπορέσουν να αγρεύσουν ψάρια.

2. Εμφάνιση του Ιησού στους επτά μαθητές (21,4-5)

⁴ Πρωΐας δὲ ἤδη γενομένης ἔστη Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλόν, οὐ μέντοι ἤδεισαν οἱ μαθηταὶ ὅτι Ἰησοῦς ἐστίν.

⁵ Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς·

Παιδιά, μή τι προσφάγιον ἔχετε;

Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ·

Οὐ.

Όταν λοιπόν ξημέρωσε: *πρωΐας δε ἤδη γενομένης*, «ἴσως τοῦ εἴδους αὐτοῦ λαμπροτέρου φαινομένου διά τήν ἀφθαρσίαν, ἢ κατ’

¹¹⁵ H. Thyen, *Das Johannesevangelium*, Tubingen, 2005, σ. 778-779.

οικονομίαν άγνοουμένου αὐτοῖς»¹¹⁶, οι μαθητές βρίσκονταν ακόμη στην θάλασσα, πιθανόν απογοητευμένοι από την μέχρι τότε αποτυχημένη προσπάθειά τους για εξασφάλιση τροφής. Σε όλο το Ιω. μόνο εδώ συναντάμε τον όρο *πρωΐας* (πρβλ. Μτθ. 27, 1). Αντιθέτως ο συγγραφέας προτιμά τον όρο *πρωί*¹¹⁷. Με τον όρο *πρωί* δηλώνεται ο χρόνος μεταξύ της αυγής και της ανατολής του ηλίου. Πριν από αυτή, *σκοτίας ἔτι οὔσης* (Ιω. 20, 1), οδηγήθηκε η Μαρία η Μαγδαληνή στο μνήμα. Μετά λοιπόν από την ολονύκτια αποτυχημένη προσπάθεια των αποστόλων *ἔστη Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλόν*¹¹⁸. Στάθηκε λοιπόν ο Ιησούς στην ακρογιαλιά, χωρίς να βαδίσει – όπως έκανε άλλες φορές (Πρβλ. Μτθ. 14,24-33· Μκ.6,47-52· Ιω. 6,16-21) – πάνω στα κύματα και χωρίς να επιβιβαστεί στο πλοίο τους (Λκ. 5). Τότε ήταν πριν το Πάθος και ο Ιησούς επιτέλεσε μπροστά στα μάτια των μαθητῶν Του σημεῖο, που φανέρωνε την θεότητά Του. Εδώ ο Κύριος ήθελε να καταδείξει ότι είχε σώμα¹¹⁹ το οποίο χρειαζόταν τροφή ώστε να πειστούν οι μαθητές ότι πρόκειται για πραγματικό σώμα.

Βεβαίως ο Σωτηρόπουλος¹²⁰ αναφέρει πως εδώ το *ἔστη* δεν σημαίνει *στάθηκε*, αλλά σημαίνει *εμφανίσθηκε, παρουσιάσθηκε*. Στηρίζεται στα χωρία Πρξ. 6, 13: *ἔστησάν τε μάρτυρας ψευδεῖς λέγοντας· ὁ ἄνθρωπος οὗτος οὐ παύεται λαλῶν ῥήματα κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νόμου·* και 24, 21: *ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς ἧς ἐκέκραξα ἐν αὐτοῖς ἐστὼς ὅτι περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι σήμερον ἐφ' ὑμῶν.*

¹¹⁶Ευθυμίου Ζιγαβηνού, Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον , PG 129, σ. 1492.

¹¹⁷ Πρβλ. Ιω. 19, 28 και 20, 1.

¹¹⁸ Ο Ιωάννης δεν χρησιμοποιεί πουθενά αλλού τον όρο *αἰγιαλός* στο Ευαγγέλιό του.

¹¹⁹ Ο Αναστάς ήλθε και στάθηκε στην ακρογιαλιά για να δείξει ότι το σώμα που είχε προσλάβει πέρασε στην αθανασία και βρίσκεται έξω από τη θάλασσα της ανθρώπινης ζωής· δεν υπόκειται στα κύματα των ασθενειῶν της σάρκας, αλλά στέκεται στην ακρογιαλιά της αφθαρσίας. Βλ. Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς τὸ δέκατον εὐωθινόν*, PG 132, σ. 692.

¹²⁰ Ν. Ι. Σωτηροπούλου, *Ερμηνεία Δυσκόλων Χωρίων της Γραφής*, Τόμ. Α', Εκδ. β', Αθήνα 2006, σ. 125.

Ήδη στην Π.Δ. στο Γεν. 41, 46 η φράση: *Ἰωσηφ δὲ ἦν ἐτῶν τριάκοντα ὅτε ἔστη ἐναντίον Φαραώ*, σημαίνει *εμφανίσθηκε ενώπιον του Φαραώ*. Εμφανίσθηκε λοιπόν ο Κύριος το πρωί στον *αιγιαλό*¹²¹ (ετυμ. < αρχ. αιγιαλός < αἶγες «μεγάλα κύματα» + ἄλος, γεν. του ἄλς «θάλασσα»¹²²), χωρίς όμως να αναγνωρισθεί από τους μαθητές Του. Πιθανόν οι μαθητές κουρασμένοι από το ολονύκτιο και άκαρπο ψάρεμα, σε συνδυασμό με το ότι ο ήλιος δεν είχε ακόμα ανατείλει πλήρως, αδυνατούσαν να αναγνωρίσουν τον ξένο στον αιγιαλό. Ο Ζιγαβηνός αναφέρει αντιθέτως, ότι ίσως η μορφή Του φαινόταν πολύ λαμπερή και δεν μπορούσε να διακριθεί λόγω της αφθαρσίας¹²³. Αυτό όμως το σημείο της θεοφάνειας δεν σημειώνεται στο κείμενο. Μάλλον *ἐκρατοῦντο* οι οφθαλμοί των μαθητών όπως συνέβη κατά την κατάβαση προς τους Εμμαούς¹²⁴ που παραδίδει μόνο ο Λουκάς. Ο Αναστάς δεν αναγνωρίστηκε αρχικά ούτε από την Μαρία την Μαγδαληνή, η οποία τον θεώρησε κηπουρό (20, 15). Τον αναγνώρισε μόνο όταν Αυτός την προσφώνησε με το όνομά της και αφού η ίδια *ἐστράφη* δύο φορές (20, 14-16). Προ της Ὑψωσης οι μαθητές δεν κατανοούν κύριους λόγους του Ιησού, οι οποίοι αναφέρονται στη δόξα και την Ανάστασή Του (Ιω. 2, 22).

Αναμφισβήτητα, στο πλαίσιο της διήγησης ο στ. 4 χρησιμεύει στο να προετοιμάσει τον στ. 7¹²⁵. Δεν δηλώνεται επίσης από πού ήρθε ο Ιησούς αφού ήδη ο ακροατής του Ιω. γνωρίζει ότι ο Ιησούς μετακινείται χωρίς να δεσμεύεται. Η εμφάνισή Του συνιστά μυστήριο όπως στο Λκ. 24, 15¹²⁶. Εντούτοις, ο Ιησούς μάλλον είχε σκοπό να ανοίξει διάλογο με τους μαθητές¹²⁷.

¹²¹ Πρβλ. Μτθ. 13, 2, 48· Πξ. 21, 5· 27, 39, 40.

¹²² Γ. Μπαμπινιώτη, *όπ. παρ.*, σ. 738.

¹²³ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1492.

¹²⁴ Πρβλ. Λκ. 24, 16 «Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο τοῦ μὴ ἐπιγινῶναι Αὐτόν».

¹²⁵ R. Bultmann, *όπ. παρ.*, σ. 707.

¹²⁶ «Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ὁμιλεῖν αὐτοὺς καὶ συζητεῖν καὶ αὐτὸς Ἰησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς».

Τους ρωτά λοιπόν ο Ιησούς¹²⁸ από τη στεριά ως εξής: *παιδιά μήπως έχετε κάτι για προσφάγι*; Το προσφάγι ετυμολογικά προέρχεται από το προς+φάγιον < φαγεῖν < θ. φαγ-¹²⁹. Είναι ό,τι τρώει κανείς με το ψωμί ως συμπλήρωμα. Ο Ιησούς δεν ζητά τροφή από ανάγκη να συντηρήσει το σώμα Του. Το πράττει για να βεβαιώσει τους μαθητές ότι όντως είναι άνθρωπος ζωντανός, με σώμα και οστά, και δεν πρόκειται για κάποιο πνεύμα - φάντασμα¹³⁰ που ανέβηκε από τον Άδη. Δεν ρωτά για να μάθει αν έχουν προσφάγι, διότι γνωρίζει. Ζητά μόνο να διευθετήσει τα πράγματα κατά το σχέδιό Του, να ανοίξει δρόμο για τό θαύμα¹³¹.

Ο Ιησούς αποκαλεί τους μαθητές *παιδιά*. Ο όρος αυτός δεν αναφέρεται πουθενά αλλού στο Ιω. Αντιθέτως, χρησιμοποιείται ο όρος *τέκνα*¹³². Η λέξη *παιδιά* απαντά δυο φορές στην Α΄ Ιω. (2, 14· 2, 18). Ο Ευθύμιος Ζιγαβηνός¹³³ παρατηρεί τα εξής: «παιδιά τούτους έκάλεσε, τῆ συνηθεία χρησάμενος. Ἔθος γάρ τούς έργατικούς οὕτως όνομάζειν διά τό πρός τούς πόνους άκμαῖόν τε καί νεανικόν αὐτῶν. Διαλέγεται δέ αὐτοῖς, ώς θέλων δῆθεν παρ' αὐτῶν ώνεῖσθαί τι». Η προσφώνηση, δηλαδή, *παιδιά* ήταν πολύ συνηθισμένη για τους ανθρώπους της εργατιάς. Συνήθιζαν να ονομάζουν έτσι τους εργάτες, διότι παρουσίαζαν στους κόπους ακμαιοτητα και σφρίγος. Με τον όρο *παιδιά*, ίσως υπογραμμίζει τη διαφορά ηλικίας και όχι το δεσμό

¹²⁷ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τον Άγιον Ιωάννην*, Ομιλία ΠΖ΄, PG 59, σ. 475. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς Ιωάννην*, PG 74, σ. 740. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εἰς το Κατά Ιωάννην*, Κεφ. ΚΑ΄, PG 124, σ. 305.

¹²⁸ Στο κεφ. 21 που εξετάζουμε η λέξη *Ιησούς* χρησιμοποιείται δεκαπέντε φορές (21,1. 4. 5. 7. 10. 12. 13. 14. 15. 17. 20. 22. 23. 25). Οι μαθητές όμως αναγνωρίζουν τον Ιησού ως *Κύριο* (21, 7. 12).

¹²⁹ Το αρχαίο θέμα *φαγ-* ανάγεται σε Ινδοευρωπαϊκή γλώσσα και σημαίνει «διαμοιράζω, διανέμω». Βλ. Γ. Μπαμπινιώτη, *όπ. παρ.*, σ. 1497.

¹³⁰ Πρβλ. Λκ. 24, 39 εξ.

¹³¹ Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία ΚΗ΄, PG 151, σ. 300.

¹³² Πρβλ. Ιω. 1, 12. 8, 39. 11, 52.

¹³³ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1492.

μεταξύ Ιησού και μαθητών¹³⁴, οι οποίοι ονομάστηκαν στο Ιω. *διάκονοι* (12, 26), *φίλοι* (11, 11· 15, 14) και *αδελφοί* (20, 17). Ο Θεοφάνης Κεραμέως¹³⁵, λέει πως στον όρο *παιδιά* βρίσκεται μια κεκαλυμμένη επίπληξη. Θέλει να τους επισημάνει ότι βαδίζουν με αφελές παιδικό φρόνημα, αφού ξέχασαν τη διδασκαλία του Κυρίου τους και επέστρεψαν στο γνωστό τους επάγγελμα.

Παρά ταύτα, ο όρος *παιδιά* δεν είναι ξένος προς την ιωάννεια γλώσσα¹³⁶. Στα ιωάννεια κείμενα χρησιμοποιούνται όροι, με τους οποίους περιγράφονται ιδέες και καταστάσεις σχετικές με τις *ιωάννειες κοινότητες* και αποτελούν ενδείξεις για την ύπαρξη *ιωάννειας σχολής*¹³⁷ και της τάσης της να θεωρεί την Εκκλησία του Χριστού ως μία οικογένεια του Θεού Πατέρα. Ένας από τους όρους αυτούς είναι δανεισμένος από την ορολογία των διαπροσωπικών σχέσεων της εποχής. Έτσι ο αποστολέας της Γ' Ιω. *πρεσβύτερος*, χρησιμοποιεί τον όρο *φίλος* (Γ' Ιω. 1, 15) για να χαρακτηρίσει τόσο τους συναποστολείς, όσο και τους αποδέκτες της επιστολής. Ο ίδιος χαρακτηρισμός για τα μέλη της κοινότητας απαντά στο Ευαγγέλιο του Ιω. (Ιω. 11, 11· 15, 14-15). Επίσης, χρησιμοποιούνται όροι από το θεσμό της οικογένειας, όπως *τεκνία*, *τέκνα Θεοῦ* και *ἀδελφοί*¹³⁸. Σύμφωνα με τον Τρεμπέλα, ο Ιησούς εδώ δεν χρησιμοποιεί τον τρυφερότερο όρο *τεκνία*, όπως κάνει στο κεφ. 13¹³⁹, ίσως διότι θέλει να αποφύγει καθετί που θα συντελούσε στο να αναγνωρισθεί εξαρχής από τους μαθητές Του¹⁴⁰.

¹³⁴ Brooke Foss Westcott, *όπ. παρ.*, σ. 362.

¹³⁵ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εις το δέκατον εωθινόν*, PG 132. σ. 692-693.

¹³⁶ Πρβλ. Α' Ιω. 2, 14, 18.

¹³⁷ Χ. Ατματζίδη, *Κριτικές αναγνώσεις των βιβλικών κειμένων*, τ. Α', 2010, σ. 305-306.

¹³⁸ α) Τεκνία: Ιω. 13,13· Α' Ιω. 2 1.12.28· 3,7.18· 4,4· 5,21. β) Τέκνα (Θεοῦ): Ιω. 1,12· 11,52· Α' Ιω. 3,1.2.10· 5,2· Β' Ιω. 1.4.13· Γ' Ιω. 4. γ) Ἀδελφός: Ιω 20,17· 21,23· Γ' Ιω. 3,5.10.

¹³⁹ Πρβλ. Ιω. 13, 33: «τεκνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἶμι».

¹⁴⁰ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 719.

Στο Ιω. 6, 5, ο παντογνώστης Ιησούς ρωτά στο όρος τους μαθητές *πόθεν αγοράσωμεν ἄρτους ἵνα φάγωσιν οὗτοι*, προκειμένου να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές το έλειμμά τους και να δοκιμαστεί η πίστη τους στο δωρεοδότη Κύριο. Στην περικοπή μας πάλι ρωτά τους μαθητές, αν έχουν κάτι για προσφάγι (21, 5). Πρόκειται για το φαινόμενο της ειρωνίας καθώς ο ακροατής γνωρίζει ότι ο άγνωστος είναι ο Παντογνώστης Ιησούς αλλά και το γεγονός ότι τελικά ως Αυτοζωή θα τους χορτάσει. Τους ρωτά, για να τονιστεί η αποτυχία τους¹⁴¹ και να παραδεχθούν πως χωρίς Αυτόν δεν μπορούν να κάνουν τίποτα: *χωρίς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν.* (Ιω. 15, 5)¹⁴².

Η μονολεκτική απάντηση των μαθητῶν οὐ (στ. 5), δικαιολογείται από την αποτυχημένη αλιεία. Οι μαθητές όντας απογοητευμένοι από το ολονύκτιο άκαρπο ψάρεμα, ήταν φυσικό να μην έχουν διάθεση για περαιτέρω συνομιλία με τον ξένο που βρισκόταν στον αιγιαλό, γι' αυτό και απαντούν μονολεκτικά με το οὐ.

3. Η θαυματουργική επέμβαση του Ιησού (21, 6).

⁶· Ο δὲ εἶπεν αὐτοῖς·

Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὐρήσετε.

Ἔβαλον οὖν, καὶ οὐκέτι αὐτὸ ἐλκύσαι ἴσχυον ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἰχθύων.

Σε όλο το Ιω. είναι χαρακτηριστικό, ότι ο Σαρκωμένος Λόγος προσφέρει *χάριν ἀντί χάριτος* (πρβλ. 1, 16· 2, 3· 5, 6-7· 6, 58· 10, 10). Χωρίς τον Ιησού, ο οποίος είναι ο χορηγός των αγαθών, οι

¹⁴¹ C. S. Keener, όπ. παρ., σ. 1228.

¹⁴² H. Thyen, όπ. παρ., σ. 779.

μαθητές στερούνται ακόμη και αυτών των αναγκαίων. Το περιστατικό ανακαλεί το Ιω. 6, όπου οι μαθητές όντας μαζί με τον Ιησού κατάφεραν να τροφοδοτήσουν πλείστους πεινασμένους. Τα σημεία του Ιησού στο Ιω. παρουσιάζονται να παρέχουν σωματική και αιώνια ζωή, να οδηγούν τους ανθρώπους στην αληθινή και γνήσια πίστη και να προτυπώνουν τη δωρεά της ζωής¹⁴³, που λαμβάνει ο πιστός παραμένοντας ενωμένος με την άμπελο.

Ο Ιησούς απευθύνεται πάλι στους μαθητές, με φιλικό τρόπο, συμβουλεύοντάς τους να ρίξουν το δίχτυ στα δεξιά μέρη του πλοίου. Ο Κύριος δεν βρίσκεται εντός του πλοίου ούτε τους λέει να ανοιχθούν στο βάθος της λίμνης όπως στο Λκ. 5, 4, αλλά παραμένουν κοντά στην ακτή αφού διατηρούν την επικοινωνία τους με τον «Άγνωστο». Και μόνο από αυτή την προτροπή του «Άγνώστου», οι μαθητές έπρεπε να καταλάβουν ότι τους μιλούσε ο Αναστημένος Χριστός. Διότι πράγματι, πώς θα μπορούσε ένας απλός άνθρωπος να γνωρίζει, ότι αν έριχναν τα δίχτυα στα δεξιά θα έβρισκαν ψάρια; Ο Κύριος βέβαια, όρισε συγκεκριμένα να ψαρέψουν σε ένα μέρος, για να μη φανεί ότι το επιτυχημένο ψάρεμα συνέβη κατά τύχη¹⁴⁴.

Ερμηνεύοντας συμβολικά και τυπολογικά το γεγονός, ο Θεοφάνης Κεραμεύς¹⁴⁵ διακρίνει τις εξής σημάνσεις: η νύχτα συμβολίζει την αδυναμία των ανθρώπων να αποκτήσουν τη θεία γνώση και ήταν ο καιρός πριν την επιδημία του Χριστού στη γη. Τότε βασίλευε το σκοτάδι και η ομίχλη της διαβολικής πλάνης, η οποία εμπόδιζε τους ανθρώπους να δουν το φως της αληθινής θεογνωσίας. Ανέτειλε όμως το φως το αληθινό, ο Χριστός και διαλύθηκε το σκοτάδι του διαβόλου. Ο Χριστός ήλθε πεινώντας τη

¹⁴³ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 569.

¹⁴⁴ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129. σ. 1492.

¹⁴⁵ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εις το δέκατον εωθινόν*, PG 132, σ. 693.

σωτηρία των ανθρώπων και ρώτησε μήπως υπήρχε κάτι μέσα στα δίχτυα εκείνων που είχαν κοπιάσει ψαρεύοντας, αλλά η απάντηση που πήρε ήταν αρνητική. Τότε, διέταξε τους αποστόλους να ρίξουν τα δίχτυα στα δεξιά μέρη του πλοίου, να εργασθούν δηλαδή, πλέον με τη διδασκαλία του Χριστού. Δεξιά, λέγεται η παιδείωση του Χριστού σε σύγκριση με την παιδαγωγία του Μωυσέως και των προφητών, καθ' όσον συνηθίζεται στα ανθρώπινα το δεξί να σημαίνει την υπεροχή, ενώ το αριστερό την υποτίμηση. Εξάλλου δεξιά ήταν και η μερίδα που έλαχαν οι απόστολοι στο ψάρεμά τους, δηλαδή η καλύτερη. Ο ιερός Χρυσόστομος¹⁴⁶ αναφέρει: «τέως ἀνθρωπινότερον διαλέγεται, ὡς μέλλων τι ὠνεῖσθαι παρ' αὐτῶν. Ὡς δέ ἀνένευσαν μηδέν ἔχειν, ἐκέλευσε βαλεῖν εἰς τὰ δεξιά καὶ βαλόντες ἐπέτυχον τῆς ἄγρας». Εδώ αναδεικνύεται η παγγνωσία του Ιησού αλλά και η κυριαρχία Του στο Σύμπαν¹⁴⁷. Σημειωτέον ότι στο Λκ. ο Ιησούς είχε φανερωθεί ως διδάσκαλος μέσω του κηρύγματός Του καθώς η βάρκα είχε χρησιμοποιηθεί ως άμβωνας κηρύγματος, ενώ αντιθέτως στο Ιω. 21, ο Κύριος φαίνεται σαν απλός περαστικός που ζητιάνευε προσφάγιον¹⁴⁸.

Τόσο ευπειθείς είναι οι μαθητές, ώστε παρά το ότι δεν γνωρίζουν την ταυτότητα του Αγνώστου, υπακούουν στην υπόδειξή Του¹⁴⁹, ο οποίος τους βεβαιώνει ότι θα βρουν ψάρια στα δεξιά: *βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὐρήσετε*. Οι μαθητές, μη έχοντας αγρεύσει τίποτα όλη την νύχτα και παρότι απογοητευμένοι, υπάκουσαν από απλότητα ή ίσως αρχικά υπέθεσαν μέσω της προστακτικής αλλά και της βεβαιότητας που εκφράζει ο μέλλοντας

¹⁴⁶ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΖ', PG 59, σ. 473.

¹⁴⁷ Πρβλ. Ιώβ 26, 5.

¹⁴⁸ Σύμφωνα με τον Θεοφάνη Κεραμέα, ο Ιησούς ήθελε να θυμίσει στον Πέτρο, ότι αυτός που του μιλούσε ήταν ο ίδιος που στην αρχή της μαθητείας του είχε μπει στο πλοίο του και του είχε δώσει την ίδια διαταγή με το ίδιο αποτέλεσμα (Λκ. 5, 3-11). Βλ. Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς τὸ δέκατον εὐαγγέλιον*, PG 132, σ. 693.

¹⁴⁹ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Περὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων*, Κεφ. Ε', PG 123, σ. 757.

εύρησετε, ότι ο ξένος αυτός έχει κάποια πείρα από την αλιεία και ίσως διέκρινε κάποιο σημάδι στη δεξιά πλευρά του πλοίου, γι' αυτό και τους έδωσε την συγκεκριμένη συμβουλή¹⁵⁰.

Αφού έβαλαν το δίχτυ στα δεξιά μέρη του πλοίου δεν μπορούσαν να σύρουν αυτό από το πλήθος των ιχθύων, όπως είχε συμβεί και στο Λκ 5, 6: *καὶ τοῦτο ποιήσαντες συνέκλεισαν πλήθος ἰχθύων πολὺ, διερρήσατο δὲ τὰ δίκτυα αὐτῶν*. Ο ακροατής γνωρίζει ότι ο «Άγνωστος» είναι ο Δημιουργός και Συντηρητής του κόσμου, ο Λόγος που σαρκώθηκε. Η Θεία Πρόνοια εκτείνεται και προς τα ελάχιστα. Εξασφαλίζει τόν ἄρτον τόν ἐπιούσιον αλλά και αφθονία ιδίως μετά από περιόδους δοκιμασίας και αποτυχίας¹⁵¹. Βεβαίως στο Ιω. όπως αποδεικνύεται και στο πρώτο σημείο στην Κανά της Γαλιλαίας (κεφ. 2) ο Ιησούς παρουσιάζεται ως πλουτοδότης. Η θαυμάσια αυτή αλιεία συμβόλιζε όπως και η πρώτη (Λκ. 5 εξ.), τους άφθονους καρπούς της μελλοντικής διακονίας των αποστόλων έστω κι αν υπάρχουν διαστήματα απογοήτευσης.

4. Η αναγνώριση του Κυρίου από τον αγαπημένο και τον Πέτρο (21,7-8)

⁷ Λέγει οὖν ὁ μαθητῆς ἐκεῖνος ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ·

Ὁ Κύριός ἐστιν.

Σίμων οὖν Πέτρος ἀκούσας ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο, ἦν γὰρ γυμνός, καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν,

⁸ οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον, οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς

¹⁵⁰ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1492.

¹⁵¹ Π. Τρεμπέλα, *όπ. π.*, σ. 720.

ἀλλὰ ὡς ἀπὸ πηγῶν διακοσίων,
σύροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων.

Οἱ μαθητές δεν αναγνωρίζουν ἀμέσως τὸν Ἰησοῦ ὅπως καὶ ἡ Μαρία στο 20, 16¹⁵². Ὁ πρῶτος¹⁵³ μαθητὴς ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζει στο πρόσωπο τοῦ Ἀγνώστου τὸν Ἰησοῦ Χριστό, εἶναι ὁ μαθητὴς *ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς*¹⁵⁴ (στ. 7), ὅπως εἶχε συμβεῖ καὶ στο 20, 4-8: *τότε οὖν εἰσῆλθεν καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον καὶ εἶδεν καὶ ἐπίστευσεν*. Δεν καταλαβαίνει ἀπλῶς, ἀλλὰ ομολογεῖ κιόλας, χωρὶς νὰ διστάσει καθόλου καὶ με θάρρος ἀναφωνεῖ: *ὁ Κύριος εἶναι*¹⁵⁵. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι, ὅτι ὁ ἀγαπημένος μαθητὴς, ἀναγνώρισε τὸ Χριστό ὄχι ἀπὸ τὴ φωνή Του οὔτε ἀπὸ τὴν ὄψη Του, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα Του¹⁵⁶.

Παρά ταῦτα ἴσως ἐδῶ διακρίνουμε κάποιο εἶδος ἀνταγωνισμοῦ, σε μικρὸ ἐπίπεδο, μεταξύ Πέτρου καὶ ἀγαπημένου μαθητῆ, ἀν καὶ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς σύγκρισης φαίνεται στο 21, 20 ἐξ. Ἀν ὁ μαθητὴς *ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς* εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους ποὺ ἀναφέρονται στο 21, 2, ἴσως νὰ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ

¹⁵² Πρβλ. Ἰω 1, 10.

¹⁵³ Ὡστόσο, τὸ ὅτι τὸν ἀναγνώρισε πρῶτος ὁ Ἰωάννης δεν σημαίνει ὅτι ἀξίζε περισσότερο ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον. Ἴσως ἐτσι ἐπρεπε νὰ συμβεῖ, καθ' ὅσον ὁ Πέτρος, ὁ ὁποῖος κατέθεσε τὸ θεμέλιο τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ σύμβολο τῆς πίστεως, ὁ δε Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος μίλησε γιὰ τὸ Θεὸ Λόγο, ἀποτελεῖ σύμβολο τῆς θεωρίας. Ἡ προτεραιότητα δε τοῦ Ἰωάννη υπαινίσσεται τὴν ὑπεροχή τῆς θεωρίας, ἐφ' ὅσον ἡ θεωρία θεωρεῖται περισσότερο οὐξυδερκής. Βλ. Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς τὸ δέκατον εὐθιγόν*, PG 132, σ. 697.

¹⁵⁴ Με αὐτὸ τὸ χαρακτηρισμό, ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἀρέσκειται νὰ υποδηλώνει τὸν εαυτὸ τοῦ χωρὶς νὰ τὸν κατονομάζει. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ὁ συγγραφέας οὔτε στὶς ἐπιστολές τοῦ μνημονεύει τὸ ὄνομά τοῦ, ἀλλὰ προτιμᾷ νὰ αὐτοχαρακτηρίζεται ὡς *ὁ πρεσβύτερος*, καὶ ποτέ ὡς ἀπόστολος ἢ εὐαγγελιστὴς. Βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 745. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Πρὸς τοὺς ἀπειθούοντας τῆ των τοῦ Σωτήρος ἡμῶν περὶ τῶν παραδόξων πράξεων διηγήσει*, PG 22, σ. 216.

¹⁵⁵ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 745.

¹⁵⁶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν Ἀνάληψιν*, ι', PG 52, σ. 782. Σεβηριανοῦ Γαβάλων, *Εἰς τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιΐας*, PG 56, σ. 483.

Ζεβεδαίου ή ένας εκ των δύο ανωνύμων μαθητών¹⁵⁷. Ο μαθητής αυτός είναι ο ίδιος που απαντά στο τελευταίο Δείπνο και ρωτά τον Κύριο (μετά από ερώτηση του Σίμωνα Πέτρου), να μάθει ποιος είναι αυτός που θα Τον προδώσει (Ιω. 13, 23). Τη νύχτα της σύλληψης αυτός ο μαθητής μαζί με τον Πέτρο ακολουθεί τον Ιησού, αλλά αυτός εισέρχεται στην αυλή του αρχιερέα, σε αντίθεση με τον Πέτρο, ο οποίος μένει στην πόρτα (Ιω. 18, 15). Επίσης, στέκεται μαζί με την μητέρα του Ιησού κάτω από τον Σταυρό και μάλιστα Εκείνος του αναθέτει τη φροντίδα της «γυναϊκός» μητέρας Του: «*γύναι, ἴδε ὁ υἱός σου*» (Ιω. 19, 26). Ο μαθητής *ὄν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς* (Ιω. 20, 2) φτάνει πρώτος στο κενό μνημείο, αλλά δεν εισέρχεται για να δει πρώτος (Ιω. 20, 4), όπως ο Πέτρος, διότι δεν έχει ανάγκη την αυτοψία για να πιστέψει στην Ανάσταση.

Και στην προκειμένη περίπτωση από τη μια πλευρά, τονίζεται το γεγονός ότι ο αγαπημένος μαθητής αναγνώρισε τον Ιησού και από την άλλη πλευρά τονίζεται ο αυθορμητισμός του Πέτρου. Και σε άλλες περιπτώσεις διαπιστώνουμε την ενεργητικότητα του Πέτρου, όπως για παράδειγμα στην προσπάθειά του για ανεύρεση του προδότη κατά το τελευταίο Δείπνο (Ιω. 13, 21-24) και την αποκοπή του αυτιού του Μάλχου (Ιω. 18, 10)!

Με τον ίδιο αυθορμητισμό ενέργησε ο Πέτρος, όταν άκουσε ότι ο ξένος ήταν ο Ιησούς. Το άκουσμα και μόνο της φράσεως *ὁ Κύριός ἐστιν*, τον ηλεκτρίζει. Αυτός, ο οποίος είχε πρωταγωνιστήσει στο ξεκίνημα της αλιείας, πέφτει ευθύς στην θάλασσα, για να φθάσει το συντομότερο στην ακτή, όπου θα συναντήσει τον Ιησού. Όλα αυτά με τα οποία παρουσιάζεται έκδηλα ο χαρακτήρας και η ψυχοσύνθεση του Πέτρου, επιβεβαιώνουν ότι είχε πλούσιο συναισθηματικό κόσμο και ενθουσιώδη αγάπη για τον Ιησού (βλ. 6, 68· 10, 4· 13, 9. 37· 18, 10· 21, 15-17). Ο Χρυσόστομος¹⁵⁸ αναφέρει:

¹⁵⁷ C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1228.

¹⁵⁸ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΖ', PG 59, σ. 475.

«ὡς δέ ἐπέγνωσαν αὐτόν, πάλιν τὰ ιδιώματα τῶν οἰκείων ἐπιδείκνυνται τρόπων οἱ μαθηταί, Πέτρος καί Ἰωάννης. Ὁ μὲν γάρ θερμότερος, ὁ δέ ὑψηλότερος ἦν· καί ὁ μὲν ὀξύτερος ἦν, ὁ δέ διορατικώτερος. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν Ἰωάννης πρῶτος ἐπέγνω τὸν Ἰησοῦν, ὁ δέ Πέτρος πρῶτος ἦλθε πρὸς αὐτόν». Ο Gardner¹⁵⁹ δέχεται πως και οι δύο συμπεριφορές των μαθητῶν αναταποκρίνονται στον χαρακτήρα τους. Ο ένας αναγνωρίζει πρώτος τον Ιησού ενώ ο άλλος ενεργεί πρώτος.

Εάν δεν γνωρίζαμε τον χαρακτήρα του Αποστόλου Πέτρου, θα υποθέταμε ότι η θέση του στον κύκλο των μαθητῶν και μετέπειτα στην πρώτη Εκκλησία οφειλόταν μάλλον στην εὐνοια με την οποία περιέβαλλε αὐτόν ο Ιησούς. Βεβαίως στο Ιω. ο Πέτρος δεν έχει τον ηγετικό ρόλο που έχει στους Συνοπτικούς. Ο Ανδρέας είναι αὐτός ο οποίος ανακοινώνει στον Πέτρο ότι βρήκαν τον Μεσσία (Ιω. 1, 40), ενώ και η χριστολογική μαρτυρία του Πέτρου στο Ιω. είναι κατώτερη των Συνοπτικῶν Ευαγγελίων, αφού στο κεφ. 6 ομολογεί ότι ο Ιησούς Χριστός είναι απλώς: *ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ* (Ιω. 6, 69).

Ο Πέτρος, ακούγοντας πως ο Ξένος στην ακτή είναι ο Κύριος *τὸν ἐπενδύτη διεζώσατο, ἦν γάρ γυμνός καί ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν*. Επειδή ήταν γυμνός, έπεσε στην θάλασσα αφού φόρεσε πρώτα τον *ἐπενδύτη*, τον οποίο έδεσε στη μέση του.

Ὅσον αφορά στον ὄρο *ἐπενδύτης*, με αὐτόν δηλώνεται ο χιτώνας ο οποίος φοριέται πάνω από ἄλλο χιτῶνα¹⁶⁰, το εξωτερικό ένδυμα, σε αντίθεση με τον *υποδύτην* που είναι το εσωτερικό. Πρόκειται συνήθως για μακρὺ ένδυμα χονδρὸυ υφάσματος για την προφύλαξη από το ψύχος¹⁶¹. Ο αρχαίος *ἐπενδύτης* ήταν βραχύς,

¹⁵⁹ T. Gardner, «John In The Company Of Poets», *Studies in Christianity and Literature* 6, 2011, σ. 195.

¹⁶⁰ Henry G. Liddell-Robert Scott, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής γλώσσης*, εκδ. Ιωάννης Σιδέρης, Αθήνα, σ. 218.

¹⁶¹ Δ. Δημητράκου, *ὄπ.*, παρ., σ. 2724.

ριπτόμενος πάνω στο σώμα¹⁶², στηριζόμενος στους ώμους και χωρίς μανίκια¹⁶³. Ο Ζιγαβηνός¹⁶⁴ αναφέρει πως ο επενδύτης ήταν ένα ένδυμα μέχρι τα γόνατα (κάτι σαν πανωφόρι, παλτό), το οποίο συνηθιζόταν να φορούν οι θαλασσινοί¹⁶⁵, καθώς τους προσέφερε ευκινησία στην εργασία τους: «τόν ἐπενδύτην δε χιτώνιον τί φασίν ἀχειρίδωτον ἄχρι γονάτων περιστέλλον. Σύνηθες δε τοῦτο τοῖς θαλαττεύουσιν, εὐκινησίαν ἅμα και εὐσχημοσύνην αὐτοῖς παρά τῷ ὕδασι περιποιούμενον».

Διεζώσατο λοιπόν ο Πέτρος τον επενδύτην. Το ρήμα *διεζώσατο* προέρχεται ετυμολογικά από το αρχ. *jos-na* < διά + ζώννυμι, που σημαίνει *ζώνω*¹⁶⁶. Είτε φορούσε το εξωτερικό του ένδυμα χαλαρά είτε όχι, τώρα το τύλιξε γύρω από τη μέση του, γυρνώντας προς τα επάνω το κάτω μέρος για να μην του περιορίζει τα πόδια καθώς θα κολυμπούσε. Στο Ιω. το ρήμα χρησιμοποιείται στο 13, 4-5 στην περικοπή του νιπτήρος για το λέντιον: «ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου και τίθησιν τὰ ἱμάτια και λαβὼν λέντιον διέζωσεν ἑαυτόν. Εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτήρα και ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν και ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος».

Ο Πέτρος τον επενδύτην *διεζώσατο ἦν γάρ γυμνός*. Αν κάποιος διαβάσει το 21, 7, θα μπορούσε να ισχυριστεί πως ο Πέτρος ψάρευε τελείως γυμνός. Ίσως οι άνθρωποι να είχαν αναγνωρίσει πως είναι ευκολότερο να κολυμπά κάποιος γυμνός. Κάτι τέτοιο όμως δεν ταιριάζει με όσα ξέρουμε για τον παλαιστινιακό Ιουδαϊσμό και για τις συντηρητικές Εβραϊκές Κοινότητες της Διασποράς από την τάξη των οποίων προήλθαν οι περισσότεροι χριστιανοί¹⁶⁷. Επίσης, ένας

¹⁶² Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς το δέκατον εὐαγγέλιον*, PG 132, σ. 697.

¹⁶³ Γ. Γρατσέας, «Επενδύτης», Θ.Η.Ε 5, 763.

¹⁶⁴ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 129, σ. 1493.

¹⁶⁵ Δ. Δημητράκου, *ὄπ.*, παρ., σ. 2724.

¹⁶⁶ Γ. Μπαμπινιώτη, *ὄπ.* παρ., σ. 718.

¹⁶⁷ C. S. Keener, *ὄπ.* παρ., σ. 1229.

υποθετικός ισχυρισμός ότι ο Πέτρος ψάρευε γυμνός εξαιτίας του θερμού κλίματος της ατμόσφαιρας απορρίπτεται, καθώς οι μαθητές ψάρευαν κατά τη διάρκεια της νύχτας (21, 3) και μόλις άρχισε να ξημερώνει (21, 4), πράγμα που σημαίνει πως ο αέρας ήταν πιο δροσερός απ' ότι κατά τη διάρκεια της ημέρας.

Η λέξη *γυμνός* μπορεί επίσης να χρησιμοποιείται για να δηλώσει τον ενδεδυμένο με λίγα ρούχα ή λιγότερα από μια πλήρη ενδυμασία¹⁶⁸. Φαίνεται πολύ πιθανό, ο Πέτρος να φορούσε ήδη κάποιο ένδυμα. Ενδεχομένως, να είχε αφαιρέσει το εξωτερικό ένδυμα για να διευκολύνεται στη δουλειά του. Μόλις συνειδητοποίησε ότι ενώπιόν του είναι ο Κύριος, θέλησε να ντυθεί καταλληλότερα, από σεβασμό στο διδάσκαλο¹⁶⁹. Ο Ζιγαβηνός¹⁷⁰ αναφέρει: «γυμνός μὲν οὖν ἦν τῆς ἄλλης στολῆς αὐτοῦ, τοῦτον δὲ μόνον ἐπὶ τοῦ σώματος ἐνεδύδετο ἄζωστον· ἀνάξιον γὰρ εἶναι αὐτόν πάντη γυμνόν διὰ τὴν ἀσχημοσύνην. Ἐζώσατο δὲ αὐτόν αἰδοῖ τοῦ Κυρίου». Ιδίως στο Ναό απαγορευόταν και η παραμικρή ασχημοσύνη. Στο *κατά Ιωάννην* ο Ιησούς υποκαθιστά το Ναό.

Δεν αρκέστηκε όμως να φορέσει τον επενδύτη απλώς, αλλά *διεζώσατο*: περιέβαλε δηλ. αυτόν, όπως είπαμε, σαν ζώνη γύρω από την μέση του ίσως για να μην τον δυσκολεύει όση ώρα θα κολυμπούσε για να φθάσει στη στεριά και να συναντήσει τον Κύριο. Ο όρος αυτός προετοιμάζει τον ακροατή για το: *ἄλλος σε ζώσει στο στ. 18*. Επίσης το περιστατικό μάς παραπέμπει στο βιβλίο της Γένεσης και στην ένδυση των πρωτοπλάστων με φύλλα συκῆς μετά την πτώση¹⁷¹: *καὶ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο καὶ ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν καὶ ἔρραψαν φύλλα συκῆς καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιζώματα*

¹⁶⁸ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1493.

¹⁶⁹ C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1229.

¹⁷⁰ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1493.

¹⁷¹ Πρβλ. Γεν 24, 64: *ἡ δὲ λαβοῦσα τὸ θῆριστρον περιεβάλετο.*

(Γεν. 3, 7). Το ίδιο αίσθημα ντροπής και φόβου¹⁷² με αυτό των πρωτοπλάστων, οι οποίοι παράκουσαν την εντολή του Θεού, ίσως να αισθάνθηκε και ο Πέτρος, ο οποίος είχε αρνηθεί προηγουμένως τον Ιησού (Ιω. 18). Ο Μ. Βασίλειος¹⁷³ αναφέρει: «Ὅποῖος ἦν ὁ Πέτρος, ἐκτείνων τὰς χεῖρας καὶ ζωννύμενος εἰς τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ πόλεμον ὑπὸ τῶν εἰς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας αὐτὸν μαρτύριον μέχρι θανάτου προκαλούμενων. Ὁ μὲν οὖν Ἅγιος περιζώννυται δύναμιν. Ὁ Θεός, γάρ, φησὶν, ὁ περιζωννύων με δύναμιν· ὁ δὲ ἀπολέσας τὴν ζώνην ταύτην, τῷ δεσμῷ τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν ζώννυται διότι σειραῖς ἰδίων ἀμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται».

Αφού λοιπόν περιέζωσε τον επενδύτη *ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν*. Ο Χρυσόστομος¹⁷⁴ αναφέρει πως με την κίνηση αυτή, ο Πέτρος, δείχνει τον πόθο του για τον Κύριο. Κατάλαβε πως, αν κάτι ήταν σημαντικό, αυτό δεν ήταν το *προσφάγιον*, αλλά ο ίδιος ο Ιησούς¹⁷⁵. Θα μπορούσε να περιμένει, όπως οι άλλοι, να φθάσει με το πλοίο στην ακτή, δεδομένου ότι και η απόσταση δεν ήταν μεγάλη. Δεν άντεξε όμως, αλλά βιάστηκε να φθάσει κολυμπώντας¹⁷⁶, διότι καταλάβαινε ότι με το σκάφος θα αργούσε περισσότερο¹⁷⁷. Το γεγονός ότι ο Πέτρος έπεσε στο νερό για να φθάσει μέχρι τον Ιησού, δεν είναι πιθανόν να υπονοεί την κάθαρση δια του ύδατος¹⁷⁸ - *βάπτισμα* και να υπαινίσσεται τους λόγους του Ιησού περί λουτρού¹⁷⁹ στο 13,

¹⁷² Σεβ. Ιερεμίου Φούντα, Γένεσις, Σειρά «Ερμηνεία Παλαιάς Διαθήκης», Αθήνα 2004, Αποστολική Διακονία, σ. 35.

¹⁷³ Μεγάλου Βασιλείου, Κεφ. Γ', PG 30, σ. 329.

¹⁷⁴ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΖ', PG 59, σ. 475.

¹⁷⁵ Σ. Αγουρίδη, *ὄπ. παρ.*, σ. 306.

¹⁷⁶ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *ὄπ. παρ.*, σ. 475. Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1493.

¹⁷⁷ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 745.

¹⁷⁸ Σ. Αγουρίδη, *ὄπ. παρ.*, σ. 313.

¹⁷⁹ Οι προσκεκλημένοι συνήθιζαν πριν έλθουν σε γεύμα ή σε δείπνο να λαμβάνουν λουτρό. Όταν δε έφθαναν στην οικεία που ήταν προσκεκλημένοι, έπλεναν μόνο τα πόδια τους. Βλ. Π. Τρεμπέλα, *ὄπ. παρ.*, σ. 483.

9-11. Οι λόγοι που πέφτει στην θάλασσα είναι σαφείς. Όπως πάντοτε, έτσι και τώρα, καίει από προθυμία και κινείται με τόλμη και αγάπη για τό Χριστό¹⁸⁰. Όπως εισήλθε πρώτος στο μνημείο και όπως πρώτος εξήλθε στην αλιεία, έτσι θέλει να Τον συναντήσει πρώτος, παρότι τον είχε προδώσει¹⁸¹.

Αντίθετα, η Hooker¹⁸² ισχυρίζεται πως τα κίνητρα που οδήγησαν τον Πέτρο να πέσει στη θάλασσα δεν ήταν η χαρά και ο ενθουσιασμός του Αποστόλου, αλλά ο φόβος και οι ενοχές που ένιωθε για τις τρεις αρνήσεις που είχαν προηγηθεί.

Ο Πέτρος ανυπομονεί να αποδείξει την αφοσίωσή του στον Ιησού και αποδεικνύει τη δέσμευσή του: *τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω* (Ιω. 13, 37), με ένα σωματικό αγώνα, αναμφισβήτητα, όπως ένας νεανίσκος που μπορεί να αφιερώσει τη δύναμή του στη δόξα του Θεού (Α΄ Ιω. 2, 14)¹⁸³.

Οι υπόλοιποι μαθητές έφθασαν στην στεριά με το πλοίο, καθώς δεν απείχαν πολύ απο αυτή, σύροντας το δίχτυ με τα ψάρια. Το πλοίο απείχε διακοσίους πήχεις¹⁸⁴, δηλαδή ενενήντα δύο περίπου μέτρα. Ο αριθμός διακόσια δίνει την αναλογία της ύλης και της μορφής. Αυτό σημαίνει για τον αλληγοριστή Θεοφάνη¹⁸⁵ ότι οι μαθητές που έβγαζαν το νόημα αυτών των μαθημάτων έφθαναν κι αγκυροβολούσαν σαν σε γαλήνιο λιμάνι στο σταθερό κι ακύμαντο λόγο της θεολογίας.

¹⁸⁰ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις Ιωάννην*, PG 74, σ. 475.

¹⁸¹ Και στο Λκ. ο Πέτρος, μετά την θαυμαστή αλιεία, πέφτει στα γόνατα αναγνωρίζοντας στον Ιησού τον Κύριο: *ἔξελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλὸς εἰμι, Κύριε* (5, 8).

¹⁸² Hooker M. D., «Why did Peter spring into the sea», *The Journal of Theological Studies*, (1989), σ. 482 εξ.

¹⁸³ C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1230.

¹⁸⁴ Ο πήχυς, ως μέτρο μήκους, είναι η απόσταση από την άκρη του αγκώνα μέχρι το άκρο του μικρού δακτύλου, στα λατινικά cubitus. Ισοδυναμεί περίπου προς 0, 46 του μέτρου. Βλ. Δ. Δημητράκου, *ὄπ.*, παρ., σ. 5855. Η απόσταση δηλαδή την οποία είχαν να διανύσουν οι μαθητές με το πλοίο μέχρι να φτάσουν στη στεριά, ήταν περίπου 92 μέτρα.

¹⁸⁵ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εις το δέκατον Εωθινόν*, PG 132, σ. 700.

5. Ο Ιησούς αναγνωρίζεται από τούς μαθητές και συνομιλεί μαζί τους (21, 9-14).

⁹ Ὡς οὖν ἀπέβησαν εἰς τὴν γῆν βλέπουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον καὶ ἄρτον.

¹⁰ Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς·

Ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ὧν ἐπιάσατε νῦν.

¹¹ Ἀνέβη οὖν Σίμων Πέτρος καὶ εἴλκυσεν τὸ δίκτυον εἰς τὴν γῆν μεστὸν ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν πεντήκοντα τριῶν·

Καὶ τοσοῦτων ὄντων οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον.

¹² Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς·

Δεῦτε ἀριστήσατε.

Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτόν·

Σὺ τίς εἶ; Εἰδότες ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν.

¹³ Ἐρχεται Ἰησοῦς καὶ λαμβάνει τὸν ἄρτον καὶ δίδωσιν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὀψάριον ὁμοίως.

¹⁴ Τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν.

Πριν δώσει ο συγγραφέας οποιαδήποτε άλλη πληροφορία σχετικά με την διήγηση, θα περίμενε κανείς να αναφερθεί στον πιθανό διάλογο που διημείφθη μεταξύ Ιησού και Πέτρου μέχρι να φθάσουν και οι υπόλοιποι μαθητές στην στεριά. Κάτι τέτοιο όμως δεν γίνεται. Όταν οι μαθητές έφθασαν στη στεριά αντίκρισαν άλλο σημείο, μεγαλύτερο από εκείνο που είδαν στη θάλασσα¹⁸⁶. Ο ενεστώτας *βλέπουσιν*, εκφράζει την έκπληξη των μαθητών για αυτό

¹⁸⁶ Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία ΚΗ', PG 151, σ. 301.

που είδαν. Είδαν αναμμένη ανθρακιά με ένα ψάρι και άρτο (στ. 9). Ο όρος *άνθρακιά*, ετυμολογικά προέρχεται από το αρχ. *άνθραξ* και σημαίνει *διάπυρο κάρβουνο*¹⁸⁷. Ετσι λοιπόν ο Πέτρος, ύστερα από την ανθρακιά του πειρασμού του στην αυλή του Καϊάφα (Ιω. 18), βρέθηκε πάλι μπροστά στην ανθρακιά της Τιβεριάδος¹⁸⁸. Ο ρόλος της όμως στο κεφ. 18 ήταν να θερμάνει τους υπηρέτες και τους δούλους ένεκα του ψύχους που επικρατούσε. Μπροστά σ' αυτήν θερμαινόταν και ο Πέτρος πριν αρνηθεί το Χριστό (Ιω. 18, 18). Ο όρος αυτός δεν συναντάται πουθενά αλλού στην Κ. Δ. Επειδή δε *ανθρακιά* ονομάζουν μερικοί και ένα είδος δέρματος¹⁸⁹, το οποίο χρησιμοποιούν οι οδοιπόροι αντί για τραπέζι, μερικοί θεώρησαν ότι εδώ πρόκειται γι' αυτό και όχι για ανθρακιά από φωτιά. Εντούτοις, πιο πιθανή είναι η πρώτη ερμηνεία η οποία υποστηρίζει ότι πρόκειται για κάρβουνα από φωτιά, πάνω στην οποία είχε ψηθεί το ψάρι¹⁹⁰. Το γεγονός ότι το ψάρι ήταν ήδη μαγειρεμένο ενισχύει την πεποίθηση των μαθητών ότι ο Ιησούς είχε πλήρη έλεγχο απέναντι στη φύση¹⁹¹, αλλά και ότι το ερώτημα που τους απηύθυνε όταν βρίσκονταν στη θάλασσα ήταν προσχηματικό.

Εδώ αποδεικνύεται πως ο Ιησούς ενδιαφέρεται για την συντήρηση των Μαθητών ακόμη και μετά την Ύψωση. Ο Χρυσόστομος¹⁹² λέει: «καί γάρ οὐ τά τυχόντα γενόμενα ἦν σημεῖα. Τίνα δέ ἦν τά γινόμενα; Πρῶτον μὲν, τό πολλούς συλληφθῆναι τούς ἰχθύας ἔπειτα, τό μή σχισθῆναι τό δίκτυον εἶτα, το, πρίν ἐπιβῆναι, εὐρεθῆναι τούς ἄνθρακας, καί τόν ἰχθύν ἐπικείμενον καί ἄρτον. Οὐκέτι γάρ ἐξ ὅλης ὑποκειμένης ἐποίει, ὥσπερ διά τινά οἰκονομίαν ἐποίει πρό τοῦ σταυροῦ».

¹⁸⁷ Γ. Μπαμπινιώτη, *όπ. παρ.*, σ. 188.

¹⁸⁸ Νεΐλου Αββά, Ζώσα Ασκητή, *ΟΕ'*, PG 79, σ. 233.

¹⁸⁹ Γρηγορίου Παλαμά, *Ομιλία ΚΗ'*, PG 151, σ. 301.

¹⁹⁰ Κ. Παπαδημητρίου, *όπ. παρ.*, σ. 186.

¹⁹¹ C. S. Keener, *όπ. παρ.*, σ. 1230.

¹⁹² Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εις τον Άγιον Ιωάννην*, *Ομιλία ΠΖ'*, PG 59, σ. 475.

Στην προετοιμασία όμως του γεύματος από τον Κύριο διακρίνονται και ορισμένοι συμβολισμοί. Σύμφωνα με τον Κύριλλο Αλεξανδρείας¹⁹³, το ένα ψάρι που έχει ο Κύριος στη στεριά σημαίνει πως ο Σωτήρας Χριστός σαγήνευσε πρώτος, έναν, δηλαδή κάποιον, όχι πάρα πολλούς και κατόπιν οι μαθητές σαγήνευσαν τα πλήθη με τη δική Του πάλι καθοδήγηση. Το ψάρι γενικά συμβολίζει την ανθρώπινη φύση, από την άποψη της αδυναμίας της, της αστάθειάς της καθώς κολυμπά μέσα στην σύγχυση των παθών. Ανέκφραστα φιλόανθρωπος ο Κύριος κατέβηκε στη θάλασσα της ζωής, ανέσυρε αυτή την ανθρώπινη φύση και την έψησε με τη φωτιά του Αγίου Πνεύματος¹⁹⁴. Το ψάρι επίσης ως σύμβολο της ανθρώπινης φύσης αναφέρεται και στην σάρκα που προσέλαβε ο Κύριος κατά την ενανθρώπησή Του. Η ανθρακιά και η φωτιά αποτελούν σύμβολα της θείας φύσεως του Λόγου, αφού ο Θεός χαρακτηρίζεται από τη Γραφή *πῦρ καταναλῖσκον* (Δτ. 4, 24· 9, 3· Εβρ. 12, 29). Όπως το ψάρι ενώθηκε με τη φωτιά κατά το ψήσιμο, έτσι και η ανθρώπινη φύση ενώθηκε με τη θεότητα σε μια υπόσταση, στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού. Σαν ψάρι λοιπόν το σώμα του Θεανθρώπου πολιτεύθηκε μέσα στη θάλασσα της ζωής, παραμένοντας αμέτοχο στην αλμυρή αμαρτία, στον καιρό δε του Πάθους ο Ιησούς δέχθηκε τα μύρια είδη των ύβρεων, σαν ψάρι, άφωνος και χωρίς καμία αντίσταση. Τον Θεάνθρωπο πάλι Κύριο συμβολίζει και το ψωμί, που παρουσιάσθηκε εκεί στην ακρογιαλιά έτοιμο με το νεύμα μόνο του Χριστού και όχι ύστερα από όργωμα και σπορά. Έτσι κι ο Ιησούς βλάστησε στη γη ασπόρως και αγεωργήτως από την κοιλία της Παρθένου. Επομένως και το ψάρι και το ψωμί, εικόνιζαν τον ίδιο.

Ο Θεοφάνης Κεραμεύς¹⁹⁵, σημειώνει ότι ο λόγος του Ευαγγελίου σημαίνεται και με τη φωτιά και με το ψωμί και με το

¹⁹³ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις Ιωάννην*, PG 74, σ. 745.

¹⁹⁴ Φωτίου, *Τα ευρισκόμενα άπαντα*, PG 103, σ. 737.

¹⁹⁵ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εις το δέκατον εωθινόν*, PG 132, σ. 700-704.

ψάρι, ανάλογα με την κατάσταση εκείνων που τον δέχονται. Πράγματι άλλοτε λειτουργεί σαν φωτιά, που κάνει στάχτη τις αμαρτίες, άλλοτε σαν ψωμί που τρέφει τις ψυχές και άλλοτε σαν ψάρι, που δίνεται στις απαλές και αρχάριες ψυχές.

Ο Ιησούς τώρα ζητά από τους μαθητές να φέρουν ψάρια από αυτά που έπιασαν οι ίδιοι (στ. 10): *ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ὧν ἐπιάσατε νῦν*. Το σχολαστικό ερώτημα το οποίο τίθεται εν προκειμένω είναι το εξής: «γιατί λοιπόν έπρεπε να πιάσουν οι μαθητές ψάρια αφού ο Ιησούς είχε ήδη στη στεριά ψάρι και ψωμί;». Είναι φανερό πως ο Ιησούς δεν είχε καμία ανάγκη για φαγητό. Η ερώτησή Του ήταν η αφορμή για την αποκάλυψή Του. Κατά τον Σ. Αγουρίδη «αν οι μαθητές έπρεπε να πιάσουν ψάρια δεν ήταν για τις ανάγκες του Ιησού. Η όλη σκηνή επίσης τονίζει την ανάγκη της παρουσίας του Ιησού για μια επιτυχή άγρα ιχθύων· την πλούσια άγρα στο κήρυγμα πρέπει οι μαθητές να θεωρούν πάντα ως έργο του Ιησού πρωτευόντως και όχι ως δικό τους έργο. Αν και ο Ιησούς είναι ο ίδιος απολύτως αυτάρκης, ρώτησε για *προσφάγι* και τώρα τρώγει μαζί τους όχι γιατί ο ίδιος έχει ανάγκη όλων αυτών· απλώς πράττει ό,τι πράττει χάριν αυτών και της εκπλήρωσης της αποστολής Του¹⁹⁶. Αυτό δηλώνει η ανθρακιά με ψάρι επάνω, όχι από τα ψάρια τα οποία ψάρεψαν οι Απόστολοι. Άλλωστε και η πλούσια άγρα υπό των μαθητών (εκατόν πενήντα τρία ψάρια), ήταν όχι δικό τους έργο αλλά του Ιησού»¹⁹⁷. Ο Ιησούς είναι αυτός, ο οποίος με την θαυματουργική Του παρέμβαση γέμισε με πλήθος ψαριών τα δίχτυα των μαθητών.

Η αφήγηση σχετίζεται άμεσα με την ιεραποστολή¹⁹⁸ που θα ακολουθήσει στα έθνη: οι προσπάθειες των Αποστόλων έστω κι αν

¹⁹⁶ Πρβλ. Ιω. 18, 37: «ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ· πᾶς ὁ ὧν ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς».

¹⁹⁷ Σ. Αγουρίδη, όπ. παρ., σ. 307.

¹⁹⁸ Σ. Αγουρίδη, όπ. παρ., σ. 307.

καθοδηγούνται από τον κορυφαίο καταλήγουν συχνά σε πλήρη αποτυχία χωρίς τον Ιησού ο οποίος στο κεφ. 10 παρουσιάζεται ως η θύρα: *ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν!* Ο Ιησούς τους διδάσκει με αυτή την αφορμή την υπομονή και την επιμονή. Αυτός στο τέλος, βλέποντας τις προσπάθειές τους, θα τις στέψει με επιτυχία. Συνεπώς, ο Ιησούς εγγυάται την τελική επιτυχία της χριστιανικής ιεραποστολής παρά τις δυσκολίες οι οποίες ενίοτε παρουσιάζονται. Δεν πρέπει, όμως, να συμπεράνουν ότι ο ρόλος τους είναι χωρίς σημασία. Αυτή την έννοια έχει το *ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ὧν ἐπιάσατε νῦν*. Ο Ιησούς θέλει να τους διδάξει ότι θα ασχολείται με τις ανάγκες τους, αλλά ταυτόχρονα με τη δική Του ευλογία και επιστασία πρέπει να υπάρχει και η δική τους προσωπική συνέργεια¹⁹⁹.

Στον στ. 11, ο Πέτρος είναι εκείνος εκ των επτά Μαθητών, ο οποίος πήρε την πρωτοβουλία και εκτέλεσε την εντολή του Ιησού. Ανέβηκε λοιπόν ξανά στο πλοίο και έσυρε το δίχτυ. Ίσως οι μαθητές που βρίσκονταν πάνω στο πλοίο, δεν μπορούσαν μόνοι τους να το σύρουν²⁰⁰. Ίσως αυτό συνέβη διότι ο Πέτρος ήταν περισσότερο έμπειρος²⁰¹. Μια άλλη υπόθεση²⁰², αναφέρει ότι μόνος του τράβηξε το δίχτυ στη στεριά, παρά το ασήκωτο βάρος, αποκτώντας δύναμη από την εντολή του Κυρίου να φέρουν τα ψάρια μπροστά Του. Πολλοί Ρωμαιοκαθολικοί ερμηνευτές, δίνουν ιδιαίτερη σημασία σε αυτήν τη νέα άνοδο του Πέτρου στο πλοίο για να σύρει στη στεριά το δίχτυ με τα ψάρια και την ερμηνεύουν ως ενδεικτική του ηγετικού ρόλου του εντός της ομάδας των μαθητών. Μάλιστα ο Lagrange²⁰³ συνδέει το περιστατικό με το πρωτείο!: «Ο Πέτρος βοηθούμενος από

¹⁹⁹ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 723.

²⁰⁰ Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία ΚΗ', PG 151, σ. 301.

²⁰¹ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1493.

²⁰² Σεήρου, Corderius, σ. 468.

²⁰³ Βλ. *Evangile selon St. Jean*, Gabalda, Paris 1927, σ. 528.

τους μαθητές, πολύ δε περισσότερο βοηθούμενος από τον Ιησού, θα διευθύνει την αλιεία που πρόκειται να οδηγήσει εντός της Εκκλησίας τους ανθρώπους, των οποίων ο μέγας αριθμός και η ποικιλία της καταγωγής δεν θα εμποδίσει για να παραμείνει μία». Σχολιάζοντας αυτή την άποψη, ο Σ. Αγουρίδης αναφέρει ότι η πιο φυσική ερμηνεία του στ. 11 είναι ότι η πρωτοβουλία του Πέτρου οφείλεται στο γεγονός ότι κατείχε το πλοιάριο, όπως επίσης και στο ότι ανέλαβε την πρωτοβουλία της αλιείας (στ. 3). Γι' αυτό το λόγο ήταν φυσικό, ως ιδιοκτήτης της βάρκας, να αναλάβει την προσάραξη της και την μεταφορά των ιχθύων στη στεριά για το κοινό γεύμα²⁰⁴.

Επιπλέον ο Πέτρος κατάφερε να τραβήξει το δίχτυ στο γαλό γεμάτο με μεγάλα ψάρια, εκατόν πενήντα τρία στον αριθμό. Και εδώ ο Πέτρος χρησιμοποιεί τη σωματική του ανδρεία για να επιδείξει την αφοσίωσή του, όπως έκανε κολυμπώντας στην ακτή (21, 7). Επιθυμεί δηλαδή να εκφράσει το ζήλο του, παρά τις προηγούμενες αρνήσεις του, οι οποίες αποδείκνυαν έλλειψη πίστης²⁰⁵.

Παρά το μεγάλο βάρος των ψαριών *οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον* (στ. 11). Αυτό συμβαίνει σε αντίθεση με το Λκ. 5: *διερρήσατο δὲ τὰ δίκτυα αὐτῶν*. Η αναφορά στο γεγονός ότι τα δίκτυα δεν σχίσθηκαν παρά το μεγάλο βάρος, υπηρετεί στο να αυξήσει ακόμα περισσότερο την εκδήλωση του θαυμαστού αυτού γεγονότος²⁰⁶. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην προστασία την οποία παρέχει ο Αναστημένος Ιησούς στην Εκκλησία, η οποία παραμένει μία παρά τον αριθμό και την ποικιλία των μελών Της.

Εντύπωση προκαλεί ο αριθμός των ψαριών *εκατόν πενήντα τρία* (στ. 11), ο οποίος φαίνεται πως για τον Ευαγγελιστή είναι σημαντικός, αλλιώς δεν θα είχε καταγραφεί. Καταρχάς, υποδηλώνει την μεγάλη αφθονία του θαύματος του Ιησού, όπως και στην

²⁰⁴ Σ. Αγουρίδη, *όπ. παρ.*, σ. 313 εξ.

²⁰⁵ C. S. Keener, *όπ. παρ.*, σ. 1231.

²⁰⁶ M. Wolter, *όπ. παρ.* σ. 213.

περίπτωση της Κανά (Ιω. 2), καθώς και τα απεριόριστα εφόδια τα οποία είναι διαθέσιμα στην υπηρεσία των μαθητών από τον Ιησού²⁰⁷. Η αφθονία των ψαριών υπογραμμίζει τη θαυμαστή οικονομία της πρόνοιας (πρβλ. Ιω. 6, 13: *συνήγαγον οὖν καὶ ἐγέμισαν δώδεκα κοφίνους κλασμάτων ἐκ τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων ἃ ἐπερίσσευσαν τοῖς βεβρωκόσιν*).

Ο αριθμός *εκατόν πενήντα τρία* είναι πολύ συγκεκριμένος για να τον εκλάβουμε σαν έναν στρογγυλό αριθμό (150). Προφανώς δεν καταμετρήθηκαν από τους μαθητές, επειδή έπρεπε αυτά να μοιραστούν. Συνεπώς ο αριθμός αυτός είναι περισσότερο συμβολικός από τους διακόσιους πήχεις που κολύμπησε ο Πέτρος²⁰⁸. Πιο πιθανό λοιπόν είναι ο αριθμός αυτός να τονίζει μια σημαντική πτυχή του θαύματος.

Οι μελετητές επιχείρησαν να αποκρυπτογραφήσουν την έννοια του αριθμού *εκατόν πενήντα τρία* προτείνοντας τις εξής ερμηνείες:

Α) Ο Keener²⁰⁹ αναφέρει ότι ο αριθμός *εκατόν πενήντα τρία* είναι τριγωνικός αριθμός. Το άθροισμα δηλαδή των αριθμών από το ένα έως το δέκα επτά. Σε ένα τρίγωνο, τέτοιοι αριθμοί, αναπαριστούν το πλήθος των τούβλων με τα οποία θα μπορούσε κανείς να χτίσει το τρίγωνο χωρίς να του περισσέψει κανένα. Εάν ζητήσουμε κάποιον αριθμό, ο οποίος να καθορίζει τον Μωσαϊκό Νόμο, θα καθορίζαμε το δέκα. Αλλά όταν η Χάρις προστέθηκε στον Νόμο, δηλαδή το Πνεύμα στο γράμμα, κατά κάποιον τρόπο προστέθηκε στον αριθμό δέκα το επτά το οποίο συμβολίζει το Άγιο Πνεύμα²¹⁰. Άρα έχουμε το δέκα επτά. Προσθέτοντας κάθε έναν από

²⁰⁷ Πρβλ. Ιω. 6 εξ.: *ὡς δὲ ἐνεπλήσθησαν, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, ἵνα μὴ τι ἀπόληται.*

²⁰⁸ C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1233.

²⁰⁹ C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1232 εξ.

²¹⁰ Πρβλ. Ησ. 11, 2, 3.

τους αριθμούς που περιλαμβάνονται από το ένα έως το δέκα επτά (δηλ. 1+2+3+4...+17), το άθροισμα θα είναι εκατόν τριάντα έξη. Εάν προσθέσουμε στο άθροισμα αυτό και το δέκα επτά θα έχουμε τον αριθμό των ιχθύων.

Β) Άλλοι σημειώνουν ότι το εκατόν πενήντα τρία, είναι η αριθμητική αξία της φράσης *τέκνα του Θεού* στα εβραϊκά ($\aleph\lambda\pi\gamma\zeta$ $\beth\aleph$), αντιπροσωπεύοντας εκείνους τους οποίους θα συνέλλεξαν οι χριστιανοί ψαράδες²¹¹. Αυτή η πρόταση υποθέτει πως οι ιχθείς του Πέτρου «προτυπώνουν» την κλήση του να ποιμάνει, όπως στο Μκ. 1, 17: *δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἄλιεις ἀνθρώπων*.

Γ) Ο Cardwell²¹² υποστηρίζει πως, αν συμπεριλάβουμε στον αριθμό εκατόν πενήντα τρία το ένα ψάρι που είχε ήδη ο Χριστός στο στ. 9, τα ψάρια γίνονται εκατόν πενήντα τέσσερα. Εφαρμόζοντας την μέθοδο της γεματρίας, «εμφανίζεται» η λέξη *ημέρα* (φως). Το φως είναι ο Χριστός: *ἐγὼ εἰμί τό φῶς τοῦ κόσμου* (Ιω. 18, 12). Εντούτοις αυτή η άποψη φαίνεται απίθανη όχι μόνο λόγω της καθόλου φανερής εφαρμογής της γεματρίας, αλλά επειδή ο Ιωάννης αριθμεί μόνο εκατόν πενήντα τρία ψάρια. Άλλωστε μόνο η Αποκάλυψη ενθαρρύνει ρητά την χρήση της γεματρίας (Απ. 14 εξ.).

Δ) Ο Γρηγόριος Παλαμάς, διατυπώνει την άποψη, ότι ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία μπορεί να δηλώνει μόνο τους «μεγάλους» της Εκκλησίας, τους σπουδαίους κατά την κρίση του Θεού, οι οποίοι δεν γνωρίζουμε αν θα μετρώνται σε χιλιάδες ή σε μυριάδες²¹³.

Ε) Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας²¹⁴ αναφέρει ότι: «τό πλήρωμα τῶν ἔθνῶν σημαίνοντος. Πληρέστατος γάρ ὁ ἑκατόν ἀριθμός ἐκ

²¹¹ C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1231.

²¹² Cardwell Kenneth, *The fish on the fire*, ExpTim 102 (1990-1991), σ. 12-14.

²¹³ Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία ΚΗ', PG 151, σ. 301.

²¹⁴ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 745-748. Πρβλ. Αμμωνίου Πρεσβυτέρου Αλεξανδρείας, Κεφ. ΚΑ', PG 85, σ. 1520-1521. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εἰς το Κατά Ἰωάννην*,

δεκάδων δέκα συγκείμενος. Τοιγάρτοι καί αὐτός ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός ποτέ μὲν ἑκατόν εἶναι φησι τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ πρόβατα, τό τελείως ἔχειν ἐν ἀριθμῷ τὰ λογικά κτίσματα διὰ τούτου δηλῶν, ποτέ δέ γῆν τὴν ἀρίστην ῥ' καρποφορήσειν διῆσχυρίσατο, το τέλειον εἰς εὐκαρποφορίαν τῆς ὀσίας ψυχῆς διὰ τούτου σημαίνων. Τοῦ δέ γέ πενήκοντα παρατιθέντος εἰς νόησιν οἶονεῖ τό κατ' ἐκλογήν λειψίμα χάριτος τῶν ἐξ Ἰσραήλ. Ἐν ἡμίσει γάρ τῶν ἑκατόν τὰ πενήκοντα, καί λείπεται τοῦ τελείου πρὸς ἀριθμόν. Τῶν δέ γε τριῶν εἰσκομίζειν δυναμένων τῆς ἀγίας τε καί ὁμοσίου Τριάδος ὡς ἐν ἀριθμῷ μόνῳ τὴν δήλωσιν, ἧς εἰς δόξαν, καί ἀκατάληκτον εὐφημίαν, ἢ τῶν διὰ πίστεως τεθηρευμένων ἀναγράφεται ζωή, καί νοεῖται συνεζευγμένως. Θεός γάρ ἐν ὅλοις ἐστί τοῖς πιστεύουσιν ἐγγύς ἔχων, κατάγε τόν ἐν ἀγιασμῷ νοούμενον τρόπον, τοὺς τοῖς εὐαγγελικοῖς ἀναπεπεισμένους κηρύγμασιν». Κατά τον Barrett η ερμηνεία η οποία υποθέτει ότι το τρία στον αριθμό εκατόν πενήντα τρία αντιπροσωπεύει την Αγία Τριάδα πιθανώς είναι λανθασμένη²¹⁵.

ΣΤ) Ο Brooke²¹⁶ αναφέρει πως αν λάβουμε υπόψη την φύση και τις ιδιότητες των ζώων, τα είδη των ψαριών ταξινομούνται συνολικά σε εκατόν πενήντα τρία. Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, ο αριθμός συμβολίζει όλες τις τάξεις των ανθρώπων, ευγενείς και ταπεινούς στην καταγωγή, πλούσιους και φτωχούς, ή και όλα τα έθνη που ανελκύονται από την θάλασσα του κόσμου στη σωτηρία²¹⁷. Ένας τέτοιος συμβολισμός δεν θα ήταν αντίθετος με το ύφος του Ιωάννη. Φυσικά ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία δεν ήταν η μόνη καταμέτρηση για τα είδη ψαριών που υπήρχαν την εποχή εκείνη. Ο

Κεφ. ΚΑ', PG 124, σ. 308. Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1493-1494. Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς τὸ δέκατον εὐθινόν*, PG 132, σ. 693

²¹⁵ C. K. Barrett, *The Gospel According to St John*, London 1970⁸, σ. 484.

²¹⁶ G. Brooke, «4Q252 And The 153 Fish of John 21,11», *Antikes Judentum und Fruhes Christentum*, New York 1999, σ. 257. Πρβλ. C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1231. Και Π. Τρεμπέλα, *ὄπ. παρ.*, σ. 724.

²¹⁷ C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1232.

Πλίνιος ο Πρεσβύτερος²¹⁸, στο έργο του «Φυσική Ιστορία», αριθμεί εβδομήντα τέσσερα είδη ψαριών, συν τριάντα ακόμη με σκληρό εξωτερικό περίβλημα.

Στη συνέχεια, ο Ιησούς προσκαλεί τους μαθητές σε κοινό μεσημεριανό: *δεύτε ἀριστήσατε* (στ. 12). Το *ἀριστήσατε* προέρχεται από το ρήμα *ἀριστάω* < ω, το οποίο σημαίνει προσφέρω σε κάποιον πρόγευμα, δηλ. προγευματίζω ή γευματίζω²¹⁹. Ο όρος δεν απαντά πουθενά αλλού στο Ιω. Τα λόγια αυτά του Κυρίου έχουν μια συμβολική σημασία. Υπαινίσσονται το γεγονός ότι τους κόπους και τους ιδρώτες των αποστόλων για τη σωτηρία των εκλεκτών του Θεού θα τους διαδεχθεί η ανάπαυση, η τρυφή και η απόλαυση, τα οποία θα γευθούν οι απόστολοι, όταν θα καθήσουν μαζί με τον Κύριο και θα βρίσκονται για πάντα κοντά Του στο τραπέζι της Βασιλείας Του²²⁰. Σχεδόν, τα λόγια αυτά του Κυρίου σημαίνουν ό,τι και το ψαλμικό χωρίο των Ο΄: *τούς καρπούς τῶν πόνων σου φάγεσαι* (Ψλ. 127,2).

Στην πρόσκληση αυτή του Κυρίου κανένας δεν τολμούσε να Τον ρωτήσει: *σύ τίς εἶ;* επειδή, ίσως θεωρούσαν την όψη Του αλλιώτικη και εκπληκτικότερη, ήθελαν να τον ρωτήσουν για να βεβαιωθούν. Κανένας όμως δεν τολμούσε, διότι ίσως καταλάβαιναν από αυτά που είχαν συμβεί μέχρι εκείνη την ώρα, ότι πρόκειται για τον Κύριο²²¹. Σε αυτή την αναστάσιμη εμφάνισή Του, δεν επαναλαμβάνεται ό,τι στους Εμμαούς, όπου δεν αναγνωρίσθηκε έως

²¹⁸ Pliny the Elder, *The Natural History*, John Bostock, London, 1855, σ. 9.16.43.

²¹⁹ Δ. Δημητράκου, όπ., παρ., σ. 992. Πρβλ. *Λεξικόν της Καινής Διαθήκης*, Σωφρόνιος Ευστρατιάδης, Μητροπολίτης Λεοντοπόλεως, 1878-1947, εν Αλεξανδρεία, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, 1910, σ. 108-109.

²²⁰ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις Ιωάννην*, PG 74, σ. 748. Αμμωνίου Πρεσβυτέρου Αλεξανδρείας, Κεφ. ΚΑ΄, PG 85, σ. 1521. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εις το Κατά Ιωάννην*, Κεφ. ΚΑ΄, PG 124, σ. 308.

²²¹ Θ. Φαρμακίδη, όπ. παρ., σ. 752. Πρβλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εις τον Άγιον Ιωάννην*, Ομιλία ΠΖ΄, PG 59, σ. 475. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εις το Κατά Ιωάννην*, Κεφ. ΚΑ΄, PG 124, σ. 305-308. Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1496.

ότου ευλόγησε τον άρτο²²². Εν προκειμένω ο Κύριος αναγνωρίζεται πριν αρχίσουν να γευματίζουν.

Τη διανομή του φαγητού και του άρτου αναλαμβάνει ο ίδιος ο Ιησούς (στ. 13), όπως δηλαδή έκανε ο αρχηγός στην Ιουδαϊκή οικογένεια²²³. Ο Ιησούς δίνει ένα ακόμη δείγμα της ταυτότητάς Του λειτουργώντας ως οικοδεσπότης, διανέμοντας την τροφή στους μαθητές Του²²⁴.

Στο Ιω. δεν αναφέρεται ότι ο Ιησούς έφαγε μαζί με τους μαθητές. Αντιθέτως ο Ευαγγελιστής Λουκάς μνημονεύει σε αντίστοιχο κείμενο ότι ήταν *συναλιζόμενος* (Πρξ. 1,4)²²⁵, έτρωγε δηλαδή μαζί τους ενώ παραθέτει και μαρτυρία του Πέτρου: *συνεφάγομεν και συνεπίομεν αὐτῷ μετά τό ἀναστῆναι αὐτόν ἐκ νεκρῶν* (Πρξ. 10, 41)²²⁶. Ήδη στο Ευαγγέλιό του αναφέρει συγκεκριμένο περιστατικό, όπου δηλώνει ρητά ότι ο Κύριος έφαγε και Αυτός²²⁷ και μάλιστα ψάρι (Λκ. 24, 42).

Αφού λοιπόν ο Ευαγγελιστής περιέγραψε πώς ο Ιησούς μοίρασε στους μαθητές το ψωμί και το ψάρι, σημειώνει αμέσως ότι αυτή ήταν η τρίτη φανέρωση του Αναστημένου Χριστού στους μαθητές. Αυτή η τρίτη φανέρωση υποδηλώνει δύο πράγματα. Πρώτον ότι ο Χριστός κατά τις εμφανίσεις Του μετά την Ανάσταση δεν έμενε συνεχώς μαζί με τους μαθητές Του, αλλά τους

²²² Λκ. 24, 30.

²²³ Σ. Αγουρίδη, *όπ. παρ.*, σ. 309.

²²⁴ Στον στίχο αυτό δίνεται και η εξής αλληγορική ερμηνεία: «ο Κύριος παρασκεύασε το γεύμα για τους επτά μαθητές του από το ψάρι το οποίο ήταν πάνω στην ανθρακιά, προσθέτοντας και μερικά ψάρια από αυτά τα οποία είχαν πιάσει οι μαθητές και από τον άρτο τον οποίο είδαν οι μαθητές στο γιαλό. Το ψάρι το ήδη ψημένο συμβολίζει τον πάσχοντα Χριστό και ο άρτος τον Ιησού ο οποίος κατήλθε από τον ουρανό. Μαζί με Αυτόν ενσωματώθηκε η Εκκλησία για να μετάρχει στην αιώνια μακαριότητα». Βλ. Π Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 725.

²²⁵ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εις τον Άγιον Ιωάννην*, Ομιλία ΠΖ΄, PG 59, σ. 476.

²²⁶ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1496.

²²⁷ Αμμωνίου Πρεσβυτέρου Αλεξανδρείας, Κεφ. ΚΑ΄, PG 85, σ. 1521.

επισκεπτόταν κατά διαλείμματα²²⁸ και δεύτερον, ότι τους επισκέφθηκε πολλές φορές, όχι μία και δύο, αλλά ήδη τρεις. Ήθελε με αυτό να τους απαλλάξει από κάθε ολιγοπιστία και να εδραιώσει μέσα τους ασάλευτο το φρόνημα και την πεποίθηση για την ανάστασή Του²²⁹.

Σύμφωνα με τον Barrett²³⁰, τα παραπάνω γεγονότα συνηγορούν στο γεγονός ότι η εμφάνιση τού Χριστού στους μαθητές, η οποία καταγράφεται ως τρίτη, θα έπρεπε κανονικά να ληφθεί ως πρώτη. Ο Barrett σημειώνει ότι με τον χαρακτηρισμό της εμφάνισης του Χριστού στους επτά μαθητές ως τρίτης, μένει εκτός η εμφάνιση στη Μαρία τη Μαγδαληνή (Ιω. 20, 1-18), ίσως επειδή αυτή δεν ήταν «μαθητής», αλλά «μαθήτρια». Οι δυο προηγούμενες εμφανίσεις στους μαθητές περιγράφονται στους στ. 20, 19-23 και 20, 26-29. Ο Barrett προσθέτει: «αυτή η διήγηση (της εμφανίσεως) μοιάζει περισσότερο με πρώτη παρά με τρίτη. Δίνεται η εντύπωση πως η παρούσα αφήγηση δεν ανήκει στην προσεκτικά συντεταγμένη διήγηση του κεφ. 20, αλλά αναφέρεται σε κάποιο ξεχωριστό επεισόδιο που έχει αντληθεί από άλλη πηγή, μάλλον αδέξια (ίσως δύο επεισόδια από δυο πηγές). Αυτή η εμφάνιση του Αναστάντος καθεαυτή υποστηρίζει τη γαλιλαιική παράδοση των εμφανίσεων έναντι της ιεροσολυμητικής²³¹». Βέβαια, σύμφωνα και με τους Συνοπτικούς, είχαν συμβεί και άλλες εμφανίσεις, παραπάνω από τρεις, αλλά οι υπόλοιπες δεν απευθύνονταν στους μαθητές ως σύνολο ή ούτε καν στους μαθητές²³². Κατά απόλυτη αριθμητική σειρά, εάν κάποιος λάβει υπόψιν και τους Συνοπτικούς που έχει υπόψιν του ίσως ο ακροατής του Ιω., αυτή η εμφάνιση ήταν μάλλον

²²⁸ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εις τον Άγιον Ιωάννην*, Ομιλία ΠΖ', PG 59, σ. 476.

²²⁹ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις Ιωάννην*, PG 74, σ. 740.

²³⁰ C. K. Barrett, *The Gospel According to St John*, London 1970⁸, σ. 485.

²³¹ C. K. Barrett, *όπ. παρ.*, σ. 485.

²³² Εμφάνιση στη Μαρία τη Μαγδαληνή: Μκ. 16, 9-11· Ιω. 20, 1 εξ. Στις Μυροφόρες: Μτθ. 18, 8-10. Στους μαθητές που πορεύονταν προς Εμμαούς: Μκ. 16, 12-13· Λκ. 24, 13 εξ. Στον Πέτρο: Λκ. 24, 34).

η έβδομη. Καθώς μάλιστα είναι η πρώτη στη Γαλιλαία, καταλαβαίνουμε ότι μετά από αυτήν ακολούθησε η εμφάνιση στο *ὄρος οὐ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς* στη Γαλιλαία (Μτθ. 28, 16-20)²³³.

Αξιοσημείωτο είναι και το ρήμα που χρησιμοποιεί ο Ευαγγελιστής. Γράφει *ἐφανερώθη* και *ὄχι ἦλθεν ἢ ἔρχεται*, όπως στις λοιπές εμφανίσεις (Ιω. 20, 19. 26). Ο Γρηγόριος Παλαμάς αναφέρει ότι ο Χριστός στην πραγματικότητα ήταν πλέον διαρκώς κοντά στους μαθητές Του, παρότι δεν τον έβλεπαν με τις αισθήσεις τους, ενώ φανερωνόταν μπροστά τους όποτε ήθελε. Το σώμα Του ήταν αθάνατο και είχε αυτή τη δύναμη²³⁴. Αυτό όμως δεν εξάγεται από το κείμενο.

Ίσως σκοπός του Δ' Ευαγγελίου ήταν να δείξει ότι οι εμφανίσεις του Αναστάσιου στους μαθητές δεν έγιναν μόνο στα Ιεροσόλυμα, αλλά και στη Γαλιλαία (όπου και κατά τον Μάρκο και τον Ματθαίο, οι μαθητές συναντούν τον Αναστάσιον), η οποία ένεκα της απόστασής της από το κέντρο της αγιότητας, το Ναό, και της παρουσίας Ελλήνων θεωρούνταν μάλλον ακάθαρτη. Κατά τον Σ. Αγουρίδη²³⁵ έχει ιδιαίτερη σημασία η συνάφεια στην οποία βρίσκεται ο στ. 14, γιατί συνδέει τη διήγηση στην οποία αναφέρεται το γεύμα με την τριπλή ερώτηση του Χριστού προς τον Πέτρο. Ο Πέτρος θεωρείται παρών στις δυο προηγούμενες εμφανίσεις του Αναστημένου Ιησού. Αν δεχθούμε ότι ο συγγραφέας σκοπεύει να μιλήσει στους τελευταίους στίχους του κεφ. 21, για το τέλος του Πέτρου σε σχέση με αυτό του αγαπημένου μαθητή, τότε είναι απαραίτητη η προβολή της μεταμέλειας και αποκατάστασης του Πέτρου στο αποστολικό αξίωμα. Έτσι η τριπλή άρνηση του Πέτρου τακτοποιείται κατά την τρίτη εμφάνιση του Ιησού στους μαθητές και όχι κατά την πρώτη.

²³³ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1496.

²³⁴ Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία ΚΗ', PG 151, σ. 304.

²³⁵ Σ. Αγουρίδη, *ὄπ. παρ.*, σ. 309.

Συνεπώς, όλα στην περικοπή του κεφ. 21, πείθουν ότι θεωρήθηκε ανάγκη να προστεθεί στο τέλος του Ευαγγελίου αυτό το κεφάλαιο, για να αποκατασταθεί ο Πέτρος, του οποίου μέχρι εκείνη τη στιγμή παρέμενε εκκρεμές το θέμα της αρνήσεώς του και να ξεκαθαριστεί η σχέση των δύο μαθητών Πέτρου και Ιωάννου στο έργο της Εκκλησίας²³⁶.

III. ΙΗΣΟΥΣ ΚΑΙ ΠΕΤΡΟΣ

1. Συνομιλία του Ιησού με τον Πέτρο (21, 15-17).

¹⁵ Ὅτε οὖν ἠρίστησαν λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς·

Σίμων Ἰωάννου, ἀγαπᾶς με πλέον τούτων;

Λέγει αὐτῷ·

Ναὶ Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε.

Λέγει αὐτῷ·

Βόσκει τὰ ἀρνία μου.

¹⁶ πάλιν λέγει αὐτῷ δεύτερον·

Σίμων Ἰωάννου, ἀγαπᾶς με;

Λέγει αὐτῷ·

Ναὶ Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε.

Λέγει αὐτῷ·

Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.

¹⁷ Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον·

Σίμων Ἰωνά, φιλεῖς με;

²³⁶ Σ. Αγουρίδη, ὅπ. παρ, σ. 314.

Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον· φιλεῖς με; Καὶ λέγει αὐτῷ·

Κύριε, πάντα σὺ οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς·

Βόσκει τὰ πρόβατά μου.

Ὅλη ἡ αἰσιογραφικὴ διήγηση τῶν στ. 15-25 κινεῖται ἐρμηνευτικῶς μεταξὺ τῆς ἀποκατάστασης τοῦ Πέτρου στο ἀποστολικό ἀξίωμα ὡς πιστοῦ μαθητῆ τοῦ Χριστοῦ²³⁷, μετὰ τὴν τριπλὴ ἀρνηση, καὶ κάποιου διαφαινόμενου ηγετικοῦ ρόλου με τὴν ἀνάθεση σε αὐτόν τῆς ποιμαντικῆς εὐθύνης συγκριτικὰ με τὸν μαθητὴ ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς. Ἡ διήγηση αὐτὴ ἀνακαλεῖ τὸ διάλογο με τοὺς μαθητὲς τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὸν Πέτρο κατὰ τὸ τελευταῖο Δείπνο (κεφ. 13).

Κατὰ τὸν Brown καὶ τὸν Bultmann ἡ σχέση τῶν στ. 15-17 με τοὺς στ. 1-14 προκύπτει εἴτε ἀπὸ «τὴν τεχνητὴ ἔμφαση στὸν Πέτρο κατὰ τὴν ἀφήγηση τῶν στίχων 1-14», εἴτε «ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ παρουσία τοῦ Πέτρου στους στ. 1-14»²³⁸. Σύμφωνα με τὸν Bultmann²³⁹ διακρίνεται μιὰ μακρινὴ σχέση με τὸ Μτθ. 16, 17-19²⁴⁰ καὶ τὸ Λκ.22, 32²⁴¹. Ἐμεῖς πιστεύουμε ὅτι ὅλη ἡ ἀφήγηση σχετίζεται με τὸ κεφ. 20, 1-14 καὶ ἐπιδεικνύει μεγάλη προσπάθεια νὰ ἀποκαταστήσει τὴν πεσμένη εἰκόνα τοῦ Πέτρου.

²³⁷ R Schnackenburg, *The Gospel according to St. John*, τόμ. 3, New York, 1982, σ. 362.

²³⁸ R. Brown, *The Gospel according to John, The Anchor Bible*, τόμ. 29A, N.Y. 1970, σ. 1111.

²³⁹ R. Bultmann, ὅπ. παρ., σ. 712.

²⁴⁰ Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέν σοι ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐγὼ δέ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν καὶ πύλαι ἕξου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Δώσω σοι τὰς κλεῖδας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

²⁴¹ ἐγὼ δὲ ἐδέηθην περὶ σοῦ ἵνα μὴ ἐκλίπη ἡ πίστις σου· καὶ σὺ ποτε ἐπιστρέψας στήρισον τοὺς ἀδελφούς σου.

Το *ὅτε* στην αρχή του στίχου, μας τοποθετεί στο χρόνο και σημαίνει *αμέσως μετά*, δηλ. όταν το *ἀριστον* τελείωσε. Ο προσδιορισμός και καθορισμός του χρόνου είναι σύνηθες φαινόμενο στον Ευαγγελιστή Ιωάννη²⁴². Κατά τη διάρκεια του γεύματος επικρατούσε σιωπή. Αυτή δεν ήταν μόνο σημείο ευγένειας, αλλά και κοσμιότητας και αυτοκυριαρχίας²⁴³. Αφού έφαγαν, ο Κύριος απευθύνεται στον Πέτρο, αποφεύγοντας να μιλήσει κατά τη διάρκεια του φαγητού για να μην ταραξεί τους μαθητές και να μην προκαλέσει δυσαρέσκεια και λύπη στον Πέτρο. Ίσως δεν θέλει να τον αναγκάσει να διακόψει το φαγητό του.

Η λέξη *οὖν* χρησιμοποιείται για να συνδέσει τους στ. 15-17 με τους στ. 12-13, μετά την παρεμβολή του στ. 14²⁴⁴. Αυτός ο τρόπος σύνδεσης χρησιμοποιείται αρκετά συχνά στο Ιω.²⁴⁵. Επιπλέον η λέξη *ἠρίστησαν* αποτελεί έναν άλλο τρόπο μετάβασης από το πρώτο μέρος του κεφ. 21 στο δεύτερο μέρος, το οποίο αρχίζει με τον στ. 15²⁴⁶. Αυτό το ίδιο ρήμα απαντά σε προστακτική *ἀριστήσατε* στον στ. 12²⁴⁷. Ένας τρίτος σύνδεσμος μεταξύ των δύο τμημάτων είναι η έκφραση *πλέον τούτων*. Η λέξη *μαθηταί* αναφέρεται στους στ. 1-14 έξι φορές στον πληθυντικό και αν λάβουμε το *τούτων* ως δεικτική αντωνυμία, τότε αυτή είναι η μοναδική αναφορά στους μαθητές στο υπόλοιπο του κεφαλαίου.

Όταν λοιπόν τελείωσε το κοινό γεύμα του Ιησού με τους μαθητές Του, ο Ιησούς προχωράει στην αποκατάσταση του Πέτρου μετά την τριπλή άρνηση. Ας σημειώσουμε εδώ, όπως σχολιάσαμε

²⁴² Πρβλ. Ιω. 1,19· 2,22· 4,21.23.45· 5,25· 6,24· 12,16.17· 13,12.31· 16,25· 17,12· 19,6.8.23.30· 20,24.

²⁴³ Π. Τρεμπέλα, *ὄπ. παρ.*, σ. 726.

²⁴⁴ Schnackenburg, *ὄπ. παρ.*, σ. 361.

²⁴⁵ πρβλ. 4, 44. 6, 24. 11, 3. 13, 30.

²⁴⁶ Schnackenburg, *ὄπ. παρ.*, σ. 361.

²⁴⁷ «Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· δεῦτε ἀριστήσατε. οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτόν· οὐ τίς εἶ· εἰδότες ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν».

παραπάνω, ότι ο Ιησούς δεν τρώει²⁴⁸ με τους μαθητές επειδή είχε ανάγκη να συντηρήσει το σώμα Του. Το κάνει για να βεβαιωθούν οι μαθητές πως έχει πραγματικό αναστημένο σώμα²⁴⁹ (Πρβλ. Λκ. 5 όπου ο Ιησούς δεν ζητά από τους μαθητές τροφή καθώς δεν υπήρχε ανάγκη να αποδείξει κάτι τέτοιο).

Η προσφώνηση του Πέτρου ως *Σίμων Ιωάννου* απαντά επίσης στο Ιω. 1, 42²⁵⁰. Το όνομα του Πέτρου συναντάται στην ΚΔ με τέσσερις τύπους: α) Ως *Συμεών*²⁵¹ εκ του σημιτικού *Simon*, β) ως *Σίμων*²⁵², ο οποίος είναι κοινότερος τύπος και εξελληνισμένη σύντμηση του *Συμεών*, γ) ως *Κηφάς*²⁵³ (λατιν. *Cephas*), η οποία είναι μεταγραφή του αραμαϊκού *Kerpha* και σημαίνει *πέτρα*, και δ) ως Πέτρος (λατιν. *Petrus*), και πρόκειται για την μετάφραση της αραμαϊκής επωνυμίας, η οποία δόθηκε στον Σίμωνα από το Χριστό (Ιω. 1, 42). Ο πατέρας του εκαλείτο Ιωάννης²⁵⁴. Στο Μτθ. 16, 17, ο Σίμων λέγεται υιός του Ιωνά (Βαριωνά): *ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ.*

Το γεγονός ότι ο συγγραφέας παρουσιάζει τον Πέτρο με το πλήρες όνομά του, *Σίμων Πέτρος*²⁵⁵, ενώ ο Ιησούς απευθύνεται προς αυτόν, με το πατρώνυμό του, *Σίμων Ιωάννου*, είναι ένα άλλο σημείο το οποίο πρέπει να προσέξουμε στην προσπάθειά μας να

²⁴⁸ Είναι χαρακτηριστική η μαρτυρία του Αποστόλου Πέτρου: ὄν καὶ ἀνείλαν κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου, τοῦτον ὁ Θεὸς ἤγειρεν [ἐν] τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι, οὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσιν τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν, οἵτινες συνεφέγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν (Πρξ. 10, 39-41).

²⁴⁹ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΖ', PG 59, σ. 475-476.

²⁵⁰ Ιω. 1, 42 «ἦγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ἐμβλέψας αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· σὺ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς Ἰωάννου, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἐρμηνεύεται Πέτρος».

²⁵¹ Πρβλ. Λκ. 2,25. 34· 3,30. Πρξ. 13,1· 15, 14. Β' Πέτ. 1,1. Απ. 7,7.

²⁵² Πρβλ. Μτθ. 10,2,4· 13,55· 16,16,17· 17,25. Μκ. 1,36· 14,37. Λκ. 5,5,8· 7,40,43· 22,31. Ιω. 1,42· 6,68· 13,9,24,36· 18,10,15,25· 20,6· 21,2,3,7,11,15,16,17. Πξ. 1,13· 8,9,13,24· 10,18.

²⁵³ Πρβλ. Α' Κορ. 1,12· 3,22· 9,5· 15,5. Γαλ. 1,18· 2,9,11,14.

²⁵⁴ Ιω. 1, 43· 21, 15 – 17.

²⁵⁵ Ιω. 21, 2. 21, 15.

κατανοήσουμε βαθύτερα τον χαρακτήρα της περικοπής²⁵⁶. Με αυτόν τον τρόπο του είχε απευθυνθεί στην πρώτη τους συνάντηση, έτσι όπως αυτή περιγράφεται στο Ευαγγέλιο, όταν ο αδελφός του Ανδρέας, τον έφερε πλησίον Του: «Σύ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς Ἰωάννου» (1,42). Κατά τον Wengst²⁵⁷, σε αυτό το σημείο η προσφώνησή του συνδέθηκε με την ονοματοδοσία «Κηφάς», αλλά πιθανότητα να μην ερμηνεύεται εκκλησιολογικά. Πρώτα απ' όλα και στις δύο περιπτώσεις όπου ο Ιησούς αποκαλεί τον Πέτρο με το όνομα *Σίμων*, αυτό ακολουθείται από το πατρώνυμο. Η μόνη διαφορά είναι ότι στο κεφ. 1, 42 χρησιμοποιείται ο όρος *υἱὸς* (Σίμων ο υἱὸς Ἰωάννου), ενώ εδώ παραλείπεται²⁵⁸. Σε ορισμένα χειρόγραφα (A, C², Ψ, Θ) χρησιμοποιείται ως πατρώνυμο η λέξη *Ἰωνάς*, ενώ στις εκδόσεις της Καινῆς Διαθήκης των C. Lachman και C. Tischendorf το *Ἰωάννης*. Πιθανώς το *Ἰωνάς* να εισήχθη στο κείμενο λόγω του Μτθ. 16, 17 (Βαριωνά= υἱὸς του Ἰωνά). Και ο Dodd παρουσιάζει μια λεπτομερή μελέτη των αρχαίων χειρογράφων και προκρίνει ως ορθότερο το *Ἰωάννου*²⁵⁹.

Για να αποφευχθεί η ασυμφωνία με το *κατά Ματθαίον* 16, 17, μερικοί προτείνουν ότι το *Ἰωάννου* αναφέρεται στον Βαπτιστή, ως πνευματικό πατέρα του Πέτρου, κάτι μάλλον απίθανο²⁶⁰. Ο ρωμαιοκαθολικός ερμηνευτής Brown²⁶¹ θεωρεί πως πιο εύλογη είναι η υπόθεση, πως η χρήση του πατρώνυμου εκφράζει το γεγονός ότι ο Πέτρος βρίσκεται σε δυσμενή θέση μετά την άρνησή του. Έτσι ο

²⁵⁶ Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι ενώ ο Χριστός έδωσε το όνομα Πέτρος στον Σίμωνα (Μτθ. 16, 18 και Ιω. 1, 42), τον αποκαλεί με αυτό το όνομα μόνο μία φορά (Λκ. 22, 34) όταν του ανακοινώνει ότι θα τον αρνηθεί. Στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη, αναφέρεται δεκαεπτά φορές ως Σίμων Πέτρος και δεκαπέντε φορές ως Πέτρος. Οι Συνοπτικοί προτιμούν το όνομα Πέτρος.

²⁵⁷ K. Wengst, *Das Johannesevangelium*, 2, Kap. 11-21, ThKNT 4,2, Stuttgart 2001, σ. 318.

²⁵⁸ Αρχ. Ν. Χατζηνικολάου, «Η αποκατάσταση του Πέτρου», *Οι συμβολές, Τιμητικός τόμος αρχιεπισκόπου Δημητρίου*, Αθήνα (2006), σ. 973.

²⁵⁹ C. H. Dodd, *Historical Tradition in The Fourth Gospel*, Cambridge 1963, σ. 307.

²⁶⁰ Αρχ. Ν. Χατζηνικολάου, *όπ. παρ.* σ. 973.

²⁶¹ R. Brown, *όπ. παρ.*, σ. 1102.

Ιησούς, χρησιμοποιώντας το πατρώνυμο όπως την πρώτη φορά που τον συνάντησε (Ιω. 1, 42), δηλώνει ότι μεταχειρίζεται τον Πέτρο με λιγότερη οικειότητα και κατά συνέπεια αμφισβητεί την φιλία του. Αυτό μάλλον συμβαίνει τεχνηέντως προκειμένου να τον οδηγήσει σε μεγαλύτερη αγάπη. Η παραπάνω όμως θέση έρχεται σε αντίθεση με το πνεύμα της περικοπής και με το γεγονός ότι ο Ιησούς, όταν ανακοινώνει την άρνηση του Πέτρου (Ιω. 13,33), δεν χρησιμοποιεί το πατρώνυμό του.

Μετά το φαγητό λοιπόν, ο Ιησούς στρέφεται προς τον Πέτρο και διαλέγεται μαζί του. Εύλογα γεννάται η απορία: γιατί ο Χριστός αφήνει τους άλλους μαθητές και απευθύνεται στον Πέτρο; Ευνόητη όμως φαίνεται να είναι και η απάντηση. Ο Πέτρος διακρινόταν ανάμεσα στους άλλους μαθητές. Τον Πέτρο επισκέφθηκε πρώτα, για παράδειγμα, ο απόστολος Παύλος μετά την ανάσταση για να του αναφέρει τα της κλήσεως και της αποστολής του (Γαλ. 1, 18-19), διότι τον αναγνώριζε ως τον κορυφαίο των μαθητών: «Ἐκριττος ἦν τῶν ἀποστόλων, καί στόμα τῶν μαθητῶν, καί κορυφή τοῦ χοροῦ»²⁶². Υπάρχει όμως και ένας άλλος λόγος, για τον οποίο ο Χριστός συνδιαλέγεται ειδικά με τον Πέτρο. Είχε μεσολαβήσει η μεγάλη πτώση του αποστόλου, η άρνησή του. Ο μαθητής οπωσδήποτε θα καταμαστιζόταν από τους νυγμούς της συνειδήσεώς του αν και η υπόληψή του δεν αποδεικνύεται από την υπό εξέταση περικοπή ότι είχε πληγεί. Γι' αυτό, ο Κύριος σπεύδει να τον αποκαταστήσει.

Η διεξαγωγή του διαλόγου μεταξύ Πέτρου και Ιησού, κατά τον Κύριλλο Αλεξανδρείας²⁶³, διευθετεί τρία πράγματα: α) Αγιάζει τη γλώσσα του Πέτρου, την οποία είχε μολύνει η άρνηση, και την καθαρίζει από την αμαρτία με την ομολογία της αγάπης του προς τον Κύριο. β) Βεβαιώνει τους υπόλοιπους μαθητές ότι ο Πέτρος δεν έχασε την αποστολική αξία και την θέση του. γ) Εκπληρώνει την

²⁶² Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εις τον Άγιον Ιωάννην*, Ομιλία ΠΗ', PG 59, σ. 478.

²⁶³ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις Ιωάννην*, PG 74, σ. 748.

υπόσχεση, την οποία ο ίδιος ο Κύριος είχε δώσει στον Πέτρο, ότι θα του χαρίσει το αξίωμα και την εξουσία του αποστόλου²⁶⁴. Η τελευταία βέβαια δεν ερείδεται στο ιωάνναιο κείμενο.

Επιπλέον, ο Κύριος θέλει να ενθαρρύνει την ψυχή του Πέτρου, να αναζωπυρώσει το φρόνημά του και να αναθερμάνει τον ζήλο του²⁶⁵. Με δύο τρόπους τού δείχνει ότι πρέπει να έχει θάρρος, διότι η άρνησή του έχει συγχωρηθεί. Αφενός δεν αναφέρει ούτε στιγματίζει το γεγονός της προδοσίας και αφετέρου υπενθυμίζει τη θερμή του αγάπη προς Αυτόν, την οποία τον προτρέπει να την αποδείξει αναλαμβάνοντας την προστασία των αδελφών. Έτσι, τη ζωή που έλεγε ο Πέτρος ότι θα θυσίαζε για το Χριστό (*τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω* Ιω. 13, 37), καλείται τώρα να την θυσιάσει υπέρ των προβάτων του Χριστού²⁶⁶.

Απευθύνεται λοιπόν ο Ιησούς στον Πέτρο με τρεις ερωτήσεις. Έτσι, δίνονται στο Πέτρο τρεις ευκαιρίες να επιβεβαιώσει ενώπιον των άλλων μαρτύρων την αγάπη του στον Ιησού (21, 15-17) και να ισορροπήσει τις τρεις αρνήσεις του²⁶⁷ (13, 38). Βεβαίως ήδη με την κίνηση να βαπτίζει στην θάλασσα για να έλθει πλησίον του Ιησού έχει επιδείξει την αγάπη προς το πρόσωπό Του λεκτικά. Η πρώτη ερώτηση την οποία απευθύνει ο Ιησούς στον Πέτρο είναι η εξής: *Σίμων Ἰωάννου, ἀγαπᾶς με πλέον τούτων;* Εκείνος που γνωρίζει τα πάντα προφασίζεται τώρα άγνοια και ρωτά τον μαθητή αν έχει αγάπη προς το πρόσωπό Του²⁶⁸.

Και στις τρεις ερωτήσεις ο Πέτρος απαντά καταφατικά στον Κύριο. Ο Πέτρος χωρίς να κάνει καμία σύγκριση της αγάπης του,

²⁶⁴ Πρβλ. Μτθ. 16, 19: *δώσω σοι τὰς κλεῖδας τῆς Βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.*

²⁶⁵ Αμμωνίου Πρεσβυτέρου Αλεξανδρείας, Κεφ. ΚΑ', PG 85, σ. 1521.

²⁶⁶ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΗ', PG 59, σ. 478-479.

²⁶⁷ C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1235.

²⁶⁸ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς τὸ ἐνδέκατον εὐαγγέλιον*, PG 132, σ. 704.

μετρημένα και ίσως με συντριβή²⁶⁹ απαντά: *ναί Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλω σε*. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην απάντησή του ο απόστολος δεν χρησιμοποιεί το ίδιο ρήμα με το οποίο τον ρώτησε ο Ιησούς, (*ἀγαπᾶς*), αλλά χρησιμοποιεί το ρήμα *φιλω*. Το ρήμα *φιλω* χρησιμοποιεί ο Πέτρος και τις τρεις φορές ως απάντηση στο Χριστό. Αντίθετα, ο Χριστός χρησιμοποιεί στις δυο πρώτες ερωτήσεις το ρήμα *ἀγαπῶ* και στην τρίτη το *φιλω*.

Το ερώτημα το οποίο απασχολεί την έρευνα είναι εάν τα δύο ρήματα έχουν την ίδια σημασία.

Το *ἀγαπᾶν* προέρχεται από το ρήμα *ἄγαμαι* που σημαίνει *θαυμάζω, προσκυνώ, εκτιμώ* και εκφράζει την αγάπη η οποία προέρχεται από την ελεύθερη βούληση²⁷⁰.

Η ελληνική γλώσσα²⁷¹, στην οποία είναι γραμμένα τα βιβλία της Κ.Δ., διαθέτει τουλάχιστον τέσσερα ρήματα προς δήλωση της αγάπης, χωρίς να υπολογίσουμε λέξεις όπως το *σπλαγχνίζομαι* (Πρβλ. Μκ. 6, 34, Μτθ. 14, 14) ή το *ἐπιποθῶ* (Πρβλ. Φιλιπ. 1, 8). Αλλά εκ των τεσσάρων ρημάτων: *ἐρῶ, στέργω, φιλω* και *ἀγαπῶ*, το πρώτο σημαίνει το πάθος του έρωτα μεταξύ δύο προσώπων και δεν απαντά στα βιβλία της Κ.Δ., ενώ για το ρήμα *στέργω* απαντά μόνο ο

²⁶⁹ Σ. Αγουρίδη, *όπ. παρ.*, σ. 317.

²⁷⁰ L. Morris, *The Gospel according to John*, Michigan, 1971, σ. 872. (Δείχνει την αγάπη στην οποία ολόκληρη η προσωπικότητα παίζει σημαντικό ρόλο. Όχι μόνο τα αισθήματα, αλλά επίσης και ο νους και η θέληση).

²⁷¹ Για τους αρχαίους Έλληνες και τις αρχαίες θρησκείες η αγάπη δεν διδασκόταν ως καθολική εντολή, δηλαδή προς όλους και προς αυτούς ακόμα τούς εχθρούς μας. Πολλοί μύθοι των αρχαίων Ελλήνων γνώριζαν να εκτιμούν «πάν έργον τῆς υπέρ τοῦ πλησίον πάντα ὑπομενούσης αγάπης» αλλά περιόριζαν την έννοια της αγάπης στους συγγενείς, φίλους και συμπατριώτες. Ο Αντίλοχος σώζει δια της ιδίας ζωής τον πατέρα του ενώ η Άλκηστις δέχεται να πεθάνει αντί του συζύγου της. Ο Ορφέας κατέρχεται στα ζοφερά των σκιών βασίλεια, για να αναγάγει από αυτά την σύζυγό του Ευρυδίκη, ο Περίθους ακολουθεί τον Θησέα στον επικίνδυνο πλου, ο Δάμων αντικαθιστά στην θανατική καταδίκη τον Φιντία. Όλοι αυτοί θαυμάζονταν από τους αρχαίους προγόνους μας, άνευ εξαίρεσεως. Θεωρούν συνεπώς οι αρχαίοι την αγάπη ως ουσιώδες στοιχείο του προορισμού του ανθρώπου, αλλ' υπό περιορισμούς. Βλ. Σ. Αβούρη, «Αγάπη», Θ.Η.Ε 1, σ. 125.

όρος *φιλόστοργος* στον Παύλο (Ρωμ. 12, 10). Πολλοί όροι όπως *πίστη*, *ελπίδα*, *αγάπη* έχουν σήμερα απολέσει το ειδικό σημασιολογικό βάρος που είχαν κατά την ελληνιστική περίοδο²⁷².

Στη γλώσσα της Π.Δ.²⁷³, η λέξη *ἀγαπῶ* αντιστοιχεί στην εβραϊκή λέξη *ahab*. Οι Ο΄, ανάμεσα στις πολλές ελληνικές λέξεις που εκφράζουν την αγάπη, διάλεξαν αυτό το ρήμα που δεν ήταν πολύ εύχρηστο και επρόκειτο να αποβεί στη ΚΔ λέξη αποκλειστικά θρησκευτικού περιεχομένου²⁷⁴. Η έννοια της αγάπης διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην Π. Δ. Κατά πρώτο λόγο ως αγάπη του Θεού προς τον Ισραήλ, τον περιούσιο λαό-υιό του Θεού. Το κλασικό χωρίο της εντολής της αγάπης του Ισραήλ προς τον Θεό είναι η γνωστή σε μας ομολογία πίστεως: *ἀγαπήσεις Κύριον τόν Θεόν σου, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καί ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου* (Δτ. 6, 5). Αντιθέτως, το χωρίο της αγάπης προς τον πλησίον βρίσκεται στο Λευ. 19, 18: *ἀγαπήσεις τόν πλησίον σου ὡς σεαυτόν*. Η αγάπη, όμως, για τον Ισραηλίτη της Π.Δ. παρίσταται εθνικιστικά περιορισμένη, καθώς για αυτόν «πλησίον» νοείται μόνο ο ομόθρησκος και ομόφυλος (Δευτ. 23,20-21). Δεν λείπουν όμως και πανανθρώπινες τάσεις, όπως διαπιστώνουμε στα βιβλία της Ρουθ και του Ιωνά, αλλά και τη μωσαϊκή νομοθεσία, όπου λαμβάνονται μέτρα και υπέρ των δούλων και υπέρ των «προσηλύτων» (Πρβλ. Λευιτ. 19,33-34).

Στο Ιω. ο όρος *αγαπώ* φαίνεται πως ανήκει στο αγαπημένο λεξιλόγιο του Ιωάννη, καθώς απαντά σαράντα τέσσερις φορές στο Ευαγγέλιό του²⁷⁵ και πενήντα δύο φορές στην Α΄ Ιωάννου.

Όσον αφορά στο ρήμα *φιλέω*²⁷⁶ προέρχεται από το αρχαίο ρήμα *φιλέω*²⁷⁷ και σημαίνει *νιώθω στοργή και τρυφερότητα, αγαπώ*.

²⁷² Ν. Ι. Σωτηροπούλου, *Ερμηνεία Δυσκόλων Χωρίων της Γραφής*, Τόμ. 3, Αθήνα 1985-1994, σελ 58.

²⁷³ Στατιστικά η λέξη «ἀγαπῶ» απαντά περισσότερες φορές στην ΠΔ, στο βιβλίο των Ψαλμών (52 φορές).

²⁷⁴ Σεβαστιανός Φρέρης, «Αγάπη», Λ.Β.Θ., σ. 9.

²⁷⁵ Ιω. 3, 35· 10, 17· 14, 15, 23· 15, 12· 17, 26 κ.α.

Διακρίνεται του *ἀγαπῶ* πιο συγκεκριμένα κατά τούτο: Το ρήμα *φιλῶ* δείχνει (ή τουλάχιστον τείνει προς αυτή την κατεύθυνση), αυθόρμητη φυσική στοργικότητα, στην οποία τα ανθρώπινα στοιχεία (αισθήματα, νους, θέληση) διαδραματίζουν έναν πιο σημαντικό ρόλο²⁷⁸. Αντιθέτως η *αγάπη* ως πράξη ηθική προέρχεται εξ ελευθέρας θελήσεως.

Οι Έλληνες έκαναν διάκριση του *φιλεῖν* και του *ἐρᾶν* (της *φιλίας* και του *έρωτος*). Η αγάπη-φιλία για τούς αρχαίους Έλληνες εκτεινόταν ακόμη και για τα πράγματα, ιδίως τα οικεία προς τον άνθρωπο, τα οποία στον Όμηρο (Οδύσσεια), ονομάζονται «φίλα». Αυτός που δεν αγαπά κανέναν, παρα μόνον τον εαυτό του, ονομάζεται φίλαντος²⁷⁹.

Στο Ιω. το ρήμα *φιλῶ* συναντάται μόλις οκτώ φορές. Ο Θεός Πατήρ *φιλεῖ*²⁸⁰ τον Υιόν: *ὁ γὰρ Πατήρ φιλεῖ τὸν Υἱὸν καὶ πάντα*

²⁷⁶ Στην Καινή Διαθήκη το *φιλῶ* απαντά δυο φορές στο Μτθ. 10, 37 «Ο φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν μου ἄξιος, καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν μου ἄξιος», μία φορά στην Α΄ Κορ. 16, 22 «εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον, ἦτω ἀνάθεμα. Μαράνα θα» και δυο φορές στην Αποκάλυψη 3, 19 «ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ ἐλέγχω καὶ παιδεύω· ζήλευε οὖν καὶ μετανόησον» και 22, 15 «ἔξω οἱ κύνες καὶ οἱ φάρμακοι καὶ οἱ πόρνοι καὶ οἱ φονεῖς καὶ οἱ εἰδωλολάτραι καὶ πᾶς φιλῶν καὶ ποιῶν ψεῦδος».

²⁷⁷ Γ. Μπαμπινιώτη, *ὄπ. παρ.*, σ. 1887.

²⁷⁸ Αρχ. Ν. Χατζηνικολάου, *ὄπ. παρ.*, σ. 974.

²⁷⁹ Σ. Αβούρη, «Αγάπη», Θ.Η.Ε 1, 125-126.

²⁸⁰ Το «φιλῶ» στην Π.Δ απαντά μόνο πέντε φορές, σε αντίθεση με το ρήμα «ἀγαπῶ» το οποίο απαντά τριακόσιες σαράντα φορές! Οι Ο΄ μεταφράζουν το εβραϊκό ρήμα *ahab* άλλοτε ως *αγαπῶ* και σε ελάχιστες περιπτώσεις ως *φιλῶ*. Για παράδειγμα στους παρακάτω στ. το ρήμα *ahab* μεταφράζεται από τους Ο΄ ως *φιλῶ*:

Γεν. 27,9: «καὶ πορευθεὶς εἰς τὰ πρόβατα λαβέ μοι ἐκεῖθεν δύο ἐρίφους ἀπαλοὺς καὶ καλοὺς καὶ ποιήσω αὐτοὺς ἐδέσματα τῷ πατρί σου ὡς φιλεῖς.

Γεν. 37:4: «ιδόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ὅτι αὐτὸν ὁ πατήρ φιλεῖ ἐκ πάντων τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐμίσησαν αὐτὸν καὶ οὐκ ἐδύναντο λαλεῖν αὐτῷ οὐδὲν εἰρηνικόν».

δείκνυσιν αὐτῷ ἃ αὐτὸς ποιεῖ, καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε (Ιω. 5, 20). Επίσης στο Ιω. 11, 3 ο Ιησούς φιλεῖ τον Λάζαρο: ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς αὐτὸν λέγουσαι· «Κύριε, ἴδε ὃν φιλεῖς ἀσθενεῖ». Επίσης: ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολλύει αὐτήν, καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν (Ιω. 12, 25). Και στο Ιω 16, 27, ο Θεός Πατήρ φιλεῖ κατεξοχήν τους μαθητές: αὐτὸς γὰρ ὁ Πατήρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε καὶ πεπιστεύκατε ὅτι ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον.

Επιχειρώντας μια σύγκριση λοιπόν των δυο ρημάτων θα καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι τα ρήματα *φιλεῖν* και *ἀγαπᾶν* ούτε την ίδια σημασία έχουν, ούτε όμως χωρίζονται αυστηρῶς μεταξύ τους. Περιλαμβάνουν τα εξής τρία χαρακτηριστικά: α) επίδειξη ιδιαίτερης εὐνοιας, β) αφοσίωση την οποία παράγουν στενές σχέσεις και γ) εὐνοια η οποία υποθάλπεται υπό ληφθέντος ή προσδοκώμενου αγαθού.

Στις Παροιμίες, η Σοφία διακηρύσσει: ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ οἱ δὲ ἐμὲ ζητοῦντες εὐρήσουσι χάριν (8, 17). Στο συγκεκριμένο χωρίο παρά το ότι στο εβραϊκό κείμενο χρησιμοποιεῖται μόνον η λέξη *ahab* προς δήλωση της αγάπης, οι Ο΄ μετέφρασαν το ρήμα αρχικά ως *φιλω* και ὕστερα ως *αγαπῶ*. Παρουσιάζουν δηλαδή τους ανθρώπους να *φιλοῦν* τον Θεό και Εκείνον να *αγαπά* τους ανθρώπους.

Τωβίτ 6, 15: «καὶ νῦν ἐγὼ μόνος εἰμὶ τῷ πατρὶ καὶ φοβοῦμαι μὴ εἰσελθῶν ἀποθάνω καθὼς καὶ οἱ πρότεροι ὅτι δαιμόνιον φιλεῖ αὐτήν ὃ οὐκ ἀδικεῖ οὐδένα πλὴν τῶν προσαγόντων αὐτῇ».

Εσθήρ 4,17: «σὺ πάντα γινώσκεις σὺ οἶδας κύριε ὅτι οὐκ ἐν ὕβρει οὐδὲ ἐν ὑπερηφανίᾳ οὐδὲ ἐν φιλοδοξίᾳ ἐποίησα τοῦτο τὸ μὴ προσκυνεῖν τὸν ὑπερήφανον Ἀμαν ὅτι ηὐδόκουν φιλεῖν πέλματα ποδῶν αὐτοῦ πρὸς σωτηρίαν Ἰσραηλ.

Γεν. 27, 4: «καὶ ποιήσόν μοι ἐδέσματα ὡς φιλω ἐγὼ καὶ ἔνεγκέ μοι ἵνα φάγω ὅπως εὐλογῆσῃ σε ἡ ψυχὴ μου πρὶν ἀποθανεῖν με».

Είναι σημαντικό όμως να κατανοήσουμε το πώς αυτές οι δυο λέξεις περιγράφουν τη σχέση Θεού και ανθρώπου. Για παράδειγμα, στο Ιω. 15, 15, ο Ιησούς αποκαλεί τους μαθητές Του *φίλους*. Αυτοί όμως δεν Τον αποκάλεσαν ποτέ έτσι. Ο Χριστός *αγαπά* τον Πατέρα (Ιω. 14,31)²⁸¹. Σύμφωνα με την άποψη που διαφοροποιεί το *ἀγαπᾶν* από το *φιλῶ*, ο Πέτρος, ο οποίος παρ' όλες τις υποσχέσεις του (13,36-37) αρνήθηκε τον διδάσκαλό του και Κύριο (13,38), δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει τη φράση *ἀγαπῶ σε*. Η κατάσταση στην οποία βρισκόταν, η βαθειά κατανόηση αυτού που έκανε και η ειλικρινής μετάνοια μπορούσαν τέλεια να εκφραστούν με το *φιλῶ* ενώ δεν άφησαν χώρο για το *ἀγαπῶ*. Κατά μία άποψη αν ήταν μόνο θέμα λεπτότητας και γλωσσολογικής ομορφιάς, ο Ευαγγελιστής θα είχε τοποθετήσει και τα δύο ρήματα στο στόμα του Πέτρου, όπως και με τον Ιησού. Έτσι θα είχε χρησιμοποιήσει ένα μεγαλύτερο φάσμα συνδυασμών, όπως κάνει με τις ομάδες *ποιμαίνειν-βόσκειν* και *αρνία-προβάτια-πρόβατα*. Το γεγονός ότι ο Κύριος μόνο χρησιμοποιεί αμφοτέρωτα τα ρήματα *αγαπῶ-φιλῶ* και όχι ο Πέτρος, καταδεικνύει ότι τα δύο ρήματα δεν έχουν διαφορετική σημασία όταν χρησιμοποιούνται από τον Ιησού, αλλά ίσως έχουν διαφορά όταν χρησιμοποιούνται από τον Πέτρο. Μάλιστα, πιθανόν ο Κύριος την τρίτη φορά να χρησιμοποιεί το ρήμα *φιλῶ* επειδή αυτό φαίνεται πιο οικείο στη διάλεκτο του Πέτρου²⁸². Η δυσκολία του Πέτρου να χρησιμοποιήσει το ρήμα *ἀγαπῶ* ίσως καταδεικνύει το γεγονός ότι ο Πέτρος μέσα από την θυσία του Ιησού Χριστού είχε συνειδητοποιήσει το εύρος και το βάθος που λαμβάνει ο όρος *αγάπη* στα χείλη του Ιησού.

²⁸¹ Πρβλ. Μτθ. 10,37: *ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν μου ἄξιος, καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν μου ἄξιος.*

²⁸² Αρχ. Ν. Χατζηνικολάου, *ὄπ. παρ.*, σ. 976.

Από την άλλη πλευρά, ο Keener δέχεται πως συγγραφείς με ρητορικά προσόντα χρησιμοποιούν συχνά συνώνυμους όρους χάριν ρητορικής ποικιλίας²⁸³. Ο Painter²⁸⁴ αναφέρει πως και τα δύο ελληνικά ρήματα χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν την αγάπη του Πατρός προς τον Υιό: *ὁ γὰρ Πατήρ φιλεῖ τὸν Υἱόν* (Ιω. 5,20) και συμπεραίνει πως δεν μπορεί να αποδοθεί διαφορετικό νόημα στις δύο λέξεις στο Ιω. Ο Bruce²⁸⁵ συγκρίνει την εναλλαγή άλλων όρων στο απόσπασμα όπως οι λέξεις *ἀρνία* και *πρόβατα*, *οἶδα* και *γινώσκω*, *βόσκω* και *ποιμαίνω*. Συνεπώς, οι περισσότεροι ερμηνευτές σήμερα συμφωνούν πως η εναλλαγή των ρημάτων ανάμεσα στον Ιησού και τον Πέτρο δεν έχει μεγάλη σημασία και πως τα δύο ρήματα χρησιμοποιούνται ισοδύναμα-ισότοπα στο πνευματικό Ευαγγέλιο. Για παράδειγμα, όταν στο Ευαγγέλιο γίνεται αναφορά στον αγαπημένο μαθητή, χρησιμοποιείται πολλές φορές η φράση *ὃν ἠγάπα*, και μία φορά η φράση *ὃν ἐφίλει* (Ιω. 20, 2). Είναι απίθανο, όμως, να αναφερόμαστε σε δύο διαφορετικούς μαθητές²⁸⁶. Στο Ιω. 16, 5-10 τρεις διαφορετικοί όροι χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν την αναχώρηση του Ιησού: *ὑπάγω*, *ἀπέλθω*, *πορευθῶ*. Επίσης τρία λεξήματα για την θλίψη (16, 20-22): δύο για το *ὠτίον* (18,10.16) και δύο για το *ἐφύλαξα* (17,12). Αυτό δείχνει ότι και τα δυο ρήματα μάλλον έχουν την ίδια σημασία.

Ένα άλλο γεγονός το οποίο ενισχύει την άποψη πως οι δύο λέξεις δεν παρουσιάζουν καμία διαφορά, είναι το γεγονός πως οι άλλες ομάδες συνωνύμων λέξεων της περικοπής δεν παρουσιάζουν κάποια σημαντική εννοιολογική διαφορά, όπως θα δούμε κατωτέρω. Ένας άλλος λόγος που δικαιολογεί τη θέση αυτή της πλειοψηφίας των μελετητών είναι το γεγονός πως ενώ στις δύο πρώτες ερωτήσεις

²⁸³ C. S. Keener, *ὄπ. παρ.*, σ. 1236.

²⁸⁴ J. Painter, *John, Witness and Theologian*, London, 1975, σ. 62.

²⁸⁵ F.F. Bruce, *The Gospel of John, Introduction, Exposition and Notes*, Eerdmans, 1983, σ. 404.

²⁸⁶ C. K. Barrett, *ὄπ. παρ.*, σ. 486.

ο Κύριος χρησιμοποιεί το ρήμα *ἀγαπῶ*, ο Πέτρος εκφράζει την αγάπη του με το ρήμα *φιλεῶ*, χωρίς να κατανοεί την λεπτή διαφορά μεταξύ των δυο ρημάτων. Ο Ιησούς όμως την τρίτη φορά ρωτά ως εξής: *Σίμων Ἰωάννου φιλεῖς με; Ἄν δεχθούμε ὅτι τὸ ρήμα φιλεῶ εκφράζει υποδεέστερη αγάπη τοῦ ρήματος ἀγαπῶ, τότε θα μπορούσαμε να πούμε ὅτι τὸ γεγονός πως ὁ Ἰησούς χρησιμοποιεῖ ἐδῶ τὸν ὄρο φιλεῖς με ἀντὶ τοῦ ἀγαπᾶς με που εἶχε χρησιμοποιήσει νωρίτερα δεν σημαίνει πως ὁ Πέτρος τελικὰ φέρνει τὸν Ἰησοῦ στο ἐπίπεδό του, μειώνοντας τὴν ἀπαίτηση τοῦ Ἰησοῦ γιὰ αγάπη. Θὰ ἦταν δύσκολο νὰ φανταστούμε πως ὁ Ἰησούς κάνει μιὰ παραχώρηση στὴν ἀδυναμία τοῦ Πέτρου*²⁸⁷.

Επίσης πιθανότατα ἡ λέξη *τὸ τρίτον* ἀποδεικνύει ὅτι τὰ δύο ρήματα χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸν Εὐαγγελιστὴ ὡς ἀπολύτως συνώνυμα²⁸⁸. Καὶ κατὰ τὸν Τρεμπέλα αὐτὸ τὸ *τρίτον* τοῦ στ. 17 ἀποδεικνύει ὅτι *ἀγαπᾶν* καὶ *φιλεῖν* εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτό²⁸⁹. Ἢδη ὁ Χρυσόστομος²⁹⁰ δὲν διακρίνει καμία διαφορά στὴ σημασία τῶν δύο λέξεων.

Ὁ Ἰησούς λοιπὸν ἐρωτᾷ τὸν Πέτρο: *ἀγαπᾶς με πλέον τούτων;* Συνεκτιμώντας τὰ χωρία Ἰω 4,1 καὶ 7,31 διατυπώνεται ἡ ἀποψη πως τὸ πλέον + γενικὴ συνιστᾷ μιὰ ἐναλλακτικὴ χρῆση τοῦ «ή»²⁹¹. Εἶναι αξιοσημείωτο ὅτι αὐτὴ ἡ συγκριτικὴ πρόταση (*πλέον τούτων*) ἐμφανίζεται μόνον στὴν πρώτη ἀπὸ τρεῖς ἐρωτήσεις τοῦ Κυρίου σχετικά με τὴν αγάπη τοῦ Πέτρου. Ἡ ἀκριβὴς σημασία τῆς λέξης *τούτων* δὲν εἶναι βέβαιη. Τὸ *τούτων* μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ οὐδέτερο καὶ ἀρσενικό καὶ μπορεῖ συντακτικὰ νὰ εἶναι καὶ ἀντικείμενο καὶ

²⁸⁷ C. S. Keener, ὅπ. παρ., σ. 1236.

²⁸⁸ Ἀρχ. Ν. Χατζηνικολάου, ὅπ. παρ., σ. 976.

²⁸⁹ Π. Τρεμπέλα, ὅπ. παρ., σ. 727.

²⁹⁰ Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΗ', PG 59. σ. 479.

²⁹¹ Haria Ramelli, «Simon Son of John, Do you Love me?», *Novum Testament*, V 50 (2008), Milan, σ. 333.

υποκείμενο της δευτερεύουσας πρότασης²⁹². Άρα το ερώτημα μπορεί να αποδοθεί στη νέα ελληνική ως εξής:

α. Με αγαπάς πιο πολύ απ' ό, τι αγαπάς αυτά τα πράγματα (καράβια, ψάρεμα κλπ.);

β. Με αγαπάς πιο πολύ απ' ό, τι αγαπάς αυτούς τους άλλους μαθητές;

γ. Με αγαπάς πιο πολύ απ' ό, τι αυτοί οι άλλοι μαθητές με αγαπούν;

Για να υποστηρίξουμε την μετάφραση της πρώτης απόδοσης, πρέπει να θυμηθούμε ότι σύμφωνα με το Ακ. 5, 1-11, ο Πέτρος και οι άλλοι εγκατέλειψαν τα πάντα για να ακολουθήσουν τον Ιησού. Μια τέτοια όμως ερμηνεία κατά τον Brown²⁹³ πρέπει να απορριφθεί, διότι σύμφωνα με τα κριτήρια του Ιωάννη η επιλογή που προσφέρεται στον Πέτρο να συγκρίνει την αγάπη του σε υλικά πράγματα με αυτήν στον αναστάντα Ιησού είναι κάπως αστεία. Η έμφαση όμως εδώ, κατά την Ramelli²⁹⁴ μπορεί να μην βρίσκεται μόνο σε αυτά τα συγκεκριμένα πράγματα, αλλά γενικά σε όλα τα κοσμικά αντικείμενα. Ο Πέτρος δηλαδή πρέπει να αγαπά τον Ιησού περισσότερο από ο,τιδήποτε άλλο, έτσι ώστε και να πεθάνει ακόμα γι' Αυτόν. Αυτός είναι ο λόγος που αμέσως μετά ο Ιησούς προλέγει το μαρτύριο του Πέτρου.

Σύμφωνα με τον Τρεμπέλα δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το *τούτων* αναφέρεται στους μαθητές, διότι θα ήταν πολύ ταπεινό και χονδροειδές σε σχέση προς τα συμφραζόμενα εάν υπονοούσε τα σκεύη και τα όργανα της αλιείας²⁹⁵. Κατά τον Wengst²⁹⁶, η ερώτηση για το αν αγαπά ο Πέτρος τον Ιησού περισσότερο από τους άλλους μαθητές είναι εντυπωσιακή και σκανδαλώδη, καθώς θα μπορούσε να

²⁹² Αρχ. Ν. Χατζηνικολάου, *όπ. παρ.*, σ. 977 εξ.

²⁹³ R. Brown, *όπ. παρ.*, σ. 1103.

²⁹⁴ H. Ramelli, *όπ. παρ.*, σ. 334.

²⁹⁵ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 727.

²⁹⁶ K. Wengst, *όπ. παρ.*, σ. 319.

παρερμηνευθεί από τους υπόλοιπους ότι ο Πέτρος ξεχωρίζεται από τους άλλους μαθητές.

Το πιθανότερο είναι η φράση *πλέον τούτων* να συσχετίζεται με όσα είπε ο Πέτρος πριν από τη σύλληψη του Ιησού. Βεβαίως δεν αναφέρονται από τον Ιω., αλλά μόνο από τον Μκ. (14, 29) και τον Μτθ. (26, 33): *ἀποκριθείς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι*²⁹⁷. Ο Ιησούς υπενθυμίζει με καλοσύνη στον Πέτρο θεραπεύοντας τις παλαιές πληγές²⁹⁸, εκείνους τους αλαζονικούς λόγους²⁹⁹ τους οποίους είχε εκφέρει με μεγάλη αυτοπεποίθηση και βεβαιότητα μπροστά στους άλλους μαθητές³⁰⁰ «*τήν ψυχήν μου ὑπέρ σοῦ θήσω*» (Ιω. 13,36). Ο Ιωάννης, ίσως είχε πληγωθεί από την υπεροπτική σύγκριση και ενώ δεν την αναφέρει στο πλαίσιο του Τελευταίου Δείπνου, την υπονοεί σε αυτό το σημείο. Υπάρχει όμως και η άποψη πως η ερμηνεία αυτή «μ' αγαπᾶς περισσότερο από τους άλλους μαθητές» θα μπορούσε να έχει ειρωνική χροιά³⁰¹.

Εντούτοις, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο διδάσκαλος αποβλέπει και σε κάτι άλλο θετικότερο. Θέλει να διεγείρει το φρόνημα του μαθητή και να αναζωπυρώσει την αγάπη του Πέτρου, τα οποία μετά την άρνησή του είχαν συσταλεί³⁰².

Ομοίως, ο Κύριλλος Αλεξανδρείας³⁰³ τάσσεται υπέρ της τρίτης απόψεως. Όλοι οι μαθητές ήταν φοβισμένοι και κρύφτηκαν, διότι δεν μπόρεσαν να αντέξουν τον φόβο από την απάνθρωπη σκληροκαρδία των Ιουδαίων και την αγριότητα των στρατιωτών. Δεν αρνήθηκαν όμως τον Ιησού. Αντίθετα, ο Πέτρος Τον αρνήθηκε τρεις φορές και

²⁹⁷ Σ. Αγουρίδη, *όπ. παρ.*, σ. 318.

²⁹⁸ Αρχ. Ν. Χατζηνικολάου, *όπ. παρ.*, σ. 978.

²⁹⁹ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 727.

³⁰⁰ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς το ἐνδέκατον εὐαγγέλιον*, PG 132, σ. 705.

³⁰¹ Η. Ramelli, *όπ. παρ.*, σ. 333 εξ.

³⁰² Αρχ. Ν. Χατζηνικολάου, *όπ. παρ.*, σ. 978.

³⁰³ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 749.

μάλιστα ενώπιον αυτών που σκόπευαν να Τον σκοτώσουν. Επομένως, δέχθηκε περισσότερη συγχώρεση και έτσι θα έπρεπε να τον αγαπάει περισσότερο³⁰⁴. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «οὐκοῦν, ὡς πλείονα τῶν ἄλλων τήν ἄφεςιν κομισάμενος, ἐξαιτεῖται λέγειν εἰ καὶ πλεῖον ἀγαπᾷ».

Επιπροσθέτως, ο Brown αναφέρει πως η αγάπη του Πέτρου προς τον Ιησού θα έπρεπε να είναι μεγαλύτερη από την αγάπη των υπόλοιπων μαθητών, αφού επρόκειτο να αναλάβει τη διαποίμανση των προβάτων³⁰⁵.

Στην απάντησή του ο Πέτρος παραλείπει την φράση πλέον τούτων ένεκα σεμνότητας: *ναί Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε*. Ο Πέτρος με την τελευταία άρνησή του είχε αποδείξει το αντίθετο³⁰⁶. Καταλαβαίνει τον υπαινιγμό³⁰⁷, αποφεύγοντας πλέον εμφανώς την σύγκριση και δεν απαντά πως αγαπάει τον Ιησού περισσότερο από τους άλλους μαθητές. Απλώς βεβαιώνει ότι τον αγαπά³⁰⁸. Δεν εκφέρει, όπως άλλοτε, αμετροεπείς συγκρίσεις της αφοσίωσής του προς τον Ιησού σε σχέση με τους άλλους (Μτθ. 26, 33), ούτε παραπονείται για το ότι ο Ιωάννης ήταν ο μαθητής ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς. Στο σημείο αυτό περιορίζεται στον εαυτό του³⁰⁹, παραλείποντας το πλέον τούτων, καθώς δεν θέλει να διαφοροποιηθεί από τους άλλους μαθητές, ενώ παράλληλα γίνεται εμφανής η ταπεινοφροσύνη του.

Συγχρόνως, στηρίζεται στη διορατικότητα του Κυρίου³¹⁰ και αποδέχεται με σεβασμό τον Ιησού ως πάνσοφο και ως

³⁰⁴ Πρβλ. Λκ. 7, 47: Οὐ χάριν λέγω σοι, ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί, ὅτι ἠγάπησεν πολὺ· ᾧ δὲ ὀλίγον ἀφίεται, ὀλίγον ἀγαπᾷ.

³⁰⁵ R. Brown, ὅπ. παρ., σ. 1104.

³⁰⁶ Π. Τρεμπέλα, ὅπ. παρ., σ. 727.

³⁰⁷ K. Wengst, ὅπ. παρ., σ. 319.

³⁰⁸ R. Bultmann, ὅπ. παρ., 1971, σ. 711.

³⁰⁹ Σ. Αγουρίδη, ὅπ. παρ., σ. 318

³¹⁰ B. F. Westcott, ὅπ. παρ., σ. 367.

παντογνώστη³¹¹ με την φράση: *ναί Κύριε, σὺ οἶδας*³¹². Ο Πέτρος χρησιμοποιεί αυτή την φράση στις δύο πρώτες ερωτήσεις του Κυρίου, ενώ την τρίτη φορά απαντά: *Κύριε, πάντα σὺ οἶδας, σὺ γινώσκεις* (Ιω. 21, 17). Η φράση αυτή, κατά τον Άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο³¹³, αποδεικνύει ότι ο Πέτρος δεν είναι πλέον βέβαιος για τον εαυτό του, αλλά *ἐγένετο βέλτιων καί σωφρονέστερος*. Απευθύνεται στον Κύριο, *τόν τά ἀπόρρητα τῆς καρδίας εἰδότα*, επικαλούμενος την παγγνωσία του. Από την άλλη όμως, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ότι ο απόστολος είναι απόλυτα πεπεισμένος ότι αγαπά τον Κύριο και δεν έχει καμία αμφιβολία γι' αυτό, διότι προβάλλει ως μάρτυρα της συνειδήσεώς του όχι άλλον, αλλά εκείνον που εποπτεύει τις καρδιές και γνωρίζει τα μύχια των ανθρώπων.

Ο Αρχιμ. Χατζηνικολάου³¹⁴ αναφέρει πως αυτός είναι ο τέταρτος τρόπος με τον οποίο πιστοποιείται η αληθινή ταπείνωση και μετάνοια του Πέτρου. Οι άλλοι τρεις είναι η χρήση του *φιλεῖν* ως ταπεινότερου του *ἀγαπᾶν*, η παράβλεψη του *πλέον τούτων*, και το γεγονός ότι *ἐλυπήθη*³¹⁵. Η αντωνυμία *Σὺ* και στις τρεις απαντήσεις του Πέτρου (Ιω. 21, 15-17), έχει σκοπό να δώσει έμφαση³¹⁶.

Αφού ο Πέτρος ομολόγησε ταπεινά την αγάπη του προς τον Κύριο, ο Ιησούς απαντά σ' αυτόν με την φράση: *βόσκει τὰ ἀρνία μου*. Το ρήμα αυτό ανήκει στις δυο τελευταίες ομάδες συνώνυμων λέξεων που χρησιμοποιούνται από τον Ευαγγελιστή στους στ. 15-17 *ποιμαίνειν-βόσκειν* και *ἀρνία-πρόβατα*. Για να κατανοήσουμε εάν

³¹¹ R. Bultmann, *όπ. παρ.*, σ. 711 εξ

³¹² Πρβλ. Ιεζ. 37, 3, όπου ο προφήτης απαντά στην ερώτηση του Θεού με την φράση: «Κύριε σὺ ἐπίστη».

³¹³ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τον Άγιον Ιωάννην*, Ομιλία ΠΗ', PG 59, σ. 479.

³¹⁴ Αρχ. Ν. Χατζηνικολάου, *όπ. παρ.*, σ. 978.

³¹⁵ Πρβλ: *ἔκλαυσε πικρῶς* (Μτθ. 26, 75· Λκ. 22, 62).

³¹⁶ R. Brown, *όπ. παρ.*, σ. 1104.

υπάρχει εννοιολογική διαφορά μεταξύ τους, θα προβούμε στη σημασιολογική ανάλυση των λέξεων.

Το ρήμα *βόσκω* χρησιμοποιείται κυρίως επί του βόσκοντος και σημαίνει «τρέφω, περιποιούμαι, δίνω τροφή σε κάποιον». Ετυμολογικά, αν η λέξη σχετίζεται με το λιθουανικό *ganja* <«αγέλη», τότε προέρχεται από το *g^wo-us* < «βοῦς, βόδι» της ινδοευρωπαϊκής γλώσσας³¹⁷.

Στην Παλαιά Διαθήκη ο όρος *βόσκω* (בָּשַׂךְ, baah), απαντά περίπου σαράντα φορές. Χρησιμοποιείται κυριολεκτικά³¹⁸ και μεταφορικά³¹⁹, κυρίως με την έννοια του *κυβερνώ, κατευθύνω, καθοδηγώ*. Η μεταφορική χρήση του όρου φαίνεται να είναι αρεστή στους προφήτες Ησαΐα³²⁰ και Ιεζεκιήλ όπου απαντά δώδεκα και οκτώ φορές αντίστοιχα. Πολύ γνωστό είναι το 34 κεφ. του Ιεζεκιήλ όπου αναφέρεται στους ποιμένες των Ισραηλιτών και καταδικάζει αυτούς διότι άφηναν τα ποίμνια χωρίς τροφή³²¹.

Στο Ιω. συναντούμε τον όρο *βόσκω* δύο φορές μόνον στην περικοπή που εξετάζουμε (Ιω. 21, 15· 21, 17) και μάλιστα είναι το μοναδικό βιβλίο της ΚΔ στο οποίο ο όρος χρησιμοποιείται με μεταφορική σημασία. Σε ολόκληρο το βιβλίο της ΚΔ η λέξη απαντά εννέα φορές, εκ των οποίων οι επτά βρίσκονται στις διηγήσεις των Συνοπτικών³²² και αναφέρονται στους ποιμένες χοίρων στη χώρα των Γεργεσηνών.

Κατά τον ιερό Χρυσόστομο³²³, ο Κύριος με την εντολή *βόσκε τά άρνία μου*, αποκαθιστά πλήρως τον Πέτρο στην προηγούμενη

³¹⁷ Γ. Μπαμπινιώτη, *όπ., παρ., σ. 377.*

³¹⁸ Βλ. Γεν. 29, 7· 29, 9· 37, 12· 37, 16· 41, 2 κ.α.

³¹⁹ Βλ. Α Βασ. 12, 16· Ησ. 5, 17· 14, 30· 34, 17· 49, 11. Ιερ. 32, 36· 38, 10. Ιεζ. 34, 2-16 κ.α.

³²⁰ Ησ. 5, 17. 7, 25. 11, 6. 11, 7. 14, 30. 27, 10. 30, 23. 32, 14. 34, 17. 49, 9. 49, 11. 65, 25.

³²¹ Ιεζ. 34, 2. 34, 3. 34, 10. 34, 13. 34, 14. 34, 15. 34, 16.

³²² Βλ. Μτθ. 8, 30· 8, 33. Μκ. 5, 11· 5, 14. Λκ. 8, 32· 8, 34· 15, 15.

³²³ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Περί νηστείας και εις τον προφήτην Ιωνάν, και Δανιήλ, και τους τρεις παίδας*, Ομιλία ε', PG 49, σ. 308.

τιμητική θέση, μετά την φοβερή πτώση της αρνήσεως, καθώς εμπιστεύεται σ' αυτόν, ως γνήσιο απόστολο, την επιστασία της Εκκλησίας. Ο Χριστός με τη γενναιόδωρη αυτή αποκατάσταση διδάσκει και κάτι πολύ σημαντικό στο μαθητή Του, που θα είναι στο εξής φιλόανθρωπος ποιμένας ψυχών. Όπως αυτός ο Κύριος συγχώρεσε τον μαθητή που τον αρνήθηκε, χωρίς καν να τον επιπλήξει, έτσι και ο ίδιος ο μαθητής οφείλει να ανέχεται εκείνους που πταίουν αλλά μετανοούν επιδεικνύοντας αγάπη στον Κύριο. Με τον όλο διάλογο είναι σαν να απευθύνει τα εξής ο Χριστός στον Πέτρο: «Πέτρο κατάλαβες τι σημαίνει ασθένεια; Διδάχθηκες από την πείρα σου να μην εμπιστεύεσαι τον εαυτό σου; Έμαθες πόση ανάγκη υπάρχει παντού για την Χάρη; Να μάθεις να δίνεις τη συγγνώμη, την οποία και συ ο ίδιος χρειάστηκες, να μην περιφρονήσεις το φάρμακο της μετάνοιας, της οποίας θαύμασες την ασάλευτη δύναμη. Έτσι, να βόσκεις τα πρόβατά μου»³²⁴.

Η λέξη *ἀρνίον* είναι υποκοριστικό του *αρήν* (αρνός - άρνα - άρνες - άρνας)³²⁵. Ως *ἀρνία* στην ΠΔ μεταφράζεται η λέξη πΨ και τη συναντάμε εβδομήντα δύο φορές. Αντίθετα στο Ιω. μια και μοναδική φορά στο στ. 21, 15 και στην Αποκάλυψη εικοσιοκτώ φορές, ως χριστολογικό τίτλο του Χριστού.

Έχει διατυπωθεί η άποψη πως στη φράση *βόσκε τά ἀρνία μου* η λέξη *ἀρνία* αναφέρεται σε συγκεκριμένη τάξη μελών της Εκκλησίας. Δηλαδή, στους αρχαρίους στην πίστη. Κατά τον Μέγα Βασίλειο³²⁶ «Τούς ἄρτιγενεῖς κατὰ τὴν πίστιν ἄρνας προσηγόρευσεν ἓν τῷ λέγειν Πέτρῳ Σίμων Βαρ Ἰωνᾶ, φιλεῖς μέ; Βόσκε τά ἄρνία μου». Η αντωνυμία *μου* σχολιάζεται³²⁷ και ως εξής: εκείνοι οι οποίοι όταν βόσκουν το ποίμνιο του Χριστού αποβλέπουν στο να έχουν αυτό ως

³²⁴ Βασιλείου Σελευκείας, Λόγος ΚΗ', ΡG 85, σ. 320.

³²⁵ Δ. Δημητράκου, όπ., παρ., σ. 945.

³²⁶ Μεγάλου Βασιλείου, Κεφ. Ε', ΡG 30, σ. 400.

³²⁷ Π. Τρεμπέλα, όπ. παρ., σ. 729.

ιδιοκτησία τους και όχι σαν ποίμνιο του Χριστού, ας είναι πεπεισμένοι ότι δεν αγαπούν τον Χριστό αλλά τον εαυτό τους. Ωθούνται από την επιθυμία της καύχησης, είτε της απόκτησης δύναμης ή τιμής ή κερδών υλικών και όχι από αγάπη να υπακούσουν, να υπηρετήσουν και να αρέσουν στο Θεό. Διότι, τί άλλο μπορεί να σημαίνουν οι λόγοι *ἀγαπᾶς με; Βόσκει τὰ ἀρνία μου*, παρά το εξής: εάν με αγαπάς να βοσκήσεις τα αρνία Μου με την αίσθηση ότι είναι δικά Μου και όχι σαν δικά σου³²⁸, ζήτα τη δόξα Μου σε αυτά και όχι τη δική σου. Βόσκει δηλαδή τα αρνία Μου, τρέφε αυτά με την πνευματική τροφή του Ευαγγελίου.

Ο Ιησούς είναι το πρότυπο του *καλού Ποιμένα* (Ιω. 10), ο οποίος δεν δείχνει μόνο στο ποίμνιό Του την ευθεία οδό, αλλά βαδίζει πρώτος σε αυτή, για να ακολουθήσει η ποίμνη τα ίχνη Του, ενώ ταυτόχρονα συνιστά και την θύρα. Αυτό σημαίνει το *βόσκει τα αρνία μου*. Ο ποιμήν ο καλός έχει συμπάθεια και στοργή για κάθε ένα από τα πρόβατά του. Πολύ χαρακτηριστική είναι η εικόνα του καλού ποιμένος στον Ιεζεκιήλ: *ἐγὼ βοσκήσω τὰ πρόβατά μου καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω αὐτά καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος τὰδε λέγει Κύριος Κύριος τὸ ἀπολωλὸς ζητήσω καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψω καὶ τὸ συντετριμμένον καταδήσω καὶ τὸ ἐκλείπον ἐνισχύσω καὶ τὸ ἰσχυρὸν φυλάξω καὶ βοσκήσω αὐτὰ μετὰ κρίματος* (Ιεζ. 34, 15-16). Ο καλός Ποιμήν, ο θυσιαζόμενος ηγέτης ενισχύει το ασθενές, επιζητά το απολωλός, υποστηρίζει το συντετριμμένο, επιδένει τις πληγές του, αισθάνεται ως προσωπικό του πόνο την παραπλάνηση οποιουδήποτε πιστού και συμπάσχει όπως ο Παύλος: «τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;» (Β΄ Κορ. 11, 29). Κατ' αυτόν τον τρόπο καλεῖται τώρα ο Πέτρος να ποιμάνει τα πρόβατα του Κυρίου.

³²⁸ Πρβλ. Ιεζ. 34, 8 «ἐβόσκησαν οἱ ποιμένες ἑαυτούς τὰ δὲ πρόβατά μου οὐκ ἐβόσκησαν» και Ιεζ. 34, 2 «μὴ βόσκουσιν ποιμένες ἑαυτούς».

Ο Ιησούς ρωτά τον Πέτρο για δεύτερη φορά (στ. 16): *πάλιν δεύτερον: Σίμων Ιωάννου ἀγαπᾷς με;* Το *πάλιν δεύτερον* εδώ είναι μία έκφραση πλεονασμού χωρίς κάποια σημαντική σημασία. Σημαίνει *εκ δευτέρου* και έχει σκοπό να προσδώσει έμφαση και να προκαλέσει βαθειά εντύπωση στον Πέτρο. Ο Ιησούς με την επανάληψη της ερώτησης ζητάει από τον Πέτρο να ωθήσει σε αυστηρότερη έρευνα τον εαυτό του³²⁹ και να εξετάσει αν πράγματι αγαπά τον Ιησού. Στην ερώτηση αυτή ο Ιησούς παραλείπει το *πλέον τούτων*, που είχε χρησιμοποιήσει στο στ. 15, καθώς έχει επιτευχθεί ο σκοπός για τον οποίον χρησιμοποίησε αυτήν την προσθήκη. Ο Κύριος όμως επιμένει στην χρήση του ρήματος *ἀγαπᾷν*. Ο Πέτρος ωστόσο δεν ενθαρρύνεται να χρησιμοποιήσει αυτό το ρήμα, αλλά για δεύτερη φορά εκφράζει την αγάπη στον διδάσκαλό του με το ρήμα *φιλω*. Επίσης ο Ιησούς στην δεύτερη απάντησή Του δεν αναφέρεται σε αρνία αλλά σε πρόβατα: *ποιμαίνε τα πρόβατά³³⁰ μου* (στ. 15).

Όσον αφορά στο ρήμα *ποιμαίνειν*, ετυμολογικά προέρχεται από το ποι-μάν-ιω< ποιμήν³³¹. Σημαίνει οδηγώ στη βοσκή τα θρέμματα, συντηρώ, διατηρώ, περιποιούμαι, φροντίζω, περιθάλλω³³². Έχει δηλαδή ευρύτερη έννοια του ρήματος *βόσκω*, διότι δεν εκφράζει μόνο την έννοια της φροντίδας για την εξασφάλιση τροφής του ποιμνίου την οποία αποτυπώνει το ρήμα *βόσκω*, αλλά εκφράζει γενικά όλα τα έργα του ποιμένου. Το ρήμα *ποιμαίνω* είναι αρκετά

³²⁹ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 729.

³³⁰ Μαρτυρείται η γραφή «προβάτια» από τα μεγαλογράμματα χειρόγραφα Β, C και από τα μικρογράμματα χειρόγραφα 565. Θα προτιμηθεί ωστόσο η ήδη υπάρχουσα γραφή «πρόβατα» η οποία βρίσκεται στο σιναϊτικό κώδικα, στα μεγαλογράμματα χειρόγραφα Α, D, W, Θ, Ψ, στην οικογένεια των ελληνικών χειρογράφων 13, το βυζαντινό κείμενο και τη σύνολη συριακή παράδοση.

³³¹ Γ. Μπαμπινιώτη, *όπ. παρ.*, σ. 1436.

³³² Δ. Δημητράκου, *όπ.*, *παρ.*, σ. 5922.

συνηθισμένο στις Γραφές³³³. Ωστόσο, στο Ιω. το συναντάμε μια και μοναδική φορά στο 21, 16: *ποιίμαινε τὰ πρόβατά μου*. Αντιθέτως, η

³³³ Στην Π. Δ. ο Γιαχβέ είναι ο αρχηγός και πατέρας του Ποιμνίου. Ο Γιαχβέ δεν αναφέρεται σχεδόν ποτέ με τον τίτλο του ποιμένα. Ο ποιμένας είναι ταυτόχρονα αρχηγός και σύντροφος. Είναι ικανός να υπερασπίσει το κοπάδι του από τα άγρια θηρία (Α΄ Βασ. 17,34-37). Επίσης είναι τρυφερός με τα πρόβατά του, γνωρίζοντας τη θέση τους (Παρ. 27,23), προσαρμόζοντας τον εαυτό του στην κατάσταση τους (Γεν. 33,13 εξ.), κουβαλώντας τα στα χέρια του (Ησ. 40,11), αγαπώντας το ένα ή το άλλο «ως θυγατέραν αυτού» (Β΄ Βασ. 12,3). Η εξουσία του είναι αναμφισβήτητη, στηρίζεται στην αφοσίωση και στην αγάπη. Ο τίτλος του ποιμένα φαίνεται πως προορίζεται για Εκείνον που πρόκειται να έρθει. Ο Κύριος εμπιστεύεται στους δούλους του τα πρόβατα που ο ίδιος οδηγεί στην βοσκή (Ψλ. 99. 3. 78, 13. 73, 1. Μιχ. 7, 14). Οι ποιμένες του Ισραήλ πράγματι δεν φάνηκαν πιστοί στην αποστολή τους. Δεν αναζήτησαν τον Γιαχβέ (Ιερ. 10, 21), επαναστάτησαν εναντίον του (2, 8) χωρίς να ασχολούνται με το ποίμνιο, αλλά τρέφοντας μόνο τον εαυτό τους (Ιεζ. 34, 3).

Στο τέταρτο Ευαγγέλιο, οι σκόρπιες υποδείξεις σχηματίζουν μια μεγαλειώδη εικόνα που απεικονίζει την ζωντανή Εκκλησία κάτω από τη ράβδο του μοναδικού Ποιμένα (Ιω. 10). Υπάρχει όμως μια μικρή διαφορά: πρόκειται μάλλον για τον Υιό του Θεού που αποκαλύπτει στους δικούς Του την αγάπη του Πατέρα, παρά για το βασιλιά, Κύριο του ποιμνίου. Τα λόγια του Ιησού επαναλαμβάνουν τα προηγούμενα δεδομένα, εμβαθύνοντάς τα περισσότερο. Όπως στον Ιεζεκιήλ (Ιεζ. 34, 17), πρόκειται για κρίση (Ιω. 9, 39). Ο Ισραήλ μοιάζει με κάτι ισχνά πρόβατα (Ιεζ. 34, 3), παραδομένα «εις τους κλέπτας και ληστές» (Ιω. 10, 1. 10). Ο Ιησούς, όπως και ο Γιαχβέ, τα «έξάγει» και «νομήν εύρίσκει» (Ιεζ. 34, 10-14· Ιω. 10, 11.3.9.16). Τότε θα γνωρίσουν τον Κύριο (Ιεζ. 34, 15.30· Ιω. 10, 15) που τους έσωσε (Ιεζ. 34, 22· Ιω. 10, 9). Ο «είς ποιμήν» που έχει αναγγελθεί (Ιεζ. 34, 23), «έγώ είμι», λέει ο Ιησούς (Ιω. 10, 11).

Ο Ιησούς είναι ο μοναδικός «μεσίτης», η «θύρα» για να περάσει κανείς στα πρόβατα (10, 7) και να πάει στις βοσκές (10, 9 εξ.). Μόνος Του παρέχει τη ζωή με πλήρη ελευθερία εισόδου και εξόδου (βλ. Αρ. 27, 17). Μία καινούργια ύπαρξη δημιουργείται με βάση την αμοιβαία αναγνώριση του ποιμένα και των προβάτων (Ιω. 10, 3 εξ. 14 εξ.), αμοιβαία αγάπη, βασισμένη στην αγάπη που συνδέει τον Πατέρα και τον Υιό (Ιω. 14, 20· 15, 10· 17, 8 εξ. 18-23). Τέλος ο Ιησούς είναι ο τέλειος ποιμένας γιατί δίνει τη ζωή Του για τα πρόβατα (Ιω. 10, 15. 17 εξ.). Όχι μόνο «έπατάχθη» (Μτθ. 26, 31· Ζαχ. 13, 7), αλλά δίνει και τη ζωή του εκούσια (Ιω. 10, 18). Τα διασκορπισμένα πρόβατα που συγκεντρώνει έρχονται και από την μάνδρα του Ισραήλ και από τα έθνη (Ιω. 10, 16· 11, 52).

Στην Καινή Διαθήκη το ρήμα *ποιμαίνω* συναντάται έξι φορές, εκ των οποίων δύο φορές με την κυριολεκτική σημασία της λέξης (βλ. Λκ. 17, 7· Α΄ Κορ. 9, 7). Στο

κατά Ματθαίον 2, 6 «ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ» και στην Αποκάλυψη 2, 27 «ποιμανεῖ αὐτούς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ» η λέξη χρησιμοποιείται μεταφορικά με την σημασία του *βασιλεύειν, ἀρχειν*. Επίσης, μεταφορική σημασία με την έννοια του καθοδηγῶ σε νομάς σωτηρίας τα λογικά πρόβατα, δηλ. τους πιστούς, έχει και στα χωρία: Ιω. 21, 16 «ποίμαινε τὰ πρόβατά μου», Πρξ. 20, 28 «ἔθετο ἐπίσκοπους ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ», Α΄ Πέ. 5, 2 «ποιμάνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ» και στην Απ. 7, 17 «ὅτι τὸ ἀρνίον τὸ ἀνά μέσον τοῦ θρόνου ποιμανεῖ αὐτούς καὶ ὀδηγήσει αὐτούς ἐπὶ ζωῆς πηγᾶς ὕδάτων».

Οι Συνοπτικοί προσφέρουν πολλά στοιχεία που αναγγέλλουν την αλληγορία του Ιωάννη. Η γέννηση του Ιησού στη Βηθλεέμ εκπλήρωσε την προφητεία του Μιχαία (Μιχ. 5, 1· Μτθ. 2, 6). Η ευσπλαχνία του αποκαλύπτει στο πρόσωπό Του τον ποιμένα που ζητούσε ο Μωϋσῆς (Αρ. 27, 17), γιατί έρχεται να βοηθήσει τα πρόβατα που έμειναν χωρίς ποιμένα (Μτθ. 9, 36· Μκ. 6, 34). Ο Ιησούς είναι ο απεσταλμένος στα χαμένα πρόβατα του Ισραήλ (βλ. Μτθ. 15, 24· 10, 6· Λκ. 19, 10). Το «μικρόν ποίμνιον» των μαθητῶν που συγκέντρωσε (Λκ. 12, 32), απεικονίζει την εσχατολογική κοινότητα στην οποία έχει επαγγελθεί η Βασιλεία των αγίων (βλ. Δν. 7, 27). Το ποίμνιο αυτό, θα καταδιωχθεί απ' έξω, από τους λύκους (Μτθ. 10, 16· Ρωμ. 8, 36), αλλά και από μέσα, από λύκους μεταμφιεσμένους σε πρόβατα (Μτθ. 7, 15). Θα διασκορπιστεί, αλλά, σύμφωνα με την προφητεία του Ζαχαρία, ο ποιμένας που θα χτυπηθεί θα το συναθροίσει πάλι στη Γαλιλαία των εθνῶν (Μτθ. 26, 31 εξ. βλ. Ζαχ. 13, 7). Τέλος, στο πλήρωμα του χρόνου, ο Κύριος του ποιμνίου θα διαχωρίσει μέσα σ' αυτό τα καλά από τα κακά πρόβατα (Μτθ. 25, 31 εξ).

Άλλοι συγγραφείς της Καινῆς Διαθήκης παρουσιάζουν μ' αυτό το πνεύμα «τόν μέγα ποιμένα τῶν προβάτων» (Εβρ. 13, 20), μεγαλύτερο από το Μωϋσῆ, τον «ἀρχιποιμένα» (1 Πε. 5, 4), «τόν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον», που επαναφέρει τις χαμένες ψυχές, γιατρεύοντάς τες με τη δική του πληγή (1 Πε. 2, 24 εξ.). Τέλος, στην Αποκάλυψη, που φαίνεται να ακολουθεί μία απόκρυφη παράδοση πάνω στον κατακτητή Μεσσία, ο Χριστός - Αρνίον γίνεται ο Ποιμένας που οδηγεί στις πηγές της ζωῆς (Απ. 7, 17) και χτυπά τους ειδωλολάτρεις με σιδερένιο σκήπτρο (19, 15· 12, 5).

Οι ποιμένες την εποχή του Χριστού: Στην εποχή του Χριστού, οι ποιμένες κρίνονταν διαφορετικά. Εν ονόματι του Νόμου που δεν μπορούσαν καθόλου να εφαρμόσουν, εξομοιώνονταν με κλέφτες και δολοφόνους. Παρ' όλα αυτά, η ανάμνηση της προφητείας του Ποιμένα που θα ερχόταν παρέμενε ζωντανή στους Ιουδαίους. Ο Ιησούς εκπληρώνει την προφητεία αυτή. Φαίνεται μάλιστα, ότι θέλησε να κατατάξει τους ποιμένες ανάμεσα στους «ταπεινούς» που, όπως οι τελῶνες και οι πόρνες, δέχονται ευχαρίστως το Ευαγγέλιο. Με αυτήν την έννοια μπορεί κανείς να ερμηνεύσει την υποδοχή που επιφύλαξαν οι ποιμένες της Βηθλεέμ στον Ιησού, που πιθανῶς γεννήθηκε στο δικό τους σταύλο (Λκ. 2, 8-20). Ο Ιησούς, πιστός στη βιβλική παράδοση, αποδίδει την φιλεύσπλαχνη φροντίδα του Θεού με τα χαρακτηριστικά του ποιμένα που πηγαίνει

εικόνα του ποιμένα (Ιω. 10) ως σύμβολο είναι πολύ αρεστή στον Ευαγγελιστή όπως αναφέραμε στο κεφ. 2 της παρούσας εργασίας.

Ο Κύριος αντικαθιστά το *βόσκειν*, το οποίο αναφέρεται ίσως στη διδασκαλία του λόγου, με το *ποιμαίνειν*, το οποίο σημαίνει μάλλον τη διοίκηση της Εκκλησίας στο σύνολό της³³⁴. Ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας³³⁵ πιστεύει ότι το *ποιμαίνειν* δείχνει την πιο δύσκολη φροντίδα, ενώ το *βόσκειν* την πιο εύκολη. Η προμήθεια της κατάλληλης τροφής στα πρόβατα δεν καλύπτει ολόκληρο το ποιμαντικό έργο καθώς μέρος αυτού δεν είναι μόνο να εξάγει ο ποιμήν το ποίμνιό του, να προπορεύεται αυτού, να κήδετα αυτού αναζητώντας να διδάσκει μόνο δια του λόγου και να τρέφει πνευματικώς το ποίμνιο, αλλά και να δίνει αυτός πρώτος το παράδειγμα της εφαρμογής των διδασκομένων αληθειών. Κατά τον Michaels³³⁶, μπορεί να υπονοεί την γλώσσα του μαρτυρίου, η οποία ακολουθεί στους στ. 18 και 19. Στην πραγματικότητα ανακαλεί το Ιω. 10, 11: *ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων*. Επίσης σχετίζεται με το Ιω. 13, 37, όπου ο Πέτρος χρησιμοποιώντας τις ίδιες λέξεις υπόσχεται αγάπη στον Κύριο η οποία θα φτάσει έως το μαρτύριο-την αυτοθυσία: *τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω*.

Ο Ιησούς στην τρίτη ερώτηση που κάνει στον Πέτρο χρησιμοποιεί στο στ. 17, το ρήμα *βόσκειν*, με το οποίο δίνει στον Πέτρο να καταλάβει ότι η γενική κυβέρνηση της Εκκλησίας δεν πρέπει να εμποδίζει τον ποιμένα από το να ασχολείται και με τη

να αναζητήσει το χαμένο του πρόβατο (Λκ. 15, 4-7). Στο δικό του το πρόσωπο όμως εκπληρώνεται η προσδοκία του καλού ποιμένα, και εκείνος είναι που αναθέτει σε ορισμένους ανθρώπους ένα ποιμαντικό λειτουργήμα μέσα στην Εκκλησία. Βλ. Μ. Σκαρά, «Ποιμήν και Ποίμνη», Λ.Β.Θ., σ. 834 εξ.

³³⁴ Π. Τρεμπέλα, *ὄπ. παρ.*, σ. 729.

³³⁵ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην*, Κεφ. ΚΑ', PG 124, σ. 309.

³³⁶ J. R. Michaels, *John: Good News Commentary*, San Francisco, 1983, σ. 347.

διδασκαλία των προβάτων³³⁷. Ζητείται τώρα από τον Πέτρο να βόσκει όχι τα *αρνία* όπως στην πρώτη περίπτωση αλλά τα *πρόβατα*: «βόσκε τὰ πρόβατά μου». Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι καθίσταται αρτιότερος, ώστε να μπορεί να κυβερνά τους τελειότερους³³⁸. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο όρος *πρόβατα* <αρχ. *πρόβατον*, είναι ρηματικό επίθετο του προβαίνω (προχωρώ, βαδίζω), με τη γενική έννοια ότι πρόβατα αποκαλούνται «αυτά που βαδίζουν, που κινούνται»³³⁹. *Πρόβατα*³⁴⁰ οι Ο' μεταφράζουν την εβραϊκή λέξη רָבִי. Στο Ιω. ο όρος χρησιμοποιείται κατά κόρον³⁴¹, περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο βιβλίο της ΚΔ³⁴².

Στο στ. 16, ο Βατικανός κώδικας, ο Βέζα και τα μικρογράμματα χειρόγραφα 565 χρησιμοποιούν τη γραφή *προβάτια*. Η λέξη όμως *προβάτιον*³⁴³ δεν εμφανίζεται πουθενά αλλού στο βιβλίο της Κ.Δ., γεγονός που οδηγεί τον Brown³⁴⁴ στο συμπέρασμα ότι λόγω της συχνότητας της λέξης *πρόβατον*, είναι πιθανότερο για κάποιον αντιγραφέα να αντικαταστήσει το *προβάτιον* με το *πρόβατο* για να εισαχθεί μια πιο κοινή λέξη, παρά το αντίθετο. Το *προβάτιον* είναι υποκοριστικό του *πρόβατον* και σημαίνει προβατάκι. Είναι όμως

³³⁷ Πρβλ. Πρξ. 20, 31, όπου οι Απόστολοι φαίνεται πως είχαν κατανοήσει την έννοια του παραγγέλματος, «διὸ γρηγορεῖτε μνημονεύοντες ὅτι τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον».

³³⁸ Π. Τρεμπέλα, *ὄπ. παρ.*, σ. 731.

³³⁹ Γ. Μπαμπινιώτη, *ὄπ. παρ.*, σ. 1471.

³⁴⁰ Απαντά 303 φορές στην Π.Δ. και 50 φορές στο βιβλίο της Γενέσεως.

³⁴¹ Στατιστικά στο Ιω. η λέξη απαντά δεκαεννέα φορές (Ιω. 2,14.15· 10,1.2.3.4.7.8.12.16.27· 21,16.17 κ.α.).

³⁴² Βλ. Μτθ. 7, 15· 9, 36· 10, 6· 10, 16· 12, 11-12· 15, 24· 18, 12· 25, 32-33· 26, 31· Μκ. 6, 34· 14, 27· Λκ. 15, 4· 15, 6· Ιω. 2, 14-15· 5, 2· 10, 1-27· 21, 16-17· Πρξ. 8, 32· Ρωμ. 8, 36· Εβρ. 13, 20· Α'Πέ. 2, 25· Απ. 18, 13.

³⁴³ Δίνεται η λέξη «προβάτια» στα μεγαλογράμματα χειρόγραφα Α, Β, C. Ίσως πρόκειται για λάθος των αντιγραφέων. Προτιμάται η γραφή «πρόβατα» η οποία απαντά στο σιναϊτικό κώδικα, στα μεγαλογράμματα χειρόγραφα D, W, Θ, Ψ, τα μικρογράμματα 33, το βυζαντινό κείμενο και σύνολη τη συριακή παράδοση.

³⁴⁴ R. Brown, *ὄπ. παρ.*, σ. 1105.

περίεργο, ότι σε αρκετά χειρόγραφα αυτό συμβαίνει μόνο για έναν από τους δύο στίχους. Ορισμένοι προσπάθησαν να ερμηνεύσουν αυτές τις συνώνυμες λέξεις, ως αναφορές σε τρεις διαφορετικές ομάδες μέσα στην Εκκλησία: αρνία, προβάτια και πρόβατα³⁴⁵, όπου αντιστοιχούν στις τάξεις των λαϊκών, των ιερέων και των επισκόπων αντιστοίχως³⁴⁶. Κατά μια άλλη διάκριση, με την τριπλή αναφορά: αρνία, προβάτια, πρόβατα, δηλώνονται οι τρεις ταξεις των σωζομένων: αυτοί που ακολουθούν τον Χριστό ως δούλοι, ως μισθωτοί και ως υιοί αντίστοιχα. Ή, με διαφορετικό κριτήριο, δηλώνονται οι τρεις κατηγορίες των σωζομένων: εκείνοι που ζουν με παρθενία, με σόφρονα χηρεία και με τίμιο γάμο³⁴⁷. Κατά τον Ζιγαβηνό³⁴⁸, η λέξη *άρνία* δείχνει τους ατελείς στην πίστη, ενώ η λέξη *πρόβατον* χρησιμοποιείται για τους τελειότερους στην πίστη. Σύμφωνα με αυτόν, η έννοια του *αρνίου* ή *προβάτου* δείχνει την αθωότητα των μαθητών και την ετοιμότητά τους για το μαρτύριο.

Οι περισσότεροι όμως των ερμηνευτών³⁴⁹, σήμερα δεν δέχονται αυτές τις διακρίσεις. Θεωρούν ότι ο συγγραφέας τοποθετεί και τα τρία ως παραλλαγές της ίδιας λέξης (πρόβατο). Το γεγονός ότι υπάρχουν αυτές οι τρεις διαφορετικές λέξεις για το *πρόβατον* μας παραπέμπει στο 21, 5-17 όπου υπάρχουν και εκεί τρεις παραλλαγές για την λέξη *ψάρι*³⁵⁰ (προσφάγιον, ιχθύς, οψάριον).

³⁴⁵ Πρβλ. Α΄ Ιω. 2, 12-14.

³⁴⁶ R. Brown, όπ. παρ., σ. 1105.

³⁴⁷ Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία ΚΗ΄, PG 151, σ. 357.

³⁴⁸ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1497.

³⁴⁹ R. Brown, όπ. παρ., σ. 1105.

³⁵⁰ Ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως οι λέξεις (ιχθύς και αρνίον) χρησιμοποιούνται από τον Ευαγγελιστή για να περιγράψουν την Εκκλησία και μας θυμίζουν τα ονόματα του Χριστού ΙΧΘΥΣ και ΑΡΝΙΟΝ. Οι ιχθύες προφανώς είναι αυτοί που δεν είναι ακόμα μέλη της Εκκλησίας και αρνία είναι αυτοί που είναι πλήρως μέλη της. Με άλλα λόγια η Εκκλησία είναι ένας τόπος, ο οποίος μεταμορφώνει τους ιχθύς σε αρνία.

Ο συνδυασμός των λέξεων *βόσκειν - ποιμαίνειν και αρνία - πρόβατα*, εκφράζει την πληρότητα της ποιμαντικής διακονίας που ανατίθεται στον Πέτρο αλλά δεν αφορά στον αγαπημένο μαθητή. Όπως αναφέραμε παραπάνω, πιθανόν, αυτές οι συνώνυμες λέξεις που χρησιμοποιούνται από τον Ευαγγελιστή δεν έχουν κάποια ιδιαίτερη ερμηνευτική σημασία.

Όλες αυτές τις υψηλές έννοιες εμπεριέχει η φράση *ποιμάνει τα πρόβατά μου* του κεφ. 21, την οποία είπε ο Ιησούς στον Πέτρο. Ουσιαστικά ο Πέτρος καλείται τώρα να ποιμάνει τα πρόβατα του Κυρίου έχοντας ως πρότυπο την εικόνα του Καλού Ποιμένος – τον Ιησού. Για να τα σώσει όμως, πρέπει να τα περάσει μέσα από την μοναδική θύρα σωτηρίας, η οποία δεν είναι άλλη από τον Ιησού Χριστό, και να ποιμάνει αυτά με πνεύμα θυσίας και αυταπαρνήσεως. Ο Πέτρος πράγματι θα θυσιαστεί όπως προλέγεται από τον Ιησού στον στ. 18-19: *ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες· ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις.*

Για τρίτη, λοιπόν, φορά ο Κύριος ζητά από τον Πέτρο να Του απαντήσει εάν Τον αγαπά (στ. 17). Σε σχέση με το *πάλιν δεύτερον*, το οποίο συναντήσαμε στο Ιω. 21, 16, πιο σημαντική εδώ είναι η χρήση της λέξης *τρίτον*, την οποία συναντούμε σε αυτόν το στίχο δύο φορές. Η διαφορά μεταξύ των στ. 16 και 17 είναι ότι το *τρίτον* περιλαμβάνει το άρθρο σε αντίθεση με το *δεύτερον* του στ. 16 όπου το άρθρο απουσιάζει. Προφανώς, γίνεται προσπάθεια να δοθεί έμφαση³⁵¹ και να τονιστεί η τρίτη φορά ως η πιο σημαντική και η τελευταία³⁵². Ο Χριστός μοιάζει σαν να αμφισβητεί την ανθρώπινη αγάπη του Πέτρου για Αυτόν³⁵³. Ασφαλώς, δεν υπάρχει υπόνοια για άγνοια του Κυρίου, ώστε να επιμένει να μάθει τη διάθεση του

³⁵¹ R. Brown, *όπ. παρ.*, σ. 1106.

³⁵² Αρχ. Ν. Χατζηνικολάου, *όπ. παρ.*, σ. 981.

³⁵³ R. Brown, *όπ. παρ.* σ. 1106.

αποστόλου³⁵⁴. Ρωτά λοιπόν τρεις φορές, διότι θέλει να αναγάγει τον αναστάσιμο αυτό διάλογο στην τραυματική ώρα της πτώσεως του Πέτρου και να τον χρησιμοποιήσει ως ιατρικό μέσο για τη θεραπεία του: Τριπλή ήταν η πτώση, τριπλή³⁵⁵ οφείλει να είναι και η επανόρθωση³⁵⁶. Σε αυτή την τρίτη ερώτηση ο Χριστός δεν χρησιμοποιεί το ρήμα *ἀγαπῶ*, όπως είχε κάνει στις δυο προηγούμενες ερωτήσεις, αλλά το ρήμα *φιλῶ*. Χρησιμοποιεί δηλαδή το ρήμα που χρησιμοποίησε και ο Πέτρος, εκφράζοντας έτσι αμφιβολία για το εάν όντως *ἐφίλει* Αυτόν ο μαθητής. Είναι σαν να λέει στον Πέτρο: «είσαι βέβαιος ότι με αγαπᾶς ἔστω και με την προσωπική, με την ανθρώπινη εκείνη αγάπη την οποία δηλώνεις με την λέξη που απαντάς; Δεν ρωτώ τώρα αν έχεις τον υψηλότερο βαθμό της αγάπης στον οποίο αναφέρονταν οι προηγούμενες δύο ερωτήσεις μου. Είσαι όμως βέβαιος περί του αν όντως με αγαπᾶς;»³⁵⁷

Στο άκουσμα της ερώτησης, ο Πέτρος παρουσιάζεται να λυπάται: *ἐλυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον· φιλεῖς με.*

Η λέξη *ἐλυπήθη* σε αυτό το πρόσωπο απαντά μόνον μια φορά στο κείμενό μας αλλά και σε όλο το βιβλίο της ΚΔ. Στο κατά Ιωάννη, ο Ιησούς βλέπει την λύπη, η οποία πλήρωσε την καρδιά των μαθητών όταν άκουσαν ότι ἐφθασε η ώρα να αποχωριστούν τον Κύριο (Ιω. 16, 6). Τους λέει ότι πρόκειται να θρηνήσουν και να λυπηθούν επειδή μένουν ορφανοί, ενώ αντίθετα ο κόσμος θα χαρεί. Ο Ιησούς όμως, τους προμηνύει ότι η λύπη θα μεταβληθεί σε χαρά

³⁵⁴ Αμμωνίου Πρεσβυτέρου Αλεξανδρείας, Κεφ. ΚΑ', PG 85, σ. 1521. Ισιδώρου Πηλουσιώτη, ΡΓ', PG 78, σ. 253.

³⁵⁵ Έχει μείνει παράδοση στην Εκκλησία και έχει γίνει τύπος στο μυστήριο του αγίου Βαπτίσματος να ερωτώνται τρεις φορές εκείνοι που προσέρχονται να βαπτισθούν και να ομολογούν τρεις φορές την αγάπη τους προς τον Κύριο. Βλ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις Ιωάννην*, PG 74, σ. 749.

³⁵⁶ Γρηγορίου Θεολόγου, *Εις τα Άγια Φώτα*, Λόγος ΛΘ', PG 36, σ. 336. Ιωάννου Δαμασκηνού, *Βίος των αγίων Βαρλαάμ και Ιωάσαφ*, PG 96, σ. 960. Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, 1497.

³⁵⁷ Π. Τρεμπέλα, *ὄπ. παρ.*, σ. 730.

όταν θα τον δουν πάλι κατά την Ανάστασή Του, και δεν θα μπορέσει κανείς να αφαιρέσει την χαρά από την καρδιά τους (Ιω. 16, 20-22).

Έτσι, ο Πέτρος, βλέποντας τον Αναστάντα Κύριο στη λίμνη της Τιβεριάδος, κυριεύεται από τόση μεγάλη χαρά ώστε: *ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν*³⁵⁸. Ωστόσο, η αρχική αυτή χαρά μεταβάλλεται σε λύπη όταν ο Ιησούς του λέγει *το τρίτον φιλείς με;* (Ιω. 21, 17). Όπως τονίζει ο Michaels³⁵⁹ και ο Barrett³⁶⁰, ο Πέτρος είναι λυπημένος όχι διότι ο Χριστός άλλαξε το ρήμα *ἀγαπῶ* και χρησιμοποίησε το ρήμα *φιλῶ*, αλλά είναι λυπημένος εξαιτίας της τριπλής επανάληψης της ερώτησης. Ο Brown³⁶¹, δεν φαίνεται να δέχεται αυτήν την άποψη χωρίς επιφυλάξεις και τονίζει την πιθανή εναλλαγή μεταξύ *ἀγαπᾶν-φιλεῖν* ως αφορμή του θρήνου του Πέτρου. Αυτή η θεία λύπη του Πέτρου είναι λύπη μετανοίας. Φαίνεται ότι η λύπη του θα ήταν πολύ μεγάλη, διαφορετικά δεν θα το σημείωνε ο συγγραφέας. Και μια τέτοια λύπη θα μπορούσε να προέρχεται μόνο από την ανάμνηση της πτώσεώς του, την οποία του θύμισε η τριπλή ερώτηση³⁶², και από τον φόβο που του προξενούσε εκείνη η εμπειρία, μήπως στο μέλλον ξαναπέσει στο ίδιο αμάρτημα. Ο Χρυσόστομος³⁶³ αναφέρει ότι ο Πέτρος, παρόμοια και τότε, νόμιζε ότι αγαπά τον Κύριο και το ισχυριζόταν με δύναμη (Μτθ. 26, 33), ενώ ύστερα τον αρνήθηκε. Μήπως λοιπόν πάλι νομίζει ότι αγαπά τον Χριστό, αλλά στην πραγματικότητα δεν τον αγαπά; Σε κάθε περίπτωση η κοσμική λύπη φέρνει θάνατο, ενώ αντιθέτως η θεία λύπη φέρνει μετάνοια για σωτηρία, όπως λέει ο απόστολος Παύλος στην Α΄ Κορ. 7, 10: «ἢ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἐργάζεται· ἢ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται». Το *ελυπήθη* λοιπόν

³⁵⁸ Ιω. 21, 7.

³⁵⁹ J. R. Michaels, *όπ. παρ.*, σ. 350

³⁶⁰ C. K. Barrett, *όπ. παρ.*, σ. 487.

³⁶¹ R. Brown, *όπ. παρ.*, σ. 1106.

³⁶² Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς τὸ ἐνδέκατον εὐαγγέλιον*, PG 132, σ. 713.

³⁶³ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΗ΄, PG 59, σ. 479.

του στ. 17 είναι ένα στοιχείο αληθινής και ταπεινής μετάνοιας. Αυτό το *έλυπήθη ο Πέτρος* μας υπενθυμίζει το *ἔκλαυσεν πικρῶς* των Συνοπτικῶν³⁶⁴.

Στην τελευταία απάντηση του Πέτρου, γίνεται πάλι επίκληση της παγγνωσίας του Θεού. Ο Πέτρος χρησιμοποιεί τη φράση: *σύ οἶδας*, τις δύο πρώτες φορές και το: *σύ πάντα οἶδας, σύ γινώσκεις*, ως απάντηση στην τρίτη ερώτηση του Κυρίου. Τα δύο ρήματα *οἶδας* (=καταλαβαίνω, γνωρίζω, αντιλαμβάνομαι, διακρίνω)³⁶⁵ και *γινώσκω* μάλλον έχουν την ίδια σημασία. Το *γινώσκεις* (<γνωρίζω, μαθαίνω, αντιλαμβάνομαι, κατανοώ, γνωρίζω καλά)³⁶⁶, όμως, το οποίο προστίθεται σε αυτόν το στίχο είναι εντονότερο του *οἶδας* και σημαίνει άμεση γνώση για κάποιο πράγμα ή πρόσωπο. Η χρήση εδώ των δύο αυτών ρημάτων, *Σύ οἶδας...Σύ γινώσκεις*, προσδίδουν ιδιαίτερο τόνο στην αγάπη του Πέτρου³⁶⁷. Αν υπάρχει κάποια διαφορά μεταξύ των δύο ρημάτων, αυτή δεν είναι μόνο ότι το *οἶδα* σημαίνει γνωρίζω και το *γινώσκω* σημαίνει γνωρίζω καλά, αλλά ότι το πρώτο σημαίνει γνωρίζω γενικά, ενώ το δεύτερο γνωρίζω κάτι συγκεκριμένο. Ίσως αυτό εκφράζει την αληθινή ταπείνωση και μετάνοια του Πέτρου. Θέλει να πει δηλαδή πως δεν έχει να προσθέσει τίποτα από την απάντηση που έδωσε ήδη στην πρώτη και τη δεύτερη ερώτηση: ο Ιησούς είναι παντογνώστης και έτσι γνωρίζει ότι ο Πέτρος πραγματικά τον αγαπάει: *Κύριε, πάντα σύ οἶδας, σύ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε*. Το *σύ* που χρησιμοποιείται τρεις φορές σε όλους τούς στίχους (15, 16, και 17) είναι emphaticό³⁶⁸. Αυτή η υπεράνθρωπη γνώση του Ιησού εκφράζεται σχεδόν με την ίδια γλώσσα στο Ιω. 16, 30: «Νῦν οἶδαμεν ὅτι οἶδας πάντα καὶ οὐ

³⁶⁴ Πρβλ. Μτθ. 26, 75. Λκ. 22, 62. Μκ. 24, 72.

³⁶⁵ Δ. Δημητράκου, *ὄπ.*, παρ., σ. 5042.

³⁶⁶ Δ. Δημητράκου, *ὄπ.*, παρ., σ.1666.

³⁶⁷ Π. Τρεμπέλα, *ὄπ.* παρ., σ. 730.

³⁶⁸ R. Brown, *ὄπ.* παρ., σ. 1106.

χρείαν ἔχεις ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ· ἐν τούτῳ πιστεύομεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξήλθεις» και ἤδη στο Ιω. 2, 25: «Καὶ ὅτι οὐ χρειαν εἶχεν ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκεν τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ». Ορισμένοι υποστηρίζουν πως ο Πέτρος με αυτές τις λέξεις αναγνωρίζει πως ο Ιησούς γνώριζε προφητικά ὅτι ο Πέτρος θα τον αρνιόταν τρεῖς φορές³⁶⁹ (Ιω. 13, 38).

Το πάντα περικλείει τα παρόντα και τα μέλλοντα. Ο Χρυσόστομος³⁷⁰ αναφέρει: «Πάλιν δεδοικῶς τὰ πρότερα (καὶ γὰρ τότε δισχυριζόμενος ἠλέγχετο μετὰ ταῦτα)· Διὰ τοῦτο πάλιν ἐπ' αὐτόν καταφεύγει. Τό γὰρ εἰπεῖν, «Σὺ οἶδας πάντα», τουτέστι, τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα. Ὅρᾳς πῶς ἐγένετο βελτίων καὶ σωφρονέστερος, οὐκ ἀθαδιαζόμενος λοιπόν καὶ ἀντιλέγων;». Η επίκληση αυτή της ανώτερης γνώσης του Ιησού προέρχεται ἀπὸ το θλιβερό συναίσθημα του Πέτρου, το οποίο εἶχε για την πλάνη στην οποία εἶχε παρασυρθεῖ³⁷¹. Πολύ συμπαθῆς γίνεται ο Πέτρος με τον τρόπο που απαντᾷει³⁷². Αυτὴ η μεγάλη αγάπη, την οποία επικαλεῖται, θα επιβεβαιωθεῖ αργότερα στο στ. 18 με το μαρτύριό του.

Πολοί³⁷³ προσπαθοῦν να βρουν ομοιότητες και παραλληλισμούς μεταξύ της τριπλῆς ἀρνήσης (Ιω. 18, 15-25) και της τριπλῆς ἐρώτησης (Ιω. 21, 1-25) και θεωροῦν την τριπλή ἐρώτηση του Ιησού: *Σίμων Ἰωάννου, ἀγαπᾷς με;* ως ανατροπὴ της τριπλῆς ἀρνήσης του Πέτρου³⁷⁴. Συνεπῶς, στους στ. 15-17 βλέπουν την αποκατάσταση του Πέτρου στο αποστολικό αξίωμα μετὰ την πτώση του. Ἦταν μαθητῆς πριν τον ἀρνηθεῖ και τώρα με την τριπλή ἐρωταπόκριση, γίνεται ἀπόστολος. Σύμφωνα με την ἀποψη αὐτή

³⁶⁹ R. Brown, ὄπ. παρ., σ. 1106.

³⁷⁰ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τον Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΗ', PG 59, σ. 479.

³⁷¹ Π. Τρεμπέλα, ὄπ. παρ., σ. 730.

³⁷² Σ. Αγουρίδη, ὄπ. παρ., σ. 317.

³⁷³ R. Brown, *The Gospel according to John, The Anchor Bible*, τόμ. 29A, N.Y., 1970, σ. 1111.

³⁷⁴ K. Wengst, ὄπ. παρ., σ. 320.

είναι και οι άγιος Κύριλλος Αλεξανδρείας³⁷⁵ και Γρηγόριος ο Θεολόγος³⁷⁶.

Ορισμένες εσωτερικές ενδείξεις στο κεφ. 21 υποστηρίζουν την ιδέα της αποκατάστασης του Πέτρου μετά το σφάλμα του. Για παράδειγμα, η αναφορά στην *άνθρακιάν*³⁷⁷ του στ. 9 ανακαλεί στην μνήμη την *άνθρακιάν* που υπήρχε στην αυλή του αρχιερέως, όταν ο Πέτρος αρνήθηκε τον Ιησού (Ιω. 18, 18). Οι τρεις αρνήσεις (κεφ. 18) και οι τρεις ερωτήσεις - απαντήσεις (κεφ. 21) είναι οι μοναδικές ομάδες τριπλών λέξεων που σχετίζονται με τον Πέτρο στο τέταρτο Ευαγγέλιο³⁷⁸. Τέλος, και τα δυο περιστατικά διαμορφώνονται από λέξεις άρνησης και ομολογίας³⁷⁹.

Η τριπλή ερώτηση του Κυρίου συνιστά επίσης ένδειξη αγάπης προς το ποίμνιό Του και του βαθμού του ενδιαφέροντός Του για τα λογικά πρόβατά Του³⁸⁰. Κατά τον Χρυσόστομο αυτό είναι «τό μέγιστον σημείον τῆς εἰς αὐτόν ἀγάπης»³⁸¹ καί «ὁ μέγιστος ὄρος ἀγάπης»³⁸². Ο Ιησούς, με την τριπλή ερώτηση και την τριπλή ομολογία, γιατρεύει την τριπλή άρνηση. Τα πταίσματα τα οποία έγιναν δια λόγου, με λόγους τα διορθώνει. Ο Θεοφύλακτος παρατηρεί ότι αυτή η τριπλή ομολογία είναι συνδεδεμένη με τη συνήθεια της τριπλής ομολογίας της πίστεως, που απαιτείται από αυτούς που πρόκειται να βαπτισθούν³⁸³.

³⁷⁵ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 749.

³⁷⁶ Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τα Ἅγια Φῶτα*, Λόγος ΛΗ', PG 36. σ. 356.

³⁷⁷ K. Wengst, *ὄπ. παρ.*, σ. 320.

³⁷⁸ R. Brown, *ὄπ. παρ.*, σ. 1111.

³⁷⁹ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εἰς το Κατά Ἰωάννην*, Κεφ. ΚΑ', PG 124, σ. 309.

³⁸⁰ Πρβλ. Θ. Φαρμακίδη, *ὄπ. παρ.*, σ. 754.

³⁸¹ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περί Ακαταλήπτου*, PG 48, σ. 751.

³⁸² Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ερμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολήν*, PG 60, σ. 394. Πρβλ. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *ὄπ. παρ.*, σ. 309.

³⁸³ Θεοφυλάκτου, Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εἰς τα τέσσαρα ἱερά Ευαγγέλια*, τόμ. Β', Αθήνα 1975, σ. 414.

Ο Bultmann³⁸⁴ την τριπλή αυτή μορφή, θεωρεί απλώς ως ένα είδος της ιωαννείου γραμματολογικής ιδιομορφίας (Βλ. Α΄ Ιω. 2, 12-13, 14, 16· 5, 7· 5, 18-20). Κάτι τέτοιο, όμως, δεν είναι πειστικό και μπορεί να διευκρινισθεί καλύτερα αν προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε την φράση: *έλυπήθη ό Πέτρος*. Η λύπη του Πέτρου δεν οφείλεται στην αμφισβήτηση της αγάπης του από τον Ιησού· αυτό θα μπορούσε να είναι και λίγο εγωιστικό. «Αυτό το οποίο προκάλεσε την λύπη και τον θρήνο του Πέτρου είναι η αμαρτία του, η πτώση και η μετάνοιά του. Δεν είναι θρήνος πληγωμένου εγωισμού, αλλά θρήνος μιας μετανοούσης καρδιάς»³⁸⁵.

Σύμφωνα με τον Bultmann³⁸⁶ και τον Barrett³⁸⁷ οι στ. 15-17 είναι εισαγωγικοί για τους στ. 18-23. Σκοπός του Ευαγγελιστή στους στ. 15-17 δεν είναι να παρουσιάσει την αποκατάσταση του Πέτρου, αλλά να μιλήσει για τον αγαπημένο μαθητή. Ο Wengst³⁸⁸ σημειώνει πως ο Πέτρος στα κεφ. 1-20 εντάσσεται πάντα στον κύκλο των μαθητών και σκιαγραφείται κατώτερος από τον αγαπημένο μαθητή. Δεν θα περίμενε κανείς να του δίνεται τόση έμφαση και από το γεγονός ότι στο κεφ. 10 ο Ιησούς παρουσιάζεται ο ίδιος ως ποιμένας να βόσκει τα αρνία Του. Το θέμα λοιπόν είναι γιατί να σκιαγραφείται ο Πέτρος με διαφορετικό τρόπο σε αυτό το κεφ. σε σχέση με το υπόλοιπο Ευαγγέλιο. Μήπως τελικά ο σκοπός της προσθήκης αυτού του κεφαλαίου είναι η σύγκριση του Σίμωνα Πέτρου με τον αγαπημένο μαθητή; Ωστόσο αν και δεν πρέπει να απολυτοποιήσουμε μια τέτοια άποψη, δεν μπορούμε να αρνηθούμε τον εισαγωγικό ρόλο που έχουν οι στίχοι αυτοί.

Στους στ. 15-17 δεν πρόκειται απλώς για αποκατάσταση του Πέτρου στο αποστολικό αξίωμα (η άρνησή του στην αυλή του

³⁸⁴ R. Bultmann, *όπ. παρ.*, σ. 712.

³⁸⁵ Αρχ. Ν. Χατζηνικολάου, *όπ. παρ.*, σ. 981.

³⁸⁶ R. Bultmann, *όπ. παρ.*, σ. 713.

³⁸⁷ C. K. Barrett, *όπ. παρ.*, σ. 486-487.

³⁸⁸ K. Wengst, *όπ. παρ.*, σ. 319-320.

Αρχιερέα δεν είχε ποτέ την έννοια απόρριψης του Ιησού), αλλά και αποκατάστασής του στο ρόλο της διαποίμανσης των προβάτων³⁸⁹. Ο Bultmann³⁹⁰ δέχεται ότι στην τριπλή ερώτηση του Ιησού προς τον Πέτρο έχουμε μια άλλη μορφή ανάθεσης της ηγεσίας στον Πέτρο, όπως και στο Μτθ. 16, 17-19³⁹¹. Ο Πέτρος σ' αυτά τα χωρία δεν λαμβάνει κάποια εντολή για το έργο της ιεραποστολής, όπως συμβαίνει με όλους τους Αποστόλους στις εμφανίσεις του Αναστάσιου, αλλά όπως στο Μτθ. 16, 17-19, έτσι και εδώ του ανατίθεται κάποια μορφή ηγεσίας.

Κατά τον Lindars³⁹², οι στ. 15 - 17 δείχνουν πως πρόκειται να ακολουθήσει μια γνήσια και αυθεντική ρήση του Ιησού, όπως για παράδειγμα το *ἀκολούθει μοί* του στ. 19.

Σύμφωνα με τον Χρυσόστομο³⁹³, η τριπλή αυτή ερώτηση και απόκριση είναι προφανές ότι έγινε για να αποκατασταθεί ο Πέτρος στο αποστολικό αξίωμα, παρουσία και των λοιπών μαθητών. Ο Χριστός συγχωρεί τον Πέτρο και εμπιστεύεται σε αυτόν τον πολυτιμότερο θησαυρό που έχει επί γης. Δεν ζητά από τον Πέτρο ούτε να δώσει χρήματα, ούτε να κάνει νηστεία, ούτε να αναστήσει νεκρούς, ούτε να διώξει δαίμονες. Ζητά μόνο ένα: να ποιμάνει τα πρόβατά Του. Αν κάποιος θέλει να δείξει ότι αγαπά τον Χριστό, δεν χρειάζεται να επιδείξει καταπληκτικά θαύματα. Αρκεί μόνο να πολιτεύεται με αγάπη για τους αδελφούς, να μην επιδιώκει τα δικά του και να φροντίζει για τους άλλους σαν ένας καλός ποιμένας³⁹⁴. Και το αντίστροφο: αν κάποιος είναι φιλόστοργος ποιμένας για την ποίμνη του, αν αγαπά πραγματικά τα πρόβατα του Χριστού, τα

³⁸⁹ Πρβλ. Μτθ. 16, 17-19.

³⁹⁰ R. Bultmann, *όπ. παρ.*, σ. 713.

³⁹¹ Πρβλ. Λκ. 22, 32.

³⁹² B. Lindars, *The Gospel of John*, Attic Press, 1972, σ. 636.

³⁹³ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Περί Ακαταλήπτου*, PG 48. σ. 751.

³⁹⁴ Ιωάννου Χρυσοστόμου, Ομιλία δ', PG 51, σ. 83.

προστατεύει και τα φροντίζει, τότε καταλαβαίνουμε ότι αγαπά και τον ποιμένα Χριστό³⁹⁵. Με αυτόν τον τρόπο ο Χριστός εξισώνει τον εαυτό Του με τους πιστούς Του και είναι σαν να λέει: «ό τά πρόβατά μου φιλῶν ἐμέ φιλεῖ»³⁹⁶: «ἐάν τις εἶπη ὅτι ἀγαπῶ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῆ, ψεύστης ἐστίν· ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὃν ἐώρακεν, τὸν Θεὸν ὃν οὐχ ἐώρακεν οὐ δύναται ἀγαπᾶν» (Α΄ Ιω. 4, 20). Ἔτσι, φανερώνει πόσο μεγάλη είναι και η δική Του αγάπη για τα λογικά Του πρόβατα και πόσο πολύ ενδιαφέρεται γι' αὐτά³⁹⁷, αποκαλύπτοντας ὅτι ο σκοπός της θείας οικονομίας και του ὅλου σχεδίου της ενανθρωπήσεώς Του δεν είναι ἄλλος ἀπὸ την σωτηρία των ἀνθρώπων³⁹⁸. Για την ποιμνη Του ο Χριστός «ἄνθρωπος ἐγένετο, δούλου μορφήν ἀνέλαβεν, ἐνεπτύσθη, ἐρραπίσθη· τελευταῖον οὐδέ θάνατον παρητήσατο, καὶ θάνατον τὸν ἐπονείδιστον· ἐν σταυρῷ γάρ τό αἷμα ἐξέχεεν»³⁹⁹.

Ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας⁴⁰⁰ αναφέρει ὅτι ο Χριστός ρωτά τον Πέτρο αν τον αγαπά, ὄχι γιατί πιστεύει πως δεν τον αγαπά, οὔτε πως ἔχει αμφιβολία για την αγάπη του. Πῶς θα μπορούσε ἄλλωστε να μην τον αγαπά αὐτός ο οποίος και την ζωὴ του ἐπρόκειτο να θυσιάσει γι' Αὐτόν; Το κάνει ὁμως για να αποδείξει περισσότερο την αγάπη του Πέτρου και να διδάξει ὅλους τους ἄλλους ὅτι εἰάν θέλουμε να αγαπούμε τον Χριστό, πρέπει να αγαπούμε τους ἀδελφούς μας Χριστιανούς, να τους βοηθούμε σε κάθε ἀνάγκη και να ἔχουμε την φροντίδα και την ἐγνοια τους. Οι ἐπίμονες ἐρωτήσεις λοιπὸν του Ἰησοῦ δεν οφείλονταν σε δυσπιστία ἀπέναντι του ἀποστόλου, ἀλλὰ ἐκτὸς των ἄλλων και σε παιδαγωγικούς λόγους. Ο Κύριος θέλει να

³⁹⁵ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ομιλία εἰς το ἀποστολικὸν ρητὸν το λέγον: «Τούτο δε γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐσονται καιροὶ χαλεποί»*, PG 56, σ. 275.

³⁹⁶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περὶ Ἀκαταλήπτου*, PG 48, σ. 751.

³⁹⁷ Συμεὼν Λογοθέτου, *Βίος και Πολιτεία Ἀβραμίου*, PG 115, σ. 53.

³⁹⁸ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς το ἐνδέκατον ἐωθινόν*, PG 132, σ. 712.

³⁹⁹ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ὅπ. παρ., PG 48, σ. 751.

⁴⁰⁰ Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου, ὅπ. παρ., σ. 415.

μας διδάξει ότι πρέπει να δείχνουμε την αγάπη μας προς Αυτόν φροντίζοντας για τους αδελφούς μας.

Από αυτό ο ακροατής διδάσκεται ότι ο Ιησούς δεν πρόκειται να μας φερθεί με λιγότερη συμπάθεια, εάν αμαρτήσουμε και επιστρέψουμε σε Αυτόν με μετάνοια ζητώντας το έλεός Του. Ο Κύριος πλήττει, ως ιατρός πάνσοφος αποβλέπων στην θεραπεία μας⁴⁰¹. Επαναφέρει τον μετανοήσαντα Πέτρο στο αποστολικό αξίωμα και του υποδεικνύει τα καθήκοντα της αγάπης προς τον Χριστό, τα αρνία και τα πρόβατα του Χριστού «ἵνα ἐκτελέσῃ αὐτὰ καὶ δικαιώσῃ ἑαυτὸν, ποιῶν καρπούς ἀξίους τῆς μετανοίας»⁴⁰².

Ουδέποτε όμως ο Πέτρος είχε το δικαίωμα να εξουσιάζει τους άλλους, ούτε και οι υπόλοιποι Απόστολοι του αναγνώρισαν ένα τέτοιο δικαίωμα. Σύμφωνα με την ρωμαιοκαθολικούς⁴⁰³, ο Κύριος με την τριπλή αυτή ερώτηση αποσκοπούσε να δώσει στον Πέτρο και στους διαδόχους του την απόλυτη κυριαρχία και αρχηγία σε όλη την χριστιανική Εκκλησία. Στο Ιω. 21, 15-19, όπως και στο Μτθ. 16, 13-20, στηρίζεται η διδασκαλία περί πρωτείου του Αποστόλου Πέτρου⁴⁰⁴.

⁴⁰¹ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 731.

⁴⁰² Α. Μακράκη, *Ερμηνεία όλης της Καινής Διαθήκης*, Αθήνα 1893, σ. 1290 εξ.

⁴⁰³ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 731.

⁴⁰⁴ Σύμφωνα με αυτή τη διδασκαλία, ο Πέτρος, επειδή μαρτύρησε στη Ρώμη, μεταβίβασε το πρωτείο του στον επίσκοπο Ρώμης «ἐς αἰεί». Το πρωτείο του Επισκόπου Ρώμης σχετίσθηκε αυθαίρετα με το πρωτείο του Πέτρου, που ασκήθηκε κάποια περίοδο στην αρχή της Εκκλησίας στην Παλαιστίνη, αφού αυτό γρήγορα αντικαταστάθηκε από το πρωτείο ή την αποκλειστική προτεραιότητα των «αδελφών» του Ιησού στην επισκοπή των Ιεροσολύμων. Το πρωτείο του επισκόπου Ρώμης συνδέθηκε βέβαια φυσιολογικά με τη «Ρώμη», ως την έδρα της πολιτικής εξουσίας εντός της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αφού εκεί ήταν η έδρα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, εκεί έγινε και το κέντρο εξουσίας του Χριστιανισμού. Όταν όμως, αργότερα, ανδρώθηκε η Κωνσταντινούπολη στην Ανατολή, απέρριψε το πρωτείο αυτό της παλαιάς Ρώμης. Σύμφωνα με τον Λουκά μετά την Ανάσταση, η ηγετική θέση του Πέτρου στην πρώτη κοινότητα ήταν αδιαμφισβήτητη. Σε αυτόν ανακοινώνεται το γεγονός της Αναστάσεως (Ιω. 20, 2), κατά την παραγγελία του Κυρίου (Μκ. 16, 7). Αυτός συγκαλεί την Εκκλησία προς εκλογή και αντικαταστάτη του Ιούδα (Πρξ. 1, 15 εξ.). Αυτός ομιλεί εξ ονόματος των Αποστόλων ενώπιον του λαού και των αρχών (Πρξ. 2, 14εξ. · 3, 12 εξ. · 4, 9 εξ. · 5, 29 εξ.). Θαυματουργεί (3, 1 εξ.,

2. Κλήση και πρόρρηση του θανάτου του Πέτρου (21,18-19)

¹⁸ *Ἀμήν ἀμήν λέγω σοι,*

*Ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες·
ὅταν δὲ γηράσης, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει καὶ
οἴσει ὅπου οὐ θέλεις.*

¹⁹ Τοῦτο δὲ εἶπεν σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν.

Καὶ τοῦτο εἰπὼν λέγει αὐτῷ·

ἀκολουθεῖ μοι.

Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ δύο στ. 18 και 19 της περικοπῆς, αποτελοῦν μία ἄλλη υποενότητα, στην οποία ο Χριστὸς προφητεύει τον θάνατο του Πέτρου, χρησιμοποιώντας παραβολικὲς και παραστατικὲς εκφράσεις⁴⁰⁵. Ἀν το πρῶτο μέρος ασχολεῖται με την αποκατάσταση του Πέτρου δία της ομολογίας της αγάπης του, το μέρος αὐτὸ ασχολεῖται με την αποκατάσταση του Πέτρου δία του μαρτυρίου του⁴⁰⁶. Ἀς σημειωθεῖ ἐδῶ, ὅτι εἰάν και δεν αποκλείεται να πρόκειται περὶ παλαιότερων παραδόσεων, ὅταν γράφτηκε η περικοπὴ εἶχαν πεθάνει και οἱ δύο ἀπόστολοι, ἐνῶ εἶχαν παραμείνει κάποιες παρεξηγήσεις τις οποίες ο συγγραφέας του κεφ. 21 προσπαθεῖ να

9, 33-42), εκπροσωπεῖ τους Ἀποστόλους σε θέματα οικονομικά (5, 1 εξ.), δίνει στους βαπτισμένους της Σαμάρειας Πνεῦμα Ἅγιο (8, 14 εξ.), επιτιμά και τιμωρεῖ (5, 3 εξ. 8, 20 εξ.), περιοδεύει στις Εκκλησίες (9, 32. 38), βαπτίζει τον Κορνήλιο, ο οποίος ἦλθε κατά θαυμαστὸ τρόπο σε επαφή με αὐτόν, και υποστηρίζει ἐνώπιον των ἀδελφῶν, τους οποίους πείθει, την ἀποψη ὅτι πρέπει να κηρυχθεῖ το Ευαγγέλιο και στα ἔθνη (9, 1-11, 18). Τέλος, βλέπουμε τον Πέτρο στην ἀποστολικὴ σύνοδο των Ἱεροσολύμων, ὅπου ο λόγος του εἶχε ἰδιαίτερη βαρύτητα (15, 7 εξ.). Γενικῶς θεωρεῖται μαζί με τον Ἰάκωβο τον ἀδελφὸθεο και τον Ἰωάννη ως στύλος της Εκκλησίας (Γαλ. 2, 9). Ἀλλά και ἐκτός της κοινότητος ἐκτιμούνταν ἰδιαίτερος ο Πέτρος ἀπὸ τον λαό, ο οποίος θεωρούσε και τη σκιά του ἀκόμα θαυματουργική (Πρξ, 5, 15). Πρβλ. Γ. Α. Γαλίτη, *Ἑρμηνεία Περικοπῶν Ἐκ Της Καινῆς Διαθήκης*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 44 εξ.

⁴⁰⁵ Ευθυμίου Ζιγαβηνοῦ, *Το κατά Ἰωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1497.

⁴⁰⁶ Ἀρχ. Ν. Χατζηνικολάου, ὅπ. παρ., σ. 982.

διευθετήσει⁴⁰⁷. Στο στ. 18 υποδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο θα πεθάνει ο Πέτρος. Αυτός δεν δύναται να εκφρασθεί γενικά με οποιονδήποτε θάνατο, αλλά πρέπει να εννοηθεί ένας συγκεκριμένος. Αυτός εκφράζεται με σαφήνεια στο στ. 18⁴⁰⁸.

Η μετάβαση από την πρώτη υποενότητα στη δεύτερη γίνεται με το διπλό *ἀμήν*⁴⁰⁹. Το *ἀμήν* είχε χρησιμοποιήσει επίσης ο Κύριος όταν είχε προαναγγείλει την άρνηση του Πέτρου. Φαίνεται πως συνδέει ολόκληρη την περικοπή με το Ιω. 13, 38: *ἀποκρίνεται Ἰησοῦς· τὴν ψυχὴν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις; Ἀμήν ἀμήν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ ἕως οὗ ἀρνήσῃ με τρίς.*

Προφητεύει λοιπόν το μαρτύριο με τα εξής λόγια: *ἀμήν ἀμήν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες· ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις.* Η ὅλη διάταξη έχει πολύ έντονες αντιθέσεις⁴¹⁰: νεώτερος - γηράσεις, ἐζώννυες (παρατατικός) - ζώσει (μέλλον), σεαυτὸν - ἄλλος, περιεπάτεις - ἐκτενεῖς τὰς χεῖρας καὶ οἴσει, ὅπου ἤθελες - ὅπου οὐ θέλεις.

Το ρήμα *ἐκτενω* προέρχεται από το ρήμα *ἐκτείνω* που σημαίνει *απλώνω*⁴¹¹, *τεντώνω προς τα έξω*⁴¹². Στην ΠΔ, η λέξη *ἐκτενεῖς* απαντά τριάντα οκτώ φορές και μάλιστα συναντούμε τη φράση *ἐκτενεῖ τὴν χεῖρα σου* με τη σημασία του *προσεύχομαι*: Γεν. 14, 22· *εἶπεν δὲ Ἄβραμ πρὸς βασιλέα Σοδόμων «ἐκτενω τὴν χεῖρά μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψιστον ὃς ἔκτισεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν».* Στα περισσότερα όμως χωρία της Παλαιάς Διαθήκης η έκφραση: *ἐκτενω*

⁴⁰⁷ Σ. Αγουρίδη, ὅπ. παρ., σ. 315.

⁴⁰⁸ K. Wengst, ὅπ. παρ., σ. 320.

⁴⁰⁹ Η λέξη «ἀμήν» είναι τυπικό χαρακτηριστικό του λεξιλογίου του Ιωάννη, (την χρησιμοποιεί περίπου 25 φορές στο Ευαγγέλιό του).

⁴¹⁰ R. Bultmann, ὅπ. παρ., σ. 713.

⁴¹¹ Δ. Δημητράκου, ὅπ., παρ., σ. 2387.

⁴¹² Henry G. Liddell-Robert Scott, ὅπ. παρ., σ. 211.

*τήν χείρα μου σημαίνει εναντιώνομαι, τιμωρώ, καταστρέφω, εμποδίζω*⁴¹³.

Στο Ιω. ο όρος απαντά μια και μοναδική φορά στο στίχο που εξετάζουμε. Απαντά επίσης άλλες πέντε φορές στην ΚΔ έχοντας τη σημασία του επιμηκύνω σε διάρκεια, ή σε ένταση⁴¹⁴ και όχι της σημασίας του *τεντώνω, απλώνω* που έχει στο Ιω. (Ιω. 21, 18).

Το ρήμα *έζώννυες*, όπως είδαμε στο στ. 7, προέρχεται ετυμολογικά από το αρχ. ζώννυμι < ζωσ-νυ-μι < jos-na, που σημαίνει *ζώνω, φοράω κάτι στη μέση, σφίγγω, προσεγγίζω κυκλικά, περικυκλώνω*⁴¹⁵, και δεν απαντά σε κανένα άλλο χωρίο στο Ιω.

Εφόσον ο Κύριος αποκατέστησε την αγάπη του Πέτρου (21, 15-17), προφήτευσε ύστερα και το μαρτύριο με το οποίο θα τελείωνε την αγάπη και τη ζωή του: *ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες· ὅταν δὲ γηράσης, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει* (21, 18-19).

Με την αντίθεση αυτή (νεώτερος-γηράσης), φαίνεται πως ο Κύριος εικονίζει την φύση και τον χαρακτήρα του Πέτρου προ του Πάθους και μετά το Πάθος. Προ του Πάθους, ο Πέτρος ακολουθούσε τον Ιησού έχοντας φρένας νέου, αντιλέγοντας στον διδάσκαλό του (Ιω. 13, 37) και πορευόμενος κατά την αρέσκειά του. Σε άλλες περιπτώσεις ο αυθορμητισμός⁴¹⁶ του τον οδηγεί στο να διακόπτει ή να ομιλεί προτρέχων των άλλων μαθητών⁴¹⁷ (Ιω. 6, 67,-69). Μετά το

⁴¹³ Βλ. Α΄ Εσ. 6, 32· Νεεμ. 13, 21· Σοφ. Σιρ. 15, 16-17· Σοφ. 1, 4· 2, 13-14· Ιερ. 6, 12· 15, 6· 28, 25· Ιεζ. 6, 13-14· 13, 9· 14, 9· 14, 13· 25, 7· 25, 13· 25, 16· 30, 25· 35, 3· Δν. 11, 42.

⁴¹⁴ Βλ. Λκ. 22, 44· Πρξ. 12, 5· 26, 7· Α΄ Πέ. 1, 22.

⁴¹⁵ Γ. Μπαμπινιώτη, *όπ. παρ.*, σ. 718.

⁴¹⁶ Πρβλ. Γ. Αντ. Γαλίτη, *Ερμηνεία Περικοπών Εκ της Κ. Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη, Πουρναρά 1993, σ. 44. Επίσης, η εξωστρέφεια του χαρακτήρα του Πέτρου και η παιδική απλότητα και εκδηλωτικότητα γίνεται φανερή στις απαντήσεις και παρεμβάσεις που αναφέρουν οι Συνοπτικοί (Βλ. Μτθ. 12, 21· Μτθ. 19, 27).

⁴¹⁷ Πρβλ. Μκ. 11, 21· Λκ. 8, 45· Λκ. 12, 41.

Πάθος όμως και την Ανάσταση, ο Πέτρος απέβαλε την συμπεριφορά του νέου, την οποία είχε προηγουμένως. Απέκτησε σωφροσύνη, πειθαρχία και υπακοή στο θέλημα του Θεού, την οποία είχε και ο Διδάσκαλός του, ο οποίος έγινε υπάκουος μέχρι θανάτου, και μάλιστα Σταυρού. Ο Μ. Βασίλειος⁴¹⁸ αναφέρει: «Ἀπόδειξις δέ τοῦ ἀγαπᾶν ἢ τήρησις τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ ἐν ὑπομονῇ τῶν ἑαυτοῦ παθημάτων μέχρι θανάτου».

Από την αντιπαραβολή των ὁρων *νεώτερος-γηράσης* δεν μπορούμε να καθορίσουμε ακριβώς την ηλικία του Πέτρου. Μπορούμε όμως να πούμε, ότι πρέπει να ήταν μεταξύ της νεαρής και της γηραιότερης ηλικίας⁴¹⁹, δηλαδή άνδρας ώριμος⁴²⁰. Την αντίθεση αυτή τη συναντούμε επίσης και στον Ψλμ. 36, 25: *νεώτερος ἐγενόμην καὶ γὰρ ἐγήρασα καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους.*

Ο Χρυσόστομος, χρησιμοποιεί αυτόν το στίχο για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο Πέτρος δεν ήταν ούτε γέρος ούτε νέος, αλλά *άνηρ τέλειος*⁴²¹. Γιατί όμως ο Κύριος του θυμίζει την προηγούμενη ζωή του και τη νεανική ηλικία του; Ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας⁴²² αναφέρει πως στην πνευματική ζωή οι ηλικίες λειτουργούν αντίστροφα και ομιλεί για την αντίθεση μεταξύ πνευματικών και φυσικών νόμων. Σωματικά όταν κάποιος είναι νέος είναι δυνατός και ακμαίος, όταν όμως γερνά γίνεται αδύναμος. Στα πνευματικά θέματα, τα πράγματα είναι εντελώς αντίθετα. *Γέρων* σημαίνει συνετός και ώριμος ενώ νέος άπηρος και αρχάριος. Ο

⁴¹⁸ Μεγάλου Βασιλείου, Αρχή των Ηθικών, PG 31, σ. 705.

⁴¹⁹ R. Brown, όπ. παρ., σ. 1107.

⁴²⁰ Αθανασίου Αρχιεπισκόπου Κορίνθου, Κατά Ιωάννην, Κεφ. ΚΑ', PG 106, σ. 1289. Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, Εἰς το Κατά Ιωάννην, Κεφ. ΚΑ', PG 124, σ. 312. Θεοφάνους Κεραμέως, Εἰς το ἐνδέκατον ἐωθινόν, PG 132, σ. 713.

⁴²¹ Ιωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τον Ἅγιον Ιωάννην, Ομιλία ΠΗ', PG 59, σ. 479.

⁴²² Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, Εἰς το Κατά Ιωάννην, Κεφ. ΚΑ', PG 124, σ. 312.

Ζιγαβηνός⁴²³ πιστεύει ότι το νεώτερος, δηλώνει την υπό τον Μωσαϊκό νόμο κατάσταση, ενώ το *ὅταν γηράσης* την κατά την Ευαγγελική τελειότητα κατάσταση.

Ο Θ. Φαρμακίδης ερμηνεύει το στίχο ως εξής: «ὅταν δέ τελειωθῆς εἰς ἄνδρα τέλειον⁴²⁴, εἰς μέτρον ἡλικίας πνευματικῆς, ὑπό τοῦ τελείου νόμου, τοῦ Εὐαγγελικοῦ, καταρτιζόμενος, ἐκτενεῖς τὰς χεῖρας σου ἐπὶ σταυροῦ, καὶ ἄλλος σέ σφίγξει τοῖς ἤλοις, καὶ ἀγάγη εἰς θάνατον, ὄν, εἰ καὶ θέλεις τῇ προαιρέσει, οὐ θέλεις τῇ φύσει· συμπαθεῖ γὰρ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι διὰ τὴν φύσιν, καὶ ἄκουσα ἀπαρρήγνυται, τοῦτο τοῦ Θεοῦ συμφερόντως οἰκονομήσαντος, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ δεδήλωται, ἵνα μὴ κατά περιστάσιν εὐχερῶς ἀνέλωσιν ἑαυτοὺς οἱ ἄνθρωποι»⁴²⁵. Το *ἐκτενεῖς* δηλώνει θεληματική ενέργεια, κατά διαταγὴ ὁμως των εκτελεστών. Εκφράζεται ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Πέτρος δεν θα δίσταζε να πεθάνει για τον Κύριο. Θα ἐξέτεινε θεληματικά τα χέρια του, νικώντας τὴν φυσικὴ ἀποστροφή πρὸς τὸν θάνατο⁴²⁶.

Το *ῥῆμα ἐζώννυες* μαζί με το *ῥῆμα ἐκτενεῖς*, στο στ. 19, δείχνουν τὸν δια σταυροῦ θάνατο, τὸν ὁποῖο πρόκειται να δεχθεῖ ὁ Πέτρος. Προφανῶς, αὐτὸ γράφηκε μετὰ τὸ μαρτύριο τοῦ Πέτρου καὶ ἔτσι ἦταν γνωστὸ τὸ γεγονὸς καὶ ὁ τρόπος τοῦ μαρτυρίου του. Καὶ ἡ Β΄ Πέτρου (1, 14) διατηρεῖ τὴν παράδοση ὅτι ὁ Ἰησοῦς φανέρωσε στὸν Πέτρο ὅτι θα πέθαινε ἀν καὶ σε αὐτὴ ἡ ἀποκάλυψη ἀφορᾶ στο «ταχινὴ» καὶ ὄχι στὸν τρόπο καὶ τὸ χρόνο καὶ δὴ τοῦ μαρτυρίου του⁴²⁷. Ορισμένοι ἐπιχείρησαν να συνδέσουν τὸ *ἐκτενεῖς* με τὸ ἱκετευτικὸ ἄπλωμα των χεριῶν κατά τὴν ὥρα τῆς προσευχῆς⁴²⁸. Τα

⁴²³ Ευθυμίου Ζιγαβηνοῦ, *Τὸ κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 129, σ. 1497.

⁴²⁴ Εφ. 4, 13 «εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ».

⁴²⁵ Θ. Φαρμακίδης, ὅπ. παρ., σ. 754 ἐξ.

⁴²⁶ Π. Τρεμπέλα, ὅπ. παρ., σ. 732.

⁴²⁷ «Εἰδὼς ὅτι ταχινὴ ἐστὶν ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκηνώματός μου καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσέν μοι».

⁴²⁸ R. Brown, ὅπ. παρ., σ. 1112.

πρώτα όμως χριστιανικά κείμενα χρησιμοποιούσαν το *έκτενεῖς τὰς χεῖράς σου* για την σταύρωση⁴²⁹. Μάλιστα η πρώτη χριστιανική παράδοση αναφέρει ότι ο Πέτρος πέθανε μέσω της σταύρωσης, πιθανόν ανάποδα⁴³⁰. Και ο Morris συμφωνεί πως το *έκτενεῖς τὰς χεῖράς σου* αναφέρεται στο σταυρικό θάνατο του Πέτρου⁴³¹, ο οποίος δεν έγινε με ήλους (όπως στον Κύριο⁴³²) αλλά με δέσιμο.

Σύμφωνα με τον Άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο⁴³³, ο Κύριος ήταν πολύ βέβαιος για την αγάπη του αποστόλου, καθ' όσον γνώριζε το επικείμενο μαρτύριό του.

Επίσης, ο Κύριλλος Αλεξανδρείας⁴³⁴ θεωρεί τους στ. 18 και 19 χρήσιμους και αναγκαίους. Ο Ιησούς, προαναγγέλοντας τον μαρτυρικό θάνατο του Πέτρου, αποδεικνύει τρόπον τινά και επαληθεύει τα λόγια του Πέτρου: *Κύριε, πάντα σὺ οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε* (στ. 17).

Πώς όμως ο Κύριος είπε στον Πέτρο: *καὶ ἄλλος σε ζώσει καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις*, αφού ο Πέτρος ήθελε το μαρτύριο; Ο ίδιος είχε αναφέρει: *τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω* (Ιω. 13, 37). Το *οὐ θέλεις*, οι άγιοι: Ιωάννης Χρυσόστομος⁴³⁵, Κύριλλος Αλεξανδρείας⁴³⁶ και Ζιγαβηνός⁴³⁷, συμφωνούν ότι αναφέρεται στη θέληση της ανθρώπινης φύσης, η οποία αποστρέφεται το θάνατο και τον φοβάται. Κανενός, λοιπόν, η ψυχή δεν χωρίζεται από το σώμα χωρίς πάθος και λύπη, ακόμα και αν είναι άγιος⁴³⁸ ο οποίος τελικά

⁴²⁹ C. S. Keener, *όπ. παρ.*, σ. 1236.

⁴³⁰ C. S. Keener, *όπ. παρ.*, σ. 1238.

⁴³¹ L. Morris, *The Gospel according to John*, Michigan, 1971, σ. 876. R. Brown, *όπ. παρ.*, σ. 1108. B. Lindars, *όπ. παρ.*, σ. 636 εξ.

⁴³² Πρβλ Ιω. 20, 24.

⁴³³ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΗ', PG 59, σ. 479.

⁴³⁴ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 752.

⁴³⁵ Ιωάννου Χρυσοστόμου *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΖ', PG 59, σ. 479.

⁴³⁶ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 752.

⁴³⁷ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 129, σ. 1497.

⁴³⁸ Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου, *όπ. παρ.*, σ. 415.

καταστέλλει το φόβο και την δειλία με τη φλόγα της πίστεώς του⁴³⁹. Εννοείται δηλαδή η φυσική αγάπη και συμπάθεια που νιώθει η ψυχή για το σώμα και η δυσκολία που έχει να το αποχωριστεί. Το σημαντικό είναι πως τελικά υπερτερεί η ανώτερη, η πνευματική θέληση και το αυτεξούσιο όπως άλλωστε συνέβη και στην αγωνία του Ι. Χριστού στη Γεθσημανή η οποία μαρτυρείται στη συνοπτική παράδοση. Το συγκεκριμένο σημείο θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί με τον εκούσιο χαρακτήρα του Πάθους και της Σταυρικής θυσίας του Κυρίου⁴⁴⁰ (Ιω. 10, 17-18). Ο Πέτρος θα πορευόταν στο θάνατο χωρίς να το θέλει, παρόλο που ευχάριστα θα τον υπέμενε για χάρη του Χριστού. Κατά την προαίρεση ήταν πρόθυμος (το φανερώνει αυτό το: *έκτενεῖς τὰς χεῖρας σου*, που δείχνει ότι δέχεται αγόγγυστα το μαρτύριο), κατά τη φύση όμως ήταν ασθενής⁴⁴¹, αφού σαν άνθρωπος και αυτός αποστρέφεται τον θάνατο⁴⁴². Σημειωτέον ότι στο Πρ. 21, 11 ο Ιουδαίος προφήτης Άγαβος κατέρχεται στην παραθαλάσσια Καισάρεια δένει με τη ζώνη του Παύλου τα πόδια και τα χέρια και προλέγει την παράδοσή τους από τους ομοφύλους του στα χέρια των εθνών.

Αυτό το *ἄλλος σέ ζώσει*⁴⁴³ δηλώνει ζωγραφικά τον σταυρικό θάνατο⁴⁴⁴, τον οποίον θα υποστεί ο απόστολος. Ο Πέτρος θα απλώσει

⁴³⁹ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εἰς το ἐνδέκατον εὐαγγέλιον*, PG 132, σ. 716.

⁴⁴⁰ J. R Michaels, *ὄπ. παρ.*, σ. 350.

⁴⁴¹ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 752.

⁴⁴² Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία ΚΗ', PG 151, σ. 360.

⁴⁴³ Στον 18 στ. μαρτυρείται η γραφή «ἄλλος ζώσει σέ» στους κώδικες D, B, η γραφή «ἄλλοι σέ ζώσουσιν», στο σιναϊτικό κώδικα, τον πάπυρο 59, τα μεγαλογράμματα χειρόγραφα C, W, D, μικρογράμματα χειρόγραφα 33.565 κ.α. Προτιμάται η γραφή «ἄλλος σε ζώσει» γιατί απαντάται στο βυζαντινό κείμενο, σε μεγαλογράμματα χειρόγραφα και στην αρχαία λατινική μετάφραση και Voulgata.

⁴⁴⁴ Αμμωνίου Πρεσβυτέρου Αλεξανδρείας, Κεφ. ΚΑ', PG 85, σ. 1521. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εἰς το Κατὰ Ἰωάννην*, Κεφ. ΚΑ', PG 124, σ. 312.

τα χέρια του πάνω στο σταυρό⁴⁴⁵ και άλλος θα τον δέσει, μάλλον με τα σχοινιά⁴⁴⁶. Για τον Θεοφύλακτο *το: έκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει*, δεν δηλώνει τίποτα άλλο παρά μόνο την τοποθέτηση και τα δεσίματα πάνω στο σταυρό⁴⁴⁷. Υπάρχει όμως και η εξής άποψη: Η έκταση των χειρών δεν αναφέρεται στη σταύρωση, γιατί δεν θα μπορούσε να ακολουθεί ύστερα από κάτι τέτοιο η φράση: *καὶ ἄλλος σε ζώσει καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις*, το οποίο παρουσιάζει τον απόστολο να οδηγείται στον τόπο την ποινής. Η έκταση των χειρών είναι μάλλον η χειρονομία της παθητικότητας έναντι της βίας. Η ζώνη⁴⁴⁸ αυτή θα είναι η αλυσίδα του κακοποιού. Ο λόγος αυτός δηλώνει την εξουδετέρωση της ίδιας θελήσεως, που ήταν το κυρίαρχο χαρακτηριστικό του φυσικού χαρακτήρα του Πέτρου⁴⁴⁹. Υπάρχει και η ερμηνεία ότι στη φράση *ἄλλος σε ζώσει*, υπονοείται το Πνεύμα του Θεού, το οποίο θα ενδυναμώσει τον απόστολο και θα τον οδηγήσει στο μαρτύριο⁴⁵⁰. Με την παραπάνω άποψη συμφωνεί και ο Morris⁴⁵¹, ο οποίος πιστεύει πως αυτό το *ἄλλος* αναφέρεται στον ίδιο το Θεό ή το Χριστό, ο οποίος θα επιτρέψει το μαρτύριο. Ωστόσο στο Ιω. ο Παράκλητος δεν οδηγεί σε μαρτύριο αλλά παρηγορεί μαρτυρεί και ερμηνεύει τα λόγια του Ιησού Χριστού.

Στη συνέχεια, στο στ. 19: *τοῦτο δὲ εἶπεν σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν. καὶ τοῦτο εἰπὼν λέγει αὐτῷ· ἀκολούθει μοι* (στ. 19), αναφέρεται η αιτία για την οποία ο Ιησούς είπε τον λόγο του στ. 18.

⁴⁴⁵ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1497. Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία ΚΗ', PG 151, σ. 360.

⁴⁴⁶ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1497.

⁴⁴⁷ Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου, *όπ. παρ.*, σ. 415.

⁴⁴⁸ Πρβλ. Πρ. 21, 11 «καὶ ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς καὶ ἄρας τὴν ζώνην τοῦ Παύλου, δῆσας ἑαυτοῦ τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας εἶπεν· τὰδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸν ἄνδρα οὐ ἔστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτως δῆσουσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἐθνῶν».

⁴⁴⁹ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 732.

⁴⁵⁰ Α. Μακράκη, *όπ. παρ.*, σ. 1291 εξ.

⁴⁵¹ L. Morris, *όπ. παρ.*, σ. 876.

Ο όρος δόξα <δοκῶ αρχικά σήμαινε την *προσωπική άποψη*, την γνώμη⁴⁵². Στην εβραϊκή βίβλο, η λέξη που σημαίνει δόξα קָבוֹד «kabod» περιέχει την ιδέα του βάρους και προέρχεται από τό επίθετο «kavedh», που σημαίνει *βαρύς, εντυπωσιακός*⁴⁵³. Το βάρος ενός όντος στην ύπαρξή του ορίζει τη σπουδαιότητά του, το σεβασμό που εμπνέει, τη δόξα του. Στα εβραϊκά λοιπόν, διαφορετικά από τα ελληνικά, η δόξα δεν σημαίνει τόσο τη διασημότητα, όσο την πραγματική αξία, που υπολογίζεται με το βάρος της.

Οι βάσεις της δόξας μπορεί να είναι τα πλούτη. Ο Αβραάμ λέγεται πολύ ένδοξος, γιατί έχει *κτήνη, άργυρον, και χρυσόν* (Γεν. 13, 2). Επίσης, η δόξα σημαίνει την υψηλή κοινωνική θέση που κατέχει ένας άνθρωπος και την εξουσία που του δίνει αυτή η θέση. Ο Ιωσήφ λέει στους αδελφούς του: *άπαγγείλατε οὖν τῷ πατρί μου πᾶσαν τήν δόξαν μου τήν ἐν Αίγύπτῳ* (Γεν. 45, 13). Ο Ιώβ, κατεστραμμένος και ταπεινωμένος, αναφωνεί: ο Θεός *τήν δέ δόξαν άπ' έμοῦ έξέδυσεν* (Ιωβ. 19, 9· 29, 1-20). Μαζί με τη δύναμη (Ησ. 8, 7· 16, 14· 17, 3 εξ. · 21, 16· Ιερ. 31, 18), η δόξα συνεπάγεται την ακτινοβολία. Δείχνει την λαμπρότητα της ομορφιάς. Η δόξα είναι κατ' εξοχήν προνόμιο του βασιλιά. Εκδηλώνει με τον πλούτο της και με τη δύναμή της τη λαμπρότητα της βασιλείας του (1 Παρ. 29, 28· 2 Παρ. 17, 5).

Στην Π.Δ. η ανθρώπινη δόξα είναι πολύ εύθραυστη: *μη φοβού όταν πλουτήση άνθρωπος και όταν πληθυνθῆ ἡ δόξα του οἴκου αυτού ότι οὐκ ἐν τῷ άποθνήσκειν αυτόν λήμψεται τὰ πάντα οὐδέ συγκαταβήσεται αὐτῷ ἡ δόξα αυτού* (Ψ. 48, 17 εξ.). Η Αγία Γραφή ξέρει να συνδέει τη δόξα με ηθικές και θρησκευτικές αξίες (Πρμ. 3, 35· 20, 3· 29, 23). Η υπακοή στο Θεό έρχεται πριν από κάθε

⁴⁵² Γ. Μπαμπινιώτη, όπ., παρ., σ. 523.

⁴⁵³ Γ. Μπαμπινιώτη, όπ., παρ., σ. 523.

ανθρώπινη δόξα (Αρ. 22, 17 εξ.). Το μόνο στερεό θεμέλιο της δόξας βρίσκεται στο Θεό (Ψ. 61, 6.8)⁴⁵⁴.

Στο Ιω. τον όρο *δόξα*, συναντάμε στατιστικά τριάντα φορές περισσότερο από κάθε άλλο βιβλίο της ΚΔ⁴⁵⁵. Εντύπωση κάνει το γεγονός ότι δεν αναφέρεται καμία φορά στις τρεις καθολικές επιστολές του Ιωάννη. Στο Ιω. η αποκάλυψη της δόξας στη ζωή και στο θάνατο του Ιησού φαίνεται ακόμα πιο σαφής. Ο Ιησούς είναι ο Σαρκωμένος Λόγος. Στη σάρκα Του κατοικεί και φανερώνεται η δόξα του μονογενούς Υιού του Θεού (Ιω. 1, 14. 18) και φανερώνεται από το πρώτο κιόλας «σημείο» (Ιω. 2, 11). Αυτή παρουσιάζεται στην υπερβατική ένωση του Ιησού με τον Πατέρα που τον αποστέλλει και ακόμα καλύτερα στην ενότητά τους (Ιω. 10, 30). Τα έργα του Ιησού είναι τα έργα του Πατέρα, ο οποίος τα ποιεί *έν Ιησοῦ* (Ιω. 14, 10) και μέσα από αυτά αποκαλύπτει τη δόξα Του (Ιω. 11, 40), φως και ζωή για τον κόσμο. Αυτή η δόξα λάμπει πάνω από όλα στο Πάθος. Το Πάθος είναι η ώρα του Ιησού, η ύψιστη των Θεοφανίων. Ο Ιησούς «καθιερώνεται» στο θάνατό Του (Ιω. 17, 19) με κάθε σαφήνεια (Ιω. 13, 1.3· 18, 4· 19, 28), από υπακοή στον Πατέρα (Ιω. 14, 31), και για τη δόξα του Ονόματός Του (Ιω. 12, 28). Δωρίζει τη ζωή Του ελεύθερα (Ιω. 10, 18) από αγάπη για τους δικούς Του (Ιω.

⁴⁵⁴ Χ. Σωτηρόπουλος, «Δόξα», Λ.Β.Θ., σ. 290-291.

⁴⁵⁵ Σε όλο το βιβλίο της Κ.Δ, η δοξολογία έχει ως κέντρο τον Χριστό: *έν αὐτῷ τὸ ναί· διὸ καὶ δι' αὐτοῦ τὸ ἀμὴν τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν* (Β' Κορ. 1, 20). Δι' αὐτοῦ ανεβαίνει *εἰς τὸν Θεὸν μόνον σοφόν...* ἡ δόξα *εἰς τοὺς αἰῶνας* (Ρωμ. 14, 26· Εβρ. 13, 15). Στο Θεό αποδίδεται δόξα για τη γέννηση του Ιησού (Λκ. 2, 20), για τα θαύματά Του (Μκ. 2, 12) και για το θάνατό Του (Λκ. 23, 47). Οι δοξολογίες υπογραμμίζουν τα στάδια στη διάδοση του μηνύματός Του (Πξ. 11, 18· 13, 48· 21, 20), όπως διανθίζουν τις δογματικές διδασκαλίες του Παύλου (Γαλ. 1, 3 εξ.). Οι δοξολογίες της Αποκαλύψεως ανακεφαλαιώνουν σε μία επίσημη λειτουργία όλο το σωτήριο δράμα (Απ. 15, 3 εξ.). Τέλος, αφού η Εκκλησία είναι ο λαός τον οποίον απέκτησε ο Θεός: *εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ* (Εφ. 1, 14), στον Πατέρα αποδίδεται: *δόξα έν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ έν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων, ἀμὴν* (Εφ. 3, 21).

13, 1). Ο Σταυρός, μεταμορφωμένος, γίνεται το σημείο της «Υψώσεως» του Υιού του Ανθρώπου (Ιω. 12, 23. 31). Ο Γολγοθάς προσφέρει στα βλέμματα όλων (19, 37) το μυστήριο του θεϊκού: *ἐγώ εἰμί* του Ιησού (8, 27)⁴⁵⁶.

Στη λειτουργική δοξολογία, ο μάρτυρας προσθέτει τη δοξολογία του αίματος, περιφρονώντας τη ζωή του *ἄχρι θανάτου* (Απ. 12, 11). Ο πιστός ομολογεί έτσι ότι η πίστη στο Θεό έρχεται πριν από κάθε δόξα και από κάθε ανθρώπινη αξία. Με την τιμή του αίματός του ο πιστός θα δοξάσει τον Θεό, όπως ακριβώς και ο Πέτρος θα *δοξάσει τόν Θεόν* (Ιω. 21, 19). Κατά τον Wengst⁴⁵⁷, όπως ακριβώς παρουσιάζεται ο Ιησούς στο Ιω. να μην κάνει αυτό που υπαγορεύει η δική του βούληση, αλλά να εκπληρώνει τη βούληση του Θεού, με τον ίδιο τρόπο λειτουργεί επίσης η ζωή και ο θάνατος όσων τον ακολουθούν: μόνο προς δόξαν Θεού.

Στο στ. 19 η φράση: *τούτο δὲ εἶπεν* είναι ιωάννεια και εισάγει επεξήγηση⁴⁵⁸. Αποτελεί συνήθεια του Ευαγγελιστή να κάνει διάφορες ερμηνευτικές παρατηρήσεις που βοηθούν τον αναγνώστη να καταλάβει καλύτερα το κείμενο. Συγχρόνως, με την παρέμβαση αυτή ο Ευαγγελιστής διεγείρει την προσοχή του αναγνώστη-ακροατή στα σημεία που σχολιάζει. Η φράση: *σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τόν Θεόν* μας υπενθυμίζει τα λόγια του Ιησού, ο οποίος ομιλεί για τον θάνατό Του και τη σημασία του στο στ. Ιω. 12, 33: *τούτο δὲ ἔλεγεν σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν* και το στ. Ιω 18, 32: *ἵνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῆ ὃν εἶπεν σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν*. Μια απλή παρατήρηση των δύο στίχων και της στενής μορφολογικής ομοιότητας που παρουσιάζουν φανερώνει ότι το *ἀποθνήσκειν* μαρτυρικώς δια τον Χριστόν ισοδυναμεί με το *δοξάζειν* τον Θεόν. Το *ἀποθνήσκειν* όμως, όταν

⁴⁵⁶ X. Σωτηρόπουλος, «Δόξα», Λ.Β.Θ., σ. 293.

⁴⁵⁷ K. Wengst, *όπ. παρ.*, σ. 321.

⁴⁵⁸ Πρβλ. 7, 39· 11, 51· 12, 6, 33 κλπ.

αναφέρεται στον Ιησού, δηλώνει τη Σταύρωση - Ύψωση. Επομένως, αυτός ο στίχος έρχεται να υποστηρίξει την υπόθεση ότι αφενός το *έκτενεῖς* δείχνει το σταυρικό μαρτύριο, αφετέρου ότι το μαρτύριο αποτελεί μέσον, διά του οποίου δοξάζεται ο Θεός. Η μόνη περίπτωση που το *δοξάζειν* έχει μαρτυριολογική χρήση στις Γραφές είναι αυτή της Α΄ Πέτρου 4, 16. Στους αποστολικούς Πατέρες όμως του 2^{ου} αιώνα, αυτή η ιδέα είναι πιο συνηθισμένη. Ο Ευθύμιος Ζιγαβηνός⁴⁵⁹ λέει ότι το μαρτύριο δεν είναι μόνο δόξα του Πέτρου, αλλά δόξα και του Θεού, όπως ακριβώς και ο θάνατος του Λαζάρου (Ιω. 11,4), ο οποίος έγινε αφορμή να δοξασθεί ο Χριστός⁴⁶⁰, όχι μόνο διότι συγκλόνησε το γεγονός της ανάστασης ενός τετραήμερου νεκρού αλλά και διότι το σημείο έγινε αφορμή τελικά να συλληφθεί και να σταυρωθεί. Για τον μαθητή είναι δόξα, διότι πέθανε για τον Θεό. Για τον Θεό είναι δόξα γιατί έχει τέτοιους μαθητές. Πράγματι δεν φθάνει κανείς μέχρι θανάτου για τον Θεό, αν δεν είναι βέβαιος ότι ο Θεός είναι αληθινός. Επομένως, ο θάνατος των αγίων είναι βεβαίωση της δόξας του Θεού. Και το να πάθει κανείς λοιπόν για το Χριστό είναι δόξα και τιμή⁴⁶¹.

Ο Ιησούς, με τη Σταύρωσή Του, απέδειξε έμπρακτα την αγάπη Του προς τους μαθητές Του και τους ανθρώπους. Ο Πέτρος τώρα είναι αυτός που καλείται να αποδείξει την αγάπη την οποία έχει για τον Διδάσκαλό του. Η τριπλή καταφατική απάντηση του Πέτρου στα τρία ερωτήματα του Ιησού (Ιω. 21, 15- 17) επιβεβαιώνεται από τον ίδιο τον Κύριο σε αυτόν το στίχο. Ο Κύριος διαβεβαιώνει για την αγάπη του Πέτρου και του αποκαλύπτει ότι πράγματι τα ξέρει όλα. Προγνώριζει την αγάπη του Πέτρου και αποκαλύπτει πως η αγάπη

⁴⁵⁹ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1497.

⁴⁶⁰ «Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστιν πρὸς θάνατον ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς» (Ιω. 11,4).

⁴⁶¹ Αθανασίου Αρχιεπισκόπου Κορίνθου, *Κατά Ιωάννην*, Κεφ. ΚΑ΄, PG 106, σ. 1289.

αυτή θα επισφραγισθεί με το σταυρικό μαρτύριό του, με το οποίο θα δοξάσει το Θεό (στ. 19). Είναι σαν να λέει ο Ιησούς: «εάν με αγαπάς, ας είσαι προεστώς προς τους αδελφούς· και την θερμή αγάπη την οποία λέγεις ότι έχεις σε μένα, τόσο που μπορείς να πεθάνεις για μένα, δείξε αυτή τώρα»⁴⁶². Πράγματι, η τέλεια αγάπη προς τον Χριστό φτάνει μέχρι τον θάνατο, κάτι το οποίο ο Πέτρος απέδειξε έμπρακτα δοξάζοντας τον Θεό δια του σταυρικού του θανάτου. Όπως αναφέραμε παραπάνω, ο θάνατος του Πέτρου⁴⁶³ συνέβη αρκετά πριν γραφτεί το Δ΄ Ευαγγέλιο. Ο Πέτρος επισφράγισε⁴⁶⁴ κατά τρόπο αδιαμφισβήτητο την μεγάλη του αγάπη προς τον Ιησού, αποδεικνύοντας όπως παρατηρεί ο Παύλος ότι: *οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς* (Ρωμ. 8, 18).

Αυτή η ενότητα, της συνομιλίας του Ιησού με τον Πέτρο και της πρόρρησης του θανάτου του, τελειώνει σε αυτό το στίχο με τη γνωστή πρόσκληση που απευθύνει ο Δάσκαλος στον μαθητή: *ἀκολουθεῖ μοι* (στ. 19). Ο Ιησούς ίσως απομακρύνθηκε από τον όμιλο των μαθητών και ο Πέτρος μαζί με τον αγαπημένο μαθητή τον ακολούθησαν. Η φράση αυτή (ἀκολουθεῖ μοι) θα υπενθύμισε⁴⁶⁵ στον Πέτρο την πρόσφατη ένθερμη εκδήλωση της αγάπης του να ακολουθήσει τον Ιησού και να δώσει την ψυχή του για Αυτόν (Ιω.

⁴⁶² Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου, *όπ. παρ.*, σ. 414.

⁴⁶³ Πιστεύεται ότι ο Πέτρος μαρτύρησε το 64 μ.Χ. στο Ιπποδρόμιο του Νέρωνα στη Ρώμη. Έρευνες που έχουν γίνει στις κατακόμβες της Ρώμης θεωρείται ότι έχουν ανακαλύψει τον τάφο του Αποστόλου, ο οποίος βρίσκεται στις κρύπτες κάτω από τη Βασιλική του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη. Επίσης θεωρείται ότι έχουν ανακαλυφθεί και οι αλυσίδες με τις οποίες ήταν δεμένος στη φυλακή του Μαμερτίνου στη βασιλική Σαν Πιέτρο ιν Βίνκολι. Βλ. Lietzmann, *Petrus et Paulus in Rom*, Berlin, 1937, σ. 238.

⁴⁶⁴ Π. Τρεμπέλα,, *όπ. παρ.*, σ. 733.

⁴⁶⁵ Πρβλ. το «εισαγωγικό» εκείνο κάλεσμα, την πρόσκληση, την οποία είχε απευθύνει σε αυτόν ο Κύριος: *δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἄλλιεῖς ἀνθρώπων* (Μκ. 1, 17, Μτθ. 4, 19).

13, 37), την οποία ο διδάσκαλος ανέβαλε να δεχθεί⁴⁶⁶: *οὐ δύνασαι μοι νῦν ἀκολουθήσαι, ἀκολουθήσεις δὲ ὕστερον* (Ιω. 13, 36). Είναι όμως πιθανό η φράση αυτή να έχει μεταφορικές και συμβολικές διαστάσεις⁴⁶⁷, αφού εκφράζει την ιδέα να ακολουθεί τον Χριστό στη ζωή του μέχρι θανάτου⁴⁶⁸ και να ποιμαίνει το ποίμνιό Του⁴⁶⁹.

Στην περικοπή που εξετάζουμε, ο Ιησούς καλεί δυο φορές τον Πέτρο να τον ακολουθήσει (Ιω. 21, 18· 22). Το ρήμα *ἀκολουθεί μοι* βρίσκεται σε χρόνο ενεστώτα εκφράζοντας συνέχεια και διαχρονικότητα. Φαίνεται να είναι εσφαλμένη η άποψη του Morris⁴⁷⁰, ο οποίος πιστεύει ότι στο παρελθόν ο Πέτρος δεν ακολουθούσε τον Ιησού με συνέπεια. Αυτό το οποίο ήταν αδύνατο πριν την άρνηση του αποστόλου αλλά και την Ύψωση του Ιησού Χριστού: *ὅπου ὑπάγω οὐ δύνασαι μοι νῦν ἀκολουθήσαι* (13, 36), γίνεται τώρα δυνατό⁴⁷¹ με την φράση του Κυρίου: *ἀκολουθεί μοι*. Αυτή η κλήση του Πέτρου από τον Ιησού είναι η εκπλήρωση των λόγων Του στο 13, 36: *ἀκολουθήσεις δὲ ὕστερον*. Ο Πέτρος, μετά την εκδήλωση της αγάπης προς τον Ιησού και την μετάνοιά του, καλείται να ακολουθήσει τον Κύριο και να τον διακονήσει. Είναι σαν να του λέει ότι παρά την προηγούμενη άρνησή σου συνέχισε να είσαι μαθητής μου⁴⁷². Κατά τον Θεοφύλακτο⁴⁷³, αυτό το: *ἀκολουθεί μοι* εκφράζει τη γνήσια φιλία και αγάπη του Κυρίου προς τον Πέτρο. Επίσης, δηλώνει την εκπλήρωση των λόγων και έργων του Ιησού, διότι εκείνοι οι οποίοι ακολουθούν τα ίχνη του Ιησού και μιμούνται

⁴⁶⁶ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 733.

⁴⁶⁷ Lindars, *όπ. παρ.*, σ. 637. Brown, *όπ. παρ.*, σ. 1108.

⁴⁶⁸ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Εις το Κατά Ιωάννην*, Κεφ. ΚΑ', PG 124, σ. 313.

⁴⁶⁹ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις Ιωάννην*, PG 74, σ. 756.

⁴⁷⁰ L. Morris, *όπ. παρ.* σ. 877.

⁴⁷¹ Brooke Foss Westcott, *όπ. παρ.*, σ. 370.

⁴⁷² D. R. Aus, *Simon Peter's Denial and Jesus' Commissioning him as his Successor in John 21, 15-19: Studies in Their Judaic Background*, Studies in Judaism America 2013, σ. 239.

⁴⁷³ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *όπ. παρ.*, σ. 313.

με ακρίβεια αυτόν, αυτοί είναι οι πιστοί ακόλουθοι του Χριστού. Ο Ιησούς λέει στον Πέτρο το *ἀκολουθεί μοι*, προφανώς μέχρι το Σταυρό, τη θυσία και την Ανάσταση, για να του δείξει με ποιο θάνατο θα δόξαζε το Θεό. Να γνωρίσει το τέλος του παρόντος βίου, προς το οποίο έπρεπε να αποβλέπει, ακολουθώντας το παράδειγμα του Διδασκάλου του, ο οποίος γνώριζε το μαρτύριο και προθύμως έφθασε ως αυτό⁴⁷⁴. Με την εντολή αυτή που λαμβάνει ο Πέτρος ολοκληρώνεται η κλήση του μαρτυρίου του⁴⁷⁵.

Ο Ιησούς καλεί, επίσης, στο αποστολικό αξίωμα τον Φίλιππο με την ίδια φράση: *ἀκολουθεί μοι*⁴⁷⁶ (Ιω. 1, 43). Στο Ιω. αυτός που ακολουθεί τον Κύριο δεν περπατά στο σκοτάδι, αλλά έχει το ζωντανό φως: *ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς* (Ιω. 8, 12). Ο Χριστός, ως *ὁ ποιμὴν ὁ καλός*, ακολουθείται μόνο από τα πρόβατά Του τα οποία μάλιστα γνωρίζει ονομαστικά και προσωπικά. Επιπλέον ο Χριστός είναι

⁴⁷⁴ Α. Μακράκη, *ὄπ. παρ.*, σ. 1292.

⁴⁷⁵ K. Wengst, *ὄπ. παρ.*, σ. 321.

⁴⁷⁶ Ο Ιησούς με την ίδια έκφραση καλεί στο αποστολικό αξίωμα τον απόστολο Ματθαίο: *ἀκολουθεί μοι* (Μτθ. 9, 9· Μκ. 2, 14· Λκ. 5, 27). Ο Ιησούς απαντά σε κάποιον από την τάξη των γραμματέων, ο οποίος θέλει να ακολουθήσει τον Ιησού: *αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσιν καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις, ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίει* (Μτθ. 8, 19-20. Πβλ. Λκ. 9, 57-59). Αυτός που θέλει να ακολουθήσει τον Ιησού δεν πρέπει να περιμένει σωματικές ανέσεις και αναπαύσεις, αλλά να δώσει όλα τα υπάρχοντά του στους πτωχούς (Μτθ. 19, 21· Μκ. 10, 21· Λκ. 18, 22). Η ζωή του θα είναι γεμάτη από στερήσεις και θυσίες, όπως του Ιησού (Μτθ. 16, 14): *Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθείτω μοι* (Πβλ. Μκ. 8, 34· Λκ. 9, 23). Εκείνος ο οποίος θα κληθεί στη διακονία του Κυρίου, πρέπει να βλέπει πάντοτε εμπρός στο πνευματικό του έργο και να ξεχάσει εξολοκλήρου τα σωματικά και υλικά, διότι αλλιώς δεν θα μπορέσει να κρατήσει για τον εαυτό του στερεά την Βασιλεία του Θεού και να εργαστεί αποτελεσματικά για τη διάδοση αυτής προς τους άλλους (Λκ. 9, 59-62. Πβλ. Μτθ. 8, 22). Οι ακολουθήσαντες μαθητές του Χριστού θα είναι αυτοί οι οποίοι, όταν ξαναγεννηθεί ο κόσμος, θα καθίσουν σε δώδεκα θρόνους δικάζοντας τις δώδεκα φυλές του Ισραήλ (Μτθ. 19, 29).

αυτός που πηγαίνει μπροστά και οδηγεί τα πρόβατα, και τα πρόβατα τον ακολουθούν διότι γνωρίζουν την φωνή Του (Ιω. 10, 4· 10, 27). Ο Κύριος είναι αυτός που δίνει ζωή αιώνια στα πρόβατα, τα οποία τον ακολουθούν και δεν πρόκειται να χαθούν, γιατί δεν μπορεί να τα αρπάξει κανείς από το χέρι του Ιησού (Ιω. 10, 28). Έτσι ο Πέτρος πρέπει να αντιμετωπίσει τον θάνατο (21,18-19) όπως κάνει ο καλός ποιμήν (10,11, 15, 17-18), καθώς απαραίτητη προϋπόθεση για να καταστεί κανείς άξιος μαθητής και να ακολουθήσει τον Ιησού είναι να μιμηθεί το παράδειγμα του Κυρίου, ακολουθώντας τον ακόμα και στο σταυρικό θάνατο⁴⁷⁷ (Μτθ. 10, 38). Με το σταυρό θα επιτύχει πλέον, (μαζί με όλες τις άλλες διακρίσεις), την τελειώσή του⁴⁷⁸. Ο Πέτρος πρέπει να ακολουθήσει τον Ιησού στον θάνατο. Όποιος θέλει να διακονήσει τον Υιό και να τιμηθεί από τον Πατέρα (Ιω. 12, 26), πρέπει να ακολουθήσει τον Ιησού στον δρόμο της αυταπαρνήσεως.

Όπως αποδεικνύει η συνέχεια του κειμένου, οι υπόλοιποι μαθητές δεν θα ακολουθήσουν την οδό του μαρτυρίου και ο συντάκτης καθιστά σαφές ότι υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι στο να ακολουθήσει κάποιος τον Ιησού, οι οποίοι δεν περιλαμβάνουν μόνο την οδό του μαρτυρίου⁴⁷⁹.

Ακόμη, αυτό το *ἀκολουθεί μοι* μπορεί να σημαίνει απλώς, μέσα στη στενή συνάφεια του λόγου: «εμπρός, ανάλαβε τα πρόβατα και βγες στην οικουμένη». Να δηλώνει, δηλαδή, συνοπτικά και μεταφορικά την ανάθεση της αποστολής, την οποία μόλις εμπιστεύθηκε ο Κύριος στον Πέτρο⁴⁸⁰.

Βεβαίως σύμφωνα με το Χρυσόστομο⁴⁸¹, δεν αποκλείεται και η κυριολεκτική έννοια του *ἀκολουθεί μοι*. Να πρόκειται, δηλαδή, για μία πρόσκληση του Ιησού προς τον Πέτρο να τον ακολουθήσει.

⁴⁷⁷ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1500.

⁴⁷⁸ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εις το ενδέκατον εωθινόν*, PG 132, σ. 716.

⁴⁷⁹ K. Wengst, *όπ. παρ.*, σ. 322.

⁴⁸⁰ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εις το Κατά Ιωάννην*, Κεφ. ΚΑ', PG 124, σ. 313.

⁴⁸¹ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εις τον Άγιον Ιωάννην*, Ομιλία ΠΗ', PG 59, σ. 479-480.

Καθώς δηλαδή περπατούσε στην ακρογιαλιά με τους μαθητές Του, ίσως ο Ιησούς να κάλεσε τον Πέτρο να τον ακολουθήσει, ξεχωρίζοντάς τον προφανώς από τους άλλους μαθητές. Αυτό φανερώνει αφενός το κηδεμονικό αίσθημα του διδασκάλου και αφετέρου τη μεγάλη οικειότητα που ένιωθε για τον μαθητή Του.

IV. ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΣ ΜΑΘΗΤΗΣ

1. Λόγοι για τον αγαπημένο μαθητή (21, 20-23).

²⁰ Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ Πέτρος
βλέπει τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς ἀκολουθοῦντα,
ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δεῖπνῳ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ καὶ εἶπεν·

Κύριε, τίς ἐστὶν ὁ παραδιδούς σε;

²¹ Τοῦτον ἰδὼν ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ἰησοῦ·

Κύριε, οὗτος δὲ τί;

²² Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς·

Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;

Συ' μοι ἀκολουθεῖ.

²³ Ἐξῆλθεν οὖν οὗτος ὁ λόγος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ὅτι ὁ μαθητὴς
ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει·

Καὶ οὐκ εἶπεν δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει

Ἀλλ' ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;

Στο στ. 20, ο Πέτρος παραδόξως ἀντὶ να σκεφτεῖ το δικό του μαρτυρικό τέλος, το οποίο του εἶχε ἀνακοινωθεῖ ἀπὸ το Χριστό λίγο πρὶν, γυρίζοντας πρὸς τα πίσω και βλέποντας τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα

ὁ Ἰησοῦς να τον ακολουθεῖ⁴⁸², ρωτά τον Ιησού: *Κύριε, οὗτος δὲ τί;* Ὅπως ανοίγει αυτός ο ἐπίλογος με την αναφορά του Πέτρου και του αγαπημένου μαθητή (στ. 7), ἔτσι κλείνει με την αντιπαραβολή αυτών των δύο μαθητών (στ. 20-23)⁴⁸³.

Ο ὅρος *ἐπιστραφεῖς*⁴⁸⁴ εἶναι ἰωάννειος. «Ἄξια παρατηρήσεως εἶναι ἡ ἀντίδραση του Ιησού: Στραφεῖς δὲ ὁ Ἰησοῦς καὶ θεασάμενος αὐτοὺς ἀκολουθοῦντας λέγει αὐτοῖς· τί ζητεῖτε; (1, 38). Εντυπωσιάζουν τα ἐξῆς στοιχεῖα: α) ἡ στροφή του περιπατούντος Ιησού προς τα ὀπίσω. Ἀνάλογη στροφή θα ἐπιτελέσει στον ἐπίλογο του Ευαγγελίου, εὐρισκόμενη ὁμως στον κήπο, ἡ Μαρία ἡ Μαγδαληνή προκειμένου ἀντί του κηπουροῦ της νέας Εδέμ να ἀναγνωρίσει τον Ἀναστάντα, τον ὁποῖο και ἀποκαλεῖ (ὅπως και οἱ μαθητές στον προκείμενο στίχο) ραββουνί (20, 16) και ἐπιχειρεῖ να ἀγγίξει. «Σκηνοθετικά» και ἀφηγηματολογικά στο Ιω., ἡ στροφή του Χριστοῦ, σημαίνει τὴ θέα στο Ευαγγέλιο για πρώτη φορά του προσώπου Του (πρβλ. 1, 14) προτοῦ ἀκουστεῖ για πρώτη φορά ἡ φωνή Του. Ταυτόχρονα σηματοδοτεῖ μια ἀλλαγὴ-τομὴ στη ζωὴ Του, ἀφοῦ πλέον ἀπ' αὐτό το σημεῖο μέσω της σχέσης πρόσωπο προς πρόσωπο τὴν ὁποία δημιουργεῖ ὁ ἴδιος με τους δύο μαθητές ξεκινά ἡ δημόσια δράση Του».⁴⁸⁵

Σύμφωνα με τον Bultmann⁴⁸⁶, ἡ σκηνὴ ἔχει συμβολικὴ χροιά: Δεδομένου ὅτι ὁ Πέτρος εἶναι στο σημεῖο ὅπου πρόκειται να ἀκολουθήσει τον Ιησού, κοιτάζει τριγύρω και βλέπει τον *μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς*. Κατὰ το Σ. Ἀγουρίδη, ὅσα ἀκολουθοῦν ἀπὸ το στ.

⁴⁸² Μαρτυρεῖται παράλειψη της λέξης «ἀκολουθοῦντα» στο σιναιτικὸ κώδικα, τον W και τὴ βοχαϊρικὴ μετάφραση.

⁴⁸³ H. Thyen, ὄπ. παρ., σ. 778.

⁴⁸⁴ Τέσσερις φορές ὁ Ἰωάννης χρησιμοποιεῖ τὸ ἀπλό ρήμα *στρέφω*. Βλ. Ιω. 1, 38 «στραφεῖς δὲ ὁ Ἰησοῦς καὶ θεασάμενος αὐτοὺς ἀκολουθοῦντας».

⁴⁸⁵ Βλ. Σ. Δεσπότης, *Τὸ Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιο, συλλογὴ ἀρθρων, σημειώσεις παραδόσεων στο μάθημα Ἑρμηνεία Ευαγγελικῶν και Ἀποστολικῶν Περικοπῶν*. Ὑπὸ ἐκδοση.

⁴⁸⁶ R. Bultmann, ὄπ. παρ, σ. 714.

20 και εξής αναφέρονται στο γεγονός ότι, κατ' αντίθεση προς τον Πέτρο, ο Δ' Ευαγγελιστής δεν είχε όπως εκείνος μαρτυρικό τέλος. Ο ίδιος ο Ιησούς ο οποίος θέλησε ο Πέτρος να έχει τον ίδιο θάνατο με αυτόν, οικονομήσε τα πράγματα ως προς το τέλος του αγαπημένου μαθητή διαφορετικά: Αυτός να μην έχει μαρτυρικό θάνατο και να ζήσει μια μακρά ζωή⁴⁸⁷. Δύο στοιχεία χρήζουν στο σημείο αυτό ιδιαίτερης προσοχής αναφορικά προς το ζήτημα της ταυτότητας του αγαπημένου μαθητή:

Πρώτον, το γεγονός ότι η παρουσίαση του αγαπημένου μαθητή στη διήγηση αυτή (Ιω. 21, 20) γίνεται με τη σχεδόν κατά λέξη παράθεση των στ. 13, 23-25:

Ιω. 13,23-25

Ἦν ἀνακείμενος εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς. Νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέτρος πυθέσθαι τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει. Ἐναπεσὼν οὖν ἐκεῖνος οὕτως ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Ἰησοῦ λέγει αὐτῷ· Κύριε, τίς ἐστίν;

Ιω. 21,25

Ἐπιστραφεὶς ὁ Πέτρος βλέπει τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ καὶ εἶπεν· Κύριε, τίς ἐστίν ὁ παραδιδούς σε;

Δεύτερον μάλλον υπονοείται, ότι ο θάνατός του, βάση των λεγομένων, τουλάχιστον κατά την περίοδο της συγγραφής του Δ' Ευαγγελίου θα πρέπει να είναι ήδη γεγονός⁴⁸⁸.

Στο στ. 20 υπενθυμίζονται σε μας τα γεγονότα του Τελευταίου Δείπνου, όπου ο Πέτρος μη τολμώντας να ρωτήσει ο ίδιος τον Διδάσκαλο, προτείνει να το κάνει αυτό ο αγαπημένος μαθητής. Για

⁴⁸⁷ Σ. Αγουρίδη, όπ. παρ, σ. 320.

⁴⁸⁸ Β. Τζέρπου, όπ. παρ., σ. 405.

ποιο λόγο όμως ο συγγραφέας μας υπενθυμίζει στον επίλογο αυτή τη σκηνή; Ο Χρυσόστομος⁴⁸⁹ αναφέρει πως δεν είναι άσκοπο ούτε τυχαίο, αλλά θέλει να δείξει πόση παρρησία απέκτησε ο Πέτρος μετά την αποδοχή του από τον Ιησού. Εκείνος που προηγουμένως, δεν τολμούσε να ρωτήσει ο ίδιος τον Διδάσκαλο για τον προδότη, αλλά ανέθεσε στον αγαπημένο μαθητή να το κάνει⁴⁹⁰, τώρα αναλαμβάνει την προστασία όλων των μαθητών και θαρραλέα ρωτά ακόμη και για την τύχη του αγαπημένου μαθητή⁴⁹¹.

Στο κεφ. 21, αν και ο αγαπημένος μαθητής δεν είχε προσκληθεί από τον Ιησού όπως ο Πέτρος να τον ακολουθήσει, όλα τα παραπάνω, δικαιολογούν το θάρρος του αγαπημένου μαθητή να ακολουθήσει τον Πέτρο και τον Ιησού. Η στενή σχέση η οποία υπήρχε μεταξύ του αγαπημένου μαθητή και του Διδασκάλου καθιστούσε αδύνατον να αναχωρήσει ο Ιησούς και να μην τον ακολουθήσει και ο αγαπημένος μαθητής⁴⁹².

Στο στ. 21, ο Πέτρος ρωτά θαρραλέα⁴⁹³ τον Ιησού τι είναι αυτό το οποίο πρόκειται να συμβεί στον αγαπημένο μαθητή. Θυμήθηκε την περίπτωση που, καθ' υπόδειξη του ίδιου, *ο μαθητής ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς ἐγειρε στο στήθος του Ιησού και τον ρώτησε: Κύριε ποιος είναι αυτός που θα σε προδώσει;*⁴⁹⁴ Ρωτά με τη σειρά του τώρα ο αγαπών-φιλών Πέτρος για το ποιο θα είναι το τέλος της ζωής του αγαπημένου μαθητή και με ποιο τρόπο θα πεθάνει. Πρόκειται δηλαδή και ο αγαπημένος μαθητής να δοξάσει με σταυρικό θάνατο τον Θεό, όπως αυτός; *Οὐκ ἀκολουθήσει σοί; Οὐ τήν αὐτήν ἡμῖν ὁδόν τοῦ θανάτου βαδιεῖται; Οὐχ ὁμοίως ἀποθανεῖται;*⁴⁹⁵. Σε αυτό το

⁴⁸⁹ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τον Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΗ', PG 59, σ. 480.

⁴⁹⁰ Πρβλ. Ιω. 21, 20: *τίς ἐστὶν ὁ παραδιδούς σε;*

⁴⁹¹ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Εἰς το Κατὰ Ἰωάννην*, Κεφ. ΚΑ', PG 124, σ. 313.

⁴⁹² Π. Τρεμπέλα, ὄπ. παρ., σ. 734.

⁴⁹³ Θ. Φαρμακίδη, ὄπ. παρ., σ. 755 εξ.

⁴⁹⁴ Ωριγένους, *Εἰς το κατὰ Ἰωάννην*, ΒΕΠ 12, σ. 316-317.

⁴⁹⁵ Ευσθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1500.

σημείο όμως, γεννάται το εξής ερώτημα: Ποιος είναι ο λόγος που ώθησε τον Πέτρο να κάνει αυτή την ερώτηση στον Ιησού; Κάποιοι απέδωσαν αυτή την ερώτηση σε ένα είδος ζηλοτυπίας του Πέτρου προς τον αγαπημένο μαθητή. Θα μπορούσαμε όμως άραγε να αποδώσουμε έναν τέτοιο χαρακτήρα στον Πέτρο, στον οποίο ο Ιησούς εμπιστεύθηκε τα πρόβατά Του; Ο Χρυσόστομος⁴⁹⁶ αναφέρει πως με την ερώτησή του ο Πέτρος *δείκνυσι και ένταῦθα τήν ἀγάπην, ἦν πρὸς αὐτόν εἶχε· καί γάρ σφόδρα ἐφίλει τὸν Ἰωάννη ὁ Πέτρος· Καί τοῦτο καί ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα δῆλον...καί ἐν ταῖς πράξεσι*. Αυτή η ερώτηση ίσως αντικατοπτρίζει κάποιον ανταγωνισμό -όχι όμως εχθρικό- ανάμεσα στα δύο πρόσωπα⁴⁹⁷. Επειδή λοιπόν αγαπούσε πολύ τον αγαπημένο μαθητή, ρωτά ο Πέτρος: *Κύριε, οὗτος δέ τί;* «Δεν θέλει να ακολουθήσει και αυτός τον δρόμο τον οποίο θα ακολουθήσω εγώ; Δεν θέλει να γίνει σύντροφός μας; Δεν θέλει δηλαδή να γίνει και αυτός σύντροφος στην προστασία των προβάτων; Διότι το *ἀκολουθεῖ μοι* αυτό δηλώνει»⁴⁹⁸. Μία άλλη άποψη είναι πως θα μπορούσαμε να αποδώσουμε την ερώτηση αυτή σε απλή περιέργεια, την οποία βρίσκουμε σε ανθρώπους με ιδιαίτερα δραστήρια διάνοια⁴⁹⁹. Έχει την περιέργεια και την άγρυπνη επιθυμία να πληροφορηθεί το μέλλον του συμμαθητή του, ως ένα είδος παρηγορίας για τα δικά του μελλοντικά παθήματα. Διότι είναι ανθρώπινο, αν και ανώφελο, το ότι μας αρέσει μερικές φορές να ξέρουμε πως δεν είμαστε οι μόνοι που θα υποφέρουμε, αλλά να ακούμε ότι και άλλοι έχουν ήδη υπομείνει παθήματα ή πρόκειται να υπομείνουν⁵⁰⁰.

⁴⁹⁶ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΗ', PG 59, σ. 480.

⁴⁹⁷ Πρβλ. Ιω. 20, 4.

⁴⁹⁸ Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου, *ὄπ. παρ.*, σ. 416 εξ.

⁴⁹⁹ Π. Τρεμπέλα, *ὄπ. παρ.*, σ. 734.

⁵⁰⁰ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 753.

Ο Bultmann⁵⁰¹ θεωρεί πως είναι αδύνατο να καθορίσουμε κάτω από ποια έννοια τίθεται η ερώτηση του Πέτρου *Κύριε, οὗτος δὲ τί;* Η απάντηση όμως του Κυρίου στο στ. 22: *ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν...τί πρὸς σέ;* δίνει την απάντηση για την κατανόηση της ερώτησης του στ. 21. Βεβαίως ο αγαπημένος απόστολος όφειλε και αυτός να *ακολουθήσει* τον Ιησού. Εννοείται ότι το *ἔρχομαι* του Ιησού δεν ταυτίζεται με την έλευση που επαγγέλλεται στο κεφ. 14 (Ιω. 14, 3): *Καὶ ἐὰν πορευθῶ καὶ ἐτοιμάσω τόπον ὑμῖν, πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἑμαυτόν, ἵνα ὅπου εἰμί ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε*, οὔτε το 14, 18: *Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς, ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς*. Το *ἔρχομαι* στο στ. 22 δεν αναφέρεται με την ίδια έννοια που αναφέρεται στο στ. 14, 3. Συμφωνα με τον Τρεμπέλα⁵⁰² το *πάλιν ἔρχομαι* του στ. 14, 3 μπορεί να αναφέρεται στον θάνατο κάθε πιστού (Β' Κορ. 5, 8· Φιλ. 1, 23). Η σκέψη της τελικής ελεύσεως του Κυρίου και η κατά την συντέλειαν των αιώνων συνένωσις των μαθητῶν μετά του Κυρίου δεν εξαντλεί την έννοια της ελεύσεώς Του. Επίσης δεν έχει την ίδια σημασία με το 14, 18, καθώς εδώ στο στ. 22 το *ἔρχομαι* δεν χρησιμοποιείται προς δήλωση του χρόνου. Μάλλον στο στ. 22, το *ἔρχομαι* έχει την έννοια της ελεύσεως του Ιησού, όπως αυτή είχε δημιουργηθεί κατά τον πρώιμο αποκαλυπτικό χριστιανισμό. Έτσι εξηγείται η παρανόηση από τους αδελφούς, την οποία σπεύδει να διορθώσει ο συγγραφέας στο στ. 23.

Με την φράση: *Σύ μοι ἀκολουθεῖ* του στ. 22, τελειώνει η συνομιλία του Ιησού με τον Πέτρο στην θάλασσα της Τιβεριάδος. Ο Χρυσόστομος⁵⁰³ αναφέρει: *Ἐπειδὴ γάρ ἀεὶ ὁ Πέτρος εἰς τὰς τοιαύτας ἐρωτήσεις θερμὸς ἦν καὶ προεπήδα, ἐκκόπτων αὐτοῦ πάλιν τὴν θερμότητα, καὶ παιδεύων περαιτέρω μὴ περιεργάζεσθαι*.

⁵⁰¹ R. Bultmann, ὅπ. παρ., 1971, σ. 715.

⁵⁰² Π. Τρεμπέλα, ὅπ. παρ., σ. 507.

⁵⁰³ Τα ευρισκόμενα άπαντα του εναγίους πατρός ημών Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Ερμηνεία εις το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο*, τόμ. Β', Αθήνα 1873, σ. 666.

Τελικά ο Ιησούς δεν δίνει μια συγκεκριμένη απάντηση στο ερώτημα του Πέτρου για το ποιο θα είναι το μέλλον και το τέλος του αγαπημένου μαθητή. Του απαντά παροιμιακά στο ερώτημα, με μια φράση που επιδεχόταν περισσότερες από μια ερμηνείες. «Ακολούθησέ με εσύ· αν θέλω αυτός να με περιμένει μέχρις ότου επιστρέψω, τι σε ενδιαφέρει εσένα;»

Το *μένειν*⁵⁰⁴ ετυμολογικά προέρχεται από το αρχαίο Ινδοευρωπαϊκό *men, το οποίο σημαίνει *μένω, παραμένω, εξακολουθώ να βρίσκομαι, συνεχίζω να είμαι κάπου με τη θέλησή μου*. Εδώ μπορεί να σημαίνει *μένω ζωντανός*, όπως στην Α΄ Κορ. 15, 6: *ἐξ ὧν οἱ πλείονες μένουσιν ἕως ἄρτι, τινές δὲ ἐκοιμήθησαν*. Αναμφισβήτητα, η πρώτη χριστιανική πεποίθηση ήταν ότι η παρουσία του Κυρίου θα πραγματοποιείτο προτού να *κοιμηθεί* η πρώτη γενεά των Χριστιανών⁵⁰⁵ (Α΄ Θεσ. 4, 15· Α΄ Κορ. 15, 51).

Ο Χρυσόστομος⁵⁰⁶ ερμηνεύει το *μένειν* ως εξής: *Εἰ καὶ βούλομαι αὐτόν μένειν ἔνταῦθα* ενώ ο Ζιγαβηνός⁵⁰⁷ ερμηνεύει το *μένειν* ως *ζῶντα*. Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας⁵⁰⁸ αναφέρει: *Εἰ βουλοίμην αὐτόν διαζῆν, ἕως ἔρχομαι*. Κατά τον Θεοφύλακτο⁵⁰⁹, το *μένειν* σημαίνει ότι δεν θα είναι ο αγαπημένος μαθητής μαζί με τον Πέτρο τον καιρό του κηρύγματος «αλλά θα μείνει ξεχωριστά *ἕως ἔρχομαι*, όταν θα θελήσω δηλαδή να τον στείλω και αυτόν να κηρύξει. Διότι τώρα εσένα βγάζω στην προστασία της οικουμένης, γι' αυτό ακολούθησέ με. Αυτός ας παραμείνει εκεί μέχρι να έλθω πάλι και να τον βγάλω και αυτόν όπως εσένα στο κήρυγμα». Ας μείνει τώρα ο αγαπημένος μαθητής *ᾧδε*⁵¹⁰, εκεί στους τόπους της

⁵⁰⁴ Γ. Μπαμπινιώτη, *όπ. παρ.*, σ. 1073.

⁵⁰⁵ C. K. Barrett, *όπ. παρ.*, σ. 488.

⁵⁰⁶ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΖ', PG 59, σ. 480.

⁵⁰⁷ Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 129, σ. 1500.

⁵⁰⁸ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς Ἰωάννην*, PG 74, σ. 753.

⁵⁰⁹ Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφύλακτου, *όπ. παρ.*, σ. 417.

⁵¹⁰ Αμμωνίου Πρεσβυτέρου Αλεξανδρείας, Κεφ. ΚΑ', PG 85, σ. 1521. PG, 124, σ. 313.

Γαλιλαίας ή και της Ιερουσαλήμ, καθ' όσον μάλιστα είχε αναλάβει και τη φροντίδα της Παναγίας Μητέρας του Κυρίου ήδη από τον καιρό του Πάθους⁵¹¹.

Ο Schwartz⁵¹² πρότεινε την τολμηρή θέση ότι το *μένειν* σημαίνει να παραμείνει στον τάφο, και ότι η φράση αυτή δεν έχει καθόλου την έννοια του ότι ο μαθητής αυτός δεν θα πεθάνει, όπως αυτό εξηγείται και στο στ. 23. Για τον Wengst⁵¹³, αυτή η έκφραση δηλώνει πως ο άλλος μαθητής σε αντίθεση με τον Πέτρο, δεν θα υποστεί μαρτύριο. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ο μαθητής αυτός είναι υποδεέστερος του Πέτρου.

Όσον αφορά στη φράση *έως έρχομαι*, η οποία αναφέρεται στην έλευση του Χριστού, υπάρχουν επίσης κάποιες ερμηνείες οι οποίες στηρίζονται στις τρεις ελεύσεις του Κυρίου. Δηλαδή:

α) Στην έλευση του Κυρίου προσωπικά σε κάθε άνθρωπο κατά την ώρα του θανάτου του. Μια τέτοια παρουσία του Κυρίου δεν εφεύδεται στην ιωάννεια γραμματεία και την Κ.Δ. γενικότερα. Επίσης εάν δεχθούμε πως το *έρχομαι* σε αυτό το στίχο δηλώνει την ώρα της ελεύσεως του Κυρίου κατά την ώρα του θανάτου του ανθρώπου, δεν θα ερχόταν ο Κύριος και για τον Πέτρο και για τους άλλους αποστόλους; Ή μήπως ο Κύριος θα ήθελε να υπονοήσει πως δεν έρχεται για εκείνους οι οποίοι πεθαίνουν μαρτυρικά αλλά μόνο για όσους πεθαίνουν με φυσικό τρόπο; Μια τέτοια ιδέα είναι παράδοξη και παράλογη, και σε αυτήν αντιτίθεται η αφήγηση για το θάνατο του Στεφάνου, η οποία παρουσιάζει τον Κύριο να εμφανίζεται αλλά όχι όμως και να έρχεται για να παραλάβει τον πτωτομάρτυρα (Πρξ. 7,56).

⁵¹¹ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εις το ενδέκατον εωθινόν*, PG 132, σ. 716.

⁵¹² The Anchor Bible, *The Gospel According to John*, Raymond E. Brown, New York, 1970, σ. 1109.

⁵¹³ K. Wengst, *όπ. παρ.*, σ. 322.

β) Η δεύτερη ερμηνεία⁵¹⁴ αναφέρει πως ο Ιησούς με τους λόγους αυτούς προανήγγειλε ότι ο αγαπημένος μαθητής θα ζούσε μέχρι την μεγάλη κρίση της καταστροφής των Ιεροσολύμων (Μτθ. 10, 23)⁵¹⁵ (*“Όταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν· Ἀμήν γὰρ λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου*), οπότε ο Κύριος «ἦλθε» και κατέστρεψε με την ράβδο των Ρωμαίων τα Ιεροσόλυμα. Ο Πέτρος δεν ἔζησε την μεγάλη αυτή φανέρωση του δοξασμένου Χριστού, σε αντίθεση με τον αγαπημένο μαθητή, ο οποίος επέζησε αυτής. Ἐμενε και κήρυττε εντοπίως, ενώ λίγο πριν την άλωση των Ιεροσολύμων ἔφυγε σε άλλο τόπο⁵¹⁶ υπακούοντας στο χρησμό-την προφητεία του Ι. Χριστού.

γ) Η τρίτη ερμηνεία αναφέρει πως η φράση *ἕως ἔρχομαι* αφορά στη Δευτέρα του Κυρίου Παρουσία⁵¹⁷: *ἕως ἔρχομαι κατά τὴν Δευτέρα μου Παρουσίαν*. Ο Θεοφύλακτος⁵¹⁸ αναφέρει: *Ζῆν ἄχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας*. Με αυτήν την άποψη συμφωνεί και ο Wengst⁵¹⁹ και αναφέρει πως με τη φράση αυτή δεν δύναται να εννοηθεί ο εν Πνεύματι Ερχομός του Κυρίου όπως αυτός εκφράζεται στην αποχαιρετιστήρια ομιλία Του. Το πιθανότερο είναι, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της Α΄ Ιω. 2,28, να δηλώνεται η Παρουσία του Ιησού, δηλαδή ο εσχατολογικός Ερχομός Του.

Ωστόσο, ο Ιησούς δεν εμφανίζεται να λέει πως η θέλησή Του είναι να παραμείνει ο αγαπημένος μαθητής *ἕως ἔρχεται*, αλλά λέει πως εάν ήταν αυτή η θέλησή Του δεν θα ἔπρεπε καθόλου να

⁵¹⁴ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 735.

⁵¹⁵ Πρβλ. Μτθ. 26, 64.

⁵¹⁶ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Εἰς το Κατά Ιωάννην*, Κεφ. ΚΑ΄, PG 124, σ. 313. 316.

⁵¹⁷ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 735.

⁵¹⁸ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Εἰς το Κατά Ιωάννην*, Κεφ. ΚΑ΄, PG 124, σ. 316.

⁵¹⁹ Κ. Wengst, *όπ. παρ.*, σ. 322.

ενδιαφέρει τον Πέτρο: *Τί πρὸς σέ;*⁵²⁰ Οτιδήποτε και αν πρόκειται να συμβεί στον άλλο μαθητή, εσύ πρέπει να με ακολουθήσεις⁵²¹: *Σύ μοι ἀκολουθήσει.* Αυτό που πρέπει να σε ενδιαφέρει είναι εσύ να με ακολουθήσεις· *ακολουθήσέ με λοιπόν.* Αυτή είναι η δεύτερη φορά στο κεφ. 21 που ο Ιησούς καλεί τον Πέτρο να τον ακολουθήσει. Ο Πέτρος θα μπορέσει να πεθάνει για τον Ιησού όπως υποσχέθηκε στο 13,37 και απέτυχε να πράξει στο 18, 25-27. Στο στ. 21 πρόβαλε πάλι ο χαρακτήρας του αποστόλου, ο οποίος ήταν ανέκαθεν θερμός στις ερωτήσεις, προπετής και πολυπράγμων. Ο δε Ιησούς φροντίζει να τον διορθώσει ελέγχοντάς τον. Ο ιερός Χρυσόστομος⁵²² λέει: *Ἐπειδὴ γάρ ἔμελλον τῆς οἰκουμένης τὴν ἐπιτροπὴν ἀναδέξασθαι, οὐκ ἔδει συμπεπλέχθαι λοιπὸν ἀλλήλοις [...] Ἔργον ἐνεχειρίσθης, αὐτό σκόπει, καὶ ἄνυε καὶ ἄθλει, καὶ ἀγωνίζου. Τι γὰρ εἰ καὶ βούλομαι αὐτόν μένειν ἐνταῦθα; σὺ τὰ σεαυτοῦ σκόπει καὶ μερίμνα.* Η απάντηση του Ιησού ήταν κοινή πεζή και όχι τόσο σαφής. Μια πολύ απλή απάντηση σε μια ερώτηση που απαιτούσε απάντηση για το μέλλον του άλλου μαθητή. Το πιο σαφές στην απάντηση του Ιησού ήταν ότι αυτό που έπρεπε να ενδιαφέρει τον Πέτρο την ώρα εκείνη ήταν το δικό του τέλος και όχι το τέλος του άλλου μαθητή, όποιο και αν ήταν αυτό. Στη φράση *Σύ μοι ἀκολουθήσει* αναδεικνύεται το ενδιαφέρον για τον Πέτρο με σαφή και δραματικά κραυγαλέο⁵²³ τρόπο: *Σὺ τὸν σὸν θάνατον σκόπει, μηδὲν τὸν ἐκείνου περιεργαζόμενος*⁵²⁴. Τέλος, ο

⁵²⁰ «Μετὰ τὴν θεῖαν Ἔγερσιν, τρὶς τῷ Πέτρῳ, φιλεῖς με, πυθόμενος ὁ Κύριος τῶν ἰδίων προβάτων, προβάλλεται ποιμενάρχην, ὃς ἰδὼν ὃν ἠγάπα, ὁ Ἰησοῦς ἐπόμενον, ἤρετο τὸν Δεσπότην. Οὗτος δὲ τί; Ἐὰν θέλω, ἔφησε, μένειν τοῦτον, ἕως καὶ πάλιν ἔρχομαι, τί πρὸς σὲ φίλε Πέτρε;» Βλ. ΕΞΑΠΟΣΤΕΙΛΑΡΙΟΝ ΙΑ΄, ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΗ, ὅπ, παρ., σ. 941.

⁵²¹ C. K. Barrett, ὅπ. παρ., σ. 488.

⁵²² Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Ομιλία ΠΖ΄, PG 59, σ. 480.

⁵²³ Σ. Αγουρίδη, ὅπ. παρ., σ. 321.

⁵²⁴ Θ. Φαρμακίδη, ὅπ. παρ., σ. 756.

Χρυσόστομος⁵²⁵ αναφέρει πως μια βαθύτερη αιτία που δεν θέλει ο Κύριος να ενδιαφέρεται τόσο ο Πέτρος για τον αγαπημένο μαθητή, ήταν ακριβώς η μεγάλη του επιθυμία να μη χωρισθεί από αυτόν. Αφενός ο Χριστός θέλει να δείξει ότι όσο κι αν αγαπά ο Πέτρος τον αγαπημένο μαθητή, τη δική Του αγάπη δεν την φθάνει. Γι' αυτό δεν χρειάζεται να ασχολείται με πράγματα πέρα από αυτά στα οποία μπορεί να έχει λόγο. Αφετέρου, θέλει να περιορίσει την άκαιρη συμπάθεια μεταξύ των δύο μαθητών, την επιθυμία τους να είναι μαζί σε μια ώρα που δεν το επέτρεπαν οι περιστάσεις, καθώς έπρεπε για το καλό της οικουμένης να χωρισθούν και να κηρύξουν το Ευαγγέλιο ο καθένας χωριστά⁵²⁶: «Εἰ γάρ μὴ ἐχωρίζοντο ἀλλήλων, τὰ μέγιστα εἶχεν ἡ οἰκουμένη ζημιωθῆναι»⁵²⁷.

Κατά τον Bultmann, το θέμα των στ. 20-22 είναι η διαφορά ανάμεσα στο μέλλον του Πέτρου και σ' αυτό του αγαπημένου αποστόλου⁵²⁸. Για τον πρώτο, το τέλος ήταν το μαρτύριό του, ενώ στον δεύτερο ο Κύριος υπόσχεται πως θα παραμείνει ζωντανός μέχρι την παρουσία Του. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ο ιδιαίτερος τρόπος παρουσίασης των δύο μαθητών. Μελετώντας την διήγηση, αισθάνεται κάποιος πως πρόκειται για ένα πρωτόγνωρο κείμενο που δεν θυμίζει κάποιο προηγούμενο⁵²⁹.

Σύμφωνα με τον Επίσκοπο Κατάνης Κασσιανό⁵³⁰, στο ερώτημα τι απέγινε με τις κύριες προσωπικότητες της Ευαγγελικής διήγησης, τον Πέτρο και τον αγαπημένο μαθητή, ο Ευαγγελιστής απαντά ως εξής: «Ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ πνεύματος οὗτοι εὐρίσκονται εἰς σχέσιν κοινωνίας καὶ ἐνότητος μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Αυτό είναι το νόημα της

⁵²⁵ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *ὄπ. παρ.*, PG 59, σ. 480.

⁵²⁶ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *ὄπ. παρ.*, σ. 480. Ευθυμίου Ζιγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, σ. 1500.

⁵²⁷ Αμμωνίου Πρεσβυτέρου Αλεξανδρείας, Κεφ. ΚΑ', PG 85, σ. 1521.

⁵²⁸ R. Bultmann, *ὄπ. παρ.*, σ. 715.

⁵²⁹ Σ. Αγουρίδη, *ὄπ. παρ.*, σ. 305.

⁵³⁰ Κασσιανού Επισκόπου Κατάνης, *ὄπ. παρ.*, σ. 217 εξ.

παρατηρήσεως στο στ. 14 σχετικά με την τρίτη εμφάνιση του Αναστάσιου. *Τρίτη εμφάνισις* οὐδόλως δύναται νά σημαίνει *τρίτην καί τελευταίαν*. Τουναντίον, ἄν ὁ Ἀναστάς ἔχει ἤδη τρεῖς ἐμφανισθῆ εἰς τούς μαθητάς του, τοῦτο οὐδέν ἄλλο σημαίνει εἰμή ὅτι οὗτος δύναται πάλιν νά ἐμφανισθῆ. Διά τῶν ἐπαναλαμβανομένων ἐμφανίσεων πραγματοποιῶται ἡ πρός αὐτούς κοινωνία καί ἡ μετ' αὐτῶν ἐνότης. Οὐχί δέ μόνον διά τῶν ἐμφανίσεων. Εἰς τήν σημείωσιν τοῦ στ. 13 ἀνευρίσκομεν τά ἴχνη ἐνός εὐχαριστιακοῦ συμβολισμοῦ. Ἀναμφιβόλως, ὁ συγγραφέας ὑπονοεῖ ἐκεῖ τήν εὐχαριστιακὴν σχέσιν κοινωνίας. Ἡ κοινωνία εἶναι ἐσχατολογικῶς προσηρμοσμένη. Ἐπίσης τό δίς ἐπαναλαμβανόμενον *ἕως ἔρχομαι* (στ. 22 - 23), μόνον τήν ἐσχατολογικὴν ἔλευσιν τοῦ Κυρίου δύναται νά σημαίνῃ. Ἡ ἐσχατολογία αὐτή εἶναι οὐχί ἡ φλέγουσα ἀναμονή τῶν πρώτων ἐτών τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ φήμη περί τοῦ *Ἀγαπημένου Μαθητή* ὅτι δέν θά ἀποθάνει· ὅτι δηλαδή ἡ ἐσχατολογικὴ ἔλευσις τοῦ Κυρίου θά προλάβει τοῦτον ἀκόμη ζῶντα, παρουσιάζεται ὡς ἀνήκουστόν τι. Οὐχί οἱ ἀποθνήσκοντες ἀλλ' αὐτός, ὁ ἐπιζήσων, εἶναι μία μεγάλη ἐξαίρεσις. Ἡ ἔλευσις τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι πλέον πραγματικότης τῆς (τότε) σήμερον. Παραμένει ἐν τούτοις ὡς ὁ τελικός σκοπός παντός Χριστιανικοῦ γίνεσθαι. Εἶναι δέ πάντοτε τό Ἅγιον Πνεῦμα ὁ ἀποκαλύπτων τόν Χριστόν εἰς τήν Ἐκκλησίαν καί ὁ προπαρασκευάζων τήν ἐσχατολογικὴν ἔλευσίν Του (16, 13). Ἡ ἐν ὑπομονή ἀναμονή τῆς ἐσχατολογικῆς ἐπανελεύσεως τοῦ Χριστοῦ εὐρίσκεται καί αὐτή ἐν συσχετισμῶ μετ' ὅ Ἅγιον Πνεῦμα».

Με το στ. 23 κατακλείεται ἡ διήγησις γιὰ τὴν ἀναστάσιμη ἐμφάνισις τοῦ Χριστοῦ στὴ λίμνη τῆς Τιβεριάδος. Ταυτόχρονα δίνει μερικὲς διευκρινίσεις, ἐπειδὴ ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ περὶ τοῦ ἀγαπημένου μαθητῆ παρεξηγήθη ἀπὸ ἀδελφούς Χριστιανούς καὶ παρερμηνεύθη ὅτι ὁ μαθητὴς αὐτός δὲν θά πεθάνει. Κατὰ τὸν

Wengst⁵³¹ από αυτό το στίχο προκύπτει ότι ο συντάκτης της προσθήκης του κειμένου παραμένει στην ιωάννεια παράδοση και ανήκει και ο ίδιος εντός του ιωάννείου κύκλου. Εντός αυτού (του κύκλου) πρέπει να υπήρχε η πεποίθηση ότι ένα προεξέχων μέλος, το οποίο γνώριζε και ο Ιησούς, δεν θα πέθαινε, αλλά θα παρέμενε στη ζωή μέχρι και την Δευτέρα Παρουσία. Είναι σημαντικό ότι στη συνέχεια του στ. 23 ο συντάκτης αντιτίθεται με σαφήνεια στην διαδεδομένη αντίληψη που ήθελε τον μαθητή εκείνον να μην πεθάνει και διευκρινίζει πως αυτό έγινε από λανθασμένη ερμηνεία των λόγων του Ιησού. *Διεφημίσθη ο λόγος αυτός* στους αδελφούς. Με τον όρο *αδελφούς* δύναται να εννοηθούν εν προκειμένω μόνο όσοι μετέχουν του κύκλου των μαθητών⁵³². Αυτού του είδους η συσχέτιση απαντά κυρίως στην Α΄ Ιω (3, 14, 16). Ο όρος *άδελφός*⁵³³ χρησιμοποιείται μία και μοναδική φορά στα Ευαγγέλια με αυτή την έννοια, καθώς η έννοια της χριστιανικής αδελφότητας πραγματοποιήθηκε μετά την Ανάσταση του Κυρίου⁵³⁴.

Σε αυτό το στίχο, θαυμάζει κανείς την ταπείνωση του Ευαγγελιστή, ο οποίος σπεύδει να διορθώσει την εσφαλμένη, αλλά τόσο κολακευτική, για το πρόσωπό του εντύπωση. Δεν καταδέχθηκε ένα ψεύτικο έπαινο ούτε θέλησε να αφήσει τους αδελφούς σε απατηλές εκτιμήσεις γι' αυτόν. Έδειξε έτσι, πόσο δεν ήθελε τους κομπασμούς, πόσο δεν αρεσκόταν σε κολακείες και πόσο αγαπούσε την αλήθεια⁵³⁵. Όπως εξάγεται από τα συμφραζόμενα, ο μαθητής αυτός πέθανε πριν έλθει η Παρουσία του Κυρίου. Η απάντηση του Ιησού στο στ. 22 είναι σκόπιμα διαμορφωμένη κατά διαφορετικό τρόπο. Κατά το Μκ. 9, 1 κάποιος δεν θα έχουν γευθεί θάνατο όταν

⁵³¹ K. Wengst, *όπ. παρ.*, σ. 323.

⁵³² K. Wengst, *όπ. παρ.*, σ. 323.

⁵³³ Στις Πράξεις ο όρος *άδελφοί* χρησιμοποιείται πολύ συχνά (1, 16· 9, 30· 10, 23 κλπ.) όπως και στις Επιστολές (Εφ. 6, 23· Α΄ Ιω. 3, 14, 16· Γ΄ Ιω. 3, 5).

⁵³⁴ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 736.

⁵³⁵ Θεοφάνους Κεραμέως, *Εις το ενδέκατον εωθινόν*, PG 132, σ. 717.

θα έλθει η Βασιλεία⁵³⁶. Με αυτόν τον προΐδεασμό εννοήθηκε ο λόγος του Ιησού για τον αγαπημένο μαθητή και έτσι: *έξηλθεν ό λόγος*, δηλ. διαδόθηκε πως ο μαθητής εκείνος δεν θα πεθάνει πριν έλθει η Παρουσία. Ο Ιησούς δεν είπε στον Πέτρο ότι ο αγαπημένος μαθητής θα ζούσε μέχρι την επιστροφή Του, αλλά ότι δεν ήταν στη δικαιοδοσία του Πέτρου να ξέρει τη μοίρα αυτού⁵³⁷. Δεν είπε ότι ο μαθητής δεν θα πεθάνει. Πράγματι, είναι ψευδές πως μπορεί να υπάρξει άνθρωπος αθάνατος⁵³⁸. Είπε απλώς: «Αν αυτός θέλω να περιμένει έως ότου γυρίσω, γιατί εσύ νοιάζεσαι»; Αυτή φαίνεται πως είναι η πιο λογική ερμηνεία του στ. 22 όταν ο Κύριος λέει στον Πέτρο: *τί πρός σέ;*

Η λαθεμένη αυτή ερμηνεία των λόγων του Ιησού, η οποία γέννησε την πλανεμένη αντίληψη για τον αγαπημένο μαθητή ότι *ούκ άποθνήσκει*, δημιούργησε στους μετέπειτα αιώνες και την εξής παράδοση: «ο αγαπημένος μαθητής ζει ακόμα, κοιμάται και δεν είναι νεκρός στην Έφεσο. Υπάρχει η παράδοση ότι ο ίδιος ήταν σε καλή υγεία όταν διέταξε να κατασκευασθεί γι' αυτόν ένας τάφος. Όταν ο τάφος ετοιμάσθηκε με επιμέλεια, ο αγαπημένος μαθητής έριξε κάτω τον εαυτό του και πέθανε αμέσως. Εντούτοις, όπως νομίζουν αυτοί οι οποίοι παρανόησαν τους λόγους του Κυρίου στο στ. 22, ότι ο αγαπημένος μαθητής δεν πέθανε πραγματικά άλλα πως έμοιαζε με πεθαμένο, ετέθη στον τάφο ενώ κοιμόταν και θα μείνει εκεί μέχρι την έλευση του Χριστού. Εν τω μεταξύ γνωστοποιεί το γεγονός της ζωής του με παλμικές κινήσεις του χώματος του τάφου, οι οποίες προκαλούνται από την αναπνοή του κοιμωμένου αγαπημένου

⁵³⁶ «Καί έλεγεν αυτοίς· άμήν λέγω ύμιν ότι είσιν τινες ώδε τών έστηκότων οίτινες ού μή γεύσονται θανάτου έως άν ΐδωσιν τήν βασιλείαν του θεου έηλυθυϊαν έν δυνάμει».

⁵³⁷ C. S. Keener, όπ. παρ. σ. 1239.

⁵³⁸ Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου, όπ. παρ., σ. 418.

μαθητή»⁵³⁹. Νομίζουμε όμως πως είναι περιττό να ασχοληθεί κάποιος με μια τέτοια άποψη.

Αυτή η παράδοση για το τέλος του αγαπημένου μαθητή και του Πέτρου, καθώς και η παρεξήγηση από τους αδελφούς, όσον αφορά στον πρώτο, μπορεί να κατανοηθεί κάπως ικανοποιητικά, μόνο μέσα στα πλαίσια του θέματος «Πέτρος ως εκπρόσωπος της συνοπτικής παράδοσης και αγαπημένος μαθητής ως εκπρόσωπος της ιωάννειας». Η αναφορά του Δ΄ Ευαγγελίου, με την προσθήκη του κεφ. 21 ίσως αποβλέπει στο να απαντήσει σε κάποια προβλήματα που πρέπει να σχετίζονται με την κυκλοφορία αυτού του Ευαγγελίου. Η ευθύνη του Πέτρου για πολλά στοιχεία που περιλαμβάνει η συνοπτική παράδοση, καθώς και η παράδοση πως του είχε δοθεί κάποια ιδιαίτερη εξουσία για τα συμβαίνοντα εντός της Εκκλησίας, εξουσία που πρέπει να άσκησε για κάποιο διάστημα, πριν μεταβεί σε άλλους τόπους, επέβαλαν κατά την έκδοση και την κυκλοφορία του Δ΄ Ευαγγελίου εντός της Εκκλησίας (με τις χαρακτηριστικές παραλλαγές της ιωάννειας παράδοσης) να μην αγνοήσει ο συγγραφέας μια τέτοια προσωπικότητα όπως αυτή του Πέτρου. Ο συγγραφέας είχε τη συνείδηση των ερωτημάτων και των ζητημάτων που μπορούσαν να γεννηθούν από πλευράς της καθεστηκυίας Εκκλησίας όσον αφορά στην αποδοχή της δικής του Ευαγγελικής παράδοσης σε σύγκριση προς τη Συνοπτική. Ο Renan⁵⁴⁰ αναφέρει πως οποιοσδήποτε και αν είναι ο συγγραφέας του Δ΄ Ευαγγελίου, έγραψε για να εξάρει το κύρος ενός εκ των αποστόλων. Για να δείξει ότι αυτός ο απόστολος είχε διαδραματίσει κάποιον σημαντικό ρόλο σε περιπτώσεις τις οποίες, όταν αφηγούνται οι άλλοι Ευαγγελιστές σιωπούν σε ό,τι αφορά αυτόν, και να αποδείξει ότι γνώριζε πράγματα τα οποία οι άλλοι δεν τα γνώριζαν. Το παράρτημα του Δ΄ Ευαγγελίου αποβλέπει κυρίως στο να συνδέσει τον Πέτρο και τον

⁵³⁹ Π. Τρεμπέλα, *όπ. παρ.*, σ. 736.

⁵⁴⁰ E. Renan, *Vie de Jesus*, Paris, Calmann- Levy, 1925, σ. 532.

αγαπημένο μαθητή, έτσι ώστε ο δεσμός τους αυτός να υπηρετήσει την ανετότερη αποδοχή της ιωάνειας παράδοσης από την Εκκλησία. Ο Πέτρος και ο αγαπημένος μαθητής είναι δύο διαφορετικοί τύποι αλλά όχι αντιμαχόμενοι. Αναγνωρίζει ο ένας τον άλλον, και παρά τις διαφορές τους ενδιαφέρονται ο ένας για τον άλλον. Έχει διατυπωθεί η άποψη⁵⁴¹ ότι ο συγγραφέας του κεφ. 21 είχε σκοπό να ευθυγραμμίσει την παράδοση του Δ' Ευαγγελιστού προς την Συνοπτική παράδοση, και να αποκαταστήσει τον Πέτρο στην θέση υπεροχής μεταξύ των δώδεκα Μαθητών την οποία κατέχει στα Συνοπτικά Ευαγγέλια. Τέτοιες προσπάθειες, κατά τον Αγουρίδη, όπως αυτή του κεφ. 21, βοήθησαν την Εκκλησία να αντιμετωπίσει με σχετική άνεση ως παραλλαγές της ίδιας παράδοσης, ασυμφωνίες μεταξύ Συνοπτικής και ιωάνειας⁵⁴² παράδοσης.

Έτσι ο συντάκτης της προσθήκης καταλήγει στο στ. 24 στην επανάληψη της ρήσης του Ιησού σχετικά με την «παραμονή» εκείνου του μαθητή: Οὗτος ἐστὶν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων καὶ ὁ γράψας ταῦτα, καὶ οἶδαμεν ὅτι ἀληθὴς αὐτοῦ ἡ μαρτυρία ἐστίν. Η μαρτυρία του στ. 24 ταυτίζει τον μαθητή ὃν ἠγάπα/ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς (Ιω. 13, 23-26. 19, 25-27.35. 20, 1-10. 21, 1-14. 20, 24), με τον συγγραφέα του Δ' Ευαγγελίου. Η μαρτυρία του, η οποία εκφράζεται με ενεστῶτα (μαρτυρῶν), αποτελεί εκείνη την προϋπόθεση για το γεγονός ότι αυτός έχει γράψει το Ευαγγέλιο, αλλά ταυτόχρονα και για ὅσα γράφονται στη συνέχεια από τον ίδιο⁵⁴³. Ένα πρόσωπο που ενώ η παράδοση της Εκκλησίας συνέδεσε από πολύ νωρίς με τον απόστολο Ιωάννη, τον υιό του Ζεβεδαίου, η σύγχρονη έρευνα λόγω ακριβῶς της ανωνυμίας του, του αινιγματικού τρόπου παρουσιάσής του, αλλά και του κεντρικού ρόλου που διαδραματίζει στο Δ'

⁵⁴¹ Σ. Αγουρίδη, *Πέτρος και Ιωάννης εν τῷ Τετάρτῳ Ευαγγελίῳ*, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 11.

⁵⁴² Σ. Αγουρίδη, ὅπ. παρ., σ. 324 εξ.

⁵⁴³ Κ. Wengst, ὅπ. παρ., σ. 324.

Ευαγγέλιο, ταύτισε και με μία πληθώρα άλλων ιστορικών προσωπικοτήτων της αποστολικής Εκκλησίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν αμφισβητήθηκε και αυτή ακόμα η ιστορικότητα του εν λόγω προσώπου. Σε ό,τι αφορά στο ζήτημα της ταυτότητας του αγαπημένου μαθητή, αν και οι πληροφορίες που παρέχει σχετικά το Δ' Ευαγγέλιο θα πρέπει μάλλον να θεωρούνται ως μια σειρά σχετικών ενδείξεων, σε καμία περίπτωση δεν επέχουν τη θέση αποδείξεων. Είναι γεγονός ότι το ενδεχόμενο πίσω από την αινιγματική προσωπικότητα του μαθητή *ὄν ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς* να κρύβεται ο απόστολος Ιωάννης, ο υιός Ζεβεδαίου (21, 2), θα πρέπει να προηγείται έναντι οποιασδήποτε άλλης εκδοχής και πρότασης, χωρίς όμως και πάλι να υφίσταται η σαφής εκείνη και κατηγορηματική σχετική μαρτυρία και απόδειξη. Και αυτό, διότι τα όσα εν προκειμένω προκύπτουν περί του αγαπημένου μαθητή από τις σχετικές διηγήσεις του Δ' Ευαγγελίου όχι μόνο ταιριάζουν απόλυτα με όλα όσα γνωρίζουμε για τον απόστολο Ιωάννη από τρίτες πηγές, αλλά ταυτόχρονα δεν έρχονται σε αντίθεση μεταξύ τους⁵⁴⁴.

Ο Wengst αναφέρει πως με τον στ. 24 η προσθήκη εκπληρώνει τον τελικό της σκοπό: Το ότι το Ευαγγέλιο που εκδόθηκε από τον ίδιο τον συντάκτη της, έγινε υπό την διαρκή εποπτεία του μαθητή *ὄν ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς*. Γι' αυτόν το σκοπό έχει συγγράψει το κείμενο του κεφ. 21 και το έχει προσθέσει στο έργο του Ιωάννη⁵⁴⁵.

Αφού λοιπόν ο συντάκτης εξήγησε με τον στ. 24 το πώς λειτουργεί η προσθήκη, ολοκληρώνει το κεφ. 21 του βιβλίου του με το στ. 25. Αυτό το κάνει με το να συνδέσει το στ. 25 με το 20, 30. Λαμβάνει όσα καταγράφονται εκεί και τα παραλλάσει. Αρχικά στο 20,30 ο Ιωάννης γράφει: «Πολλά μὲν οὖν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ». Τώρα όμως γράφει: «Ἔστιν δὲ καὶ ἄλλα πολλά ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς». Το γεγονός ότι ο

⁵⁴⁴ B. Τζέρπου, *ὄπ. παρ.*, σ. 368.

⁵⁴⁵ K. Wengst, *ὄπ. παρ.*, σ. 325.

συντάκτης της προσθήκης δεν επαναλαμβάνει την αναφορά στα θαύματα, δεν έχει καμία ιδιαίτερη σημασία. Πιθανότατα να ήθελε να προσφέρει μια διαφορετική διατύπωση. Το γεγονός ότι ο Ευαγγελιστής κλείνει με την σημείωση ότι ο Ιησούς είχε πραγματοποιήσει πολλά άλλα (20, 30), τα οποία δεν αναγράφονται στο βιβλίου του, δίνει την δυνατότητα και την ευκαιρία στον συντάκτη να πραγματοποιήσει την προσθήκη του. Το κεφ. 21 λοιπόν είναι ένα ακόμη περιστατικό στο οποίο συμμετείχε ο Ιησούς και δεν περιέχεται στο υπόλοιπο Ευαγγέλιο. Έτσι λοιπόν για τον Ιησού υπάρχει περιθώριο να διηγηθούν κι άλλα, από αυτά που έχουν ήδη γραφτεί⁵⁴⁶.

⁵⁴⁶ Κ. Wengst, *όπ. παρ.*, σ. 327.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι εμφανίσεις του Αναστημένου Κυρίου διακρίνονται σαφώς από τα οράματα, τα οποία αντιστοιχούν στον τύπο των αποκαλυπτικών οραμάτων (Δαν. 7, 13-14· Πξ. 7, 55-56· Απ. 1, 12-20). Τέτοια οράματα, *όπτασίας και άποκαλύψεις Κυρίου*, είχε και ο Απόστολος Παύλος (Β΄ Κορ. 12, 1εξ.). Τα οράματα όμως αυτά, για τα οποία ο Απόστολος αναγκάζεται να μιλήσει, είχαν άλλο χαρακτήρα και ποιότητα, ήταν άλλου είδους και περιεχομένου από την εφάπαξ εμφάνιση του Κυρίου στο δρόμο προς τη Δαμασκό, που ο Παύλος επικαλείται επανειλημμένα και αποτελεί το θεμέλιο της αποστολικής του διακονίας (Α΄ Κορ. 9, 1· 15, 8 εξ.· Γαλ. 1, 16).

Τα Ευαγγέλια κατανοούν τις εμφανίσεις του Κυρίου ως ένα *όραν* με τα μάτια του σώματος. Εξάλλου για καμία από τις αναστάσιμες εμφανίσεις του Κυρίου που αναφέρονται στα Ευαγγέλια και στις Πράξεις των Αποστόλων δεν λέγεται ότι συνέβη *κατ' όναρ* ή ακόμα κατά την νύκτα. Η ανάσταση αποτελεί το θεμέλιο της Εκκλησίας ως του εσχατολογικού γεγονότος στον παρερχόμενο κόσμο. Αποτελεί την απόδειξη της μετά θάνατον ζωής. Χωρίς την Ανάσταση του Ιησού Χριστού δεν θα υπήρχε Εκκλησία⁵⁴⁷.

Από την συγχρονική μελέτη της περικοπής του *κατά Ιωάννην* Ευαγγελίου, η οποία περιγράφει την αναστάσιμη εμφάνιση του Χριστού στον Πέτρο στη λίμνη της Τιβεριάδος (κεφ. 21), συνάγονται τα εξής συμπεράσματα:

Το κεφ. 21 το οποίο εξετάσαμε θεωρείται σχεδόν από όλους τους ερμηνευτές ως προσθήκη στο σώμα του *κατά Ιωάννην* Ευαγγελίου. Η περικοπή αυτή ωστόσο δεν πρέπει να μελετάται και

⁵⁴⁷ M. Grant, *όπ, παρ.*, σ. 93.

να εξετάζεται αυτοτελώς, αλλά ενταγμένη στη συνάφεια ολόκληρου του Ευαγγελίου.

Ένα από τα ερωτήματα τα οποία μας απασχόλησαν είναι αν το κεφ. 21 συντάχθηκε πολύ αργότερα από άγνωστο ή άγνωστους συγγραφείς, ή αν γράφτηκε από άμεσους μαθητές του Ιωάννη και ενώ ακόμη το Ιω. δεν είχε κυκλοφορηθεί ευρέως.

Όπως είδαμε, δεν υπάρχουν χειρόγραφα τα οποία να μην περιέχουν το εν λόγω κεφάλαιο. Η συγγραφή όμως του κεφ. 21 πρέπει να είναι μεταγενέστερη της συγγραφής ολόκληρου του Ευαγγελίου. Πρέπει, όμως, να έγινε εξαιρετικά νωρίς και να προστέθηκε στο υπόλοιπο Ευαγγέλιο πριν αυτό δημοσιευθεί και κυκλοφορηθεί, διότι διαφορετικά θα έπρεπε να έχουμε δυο οικογένειες χειρογράφων· τη μία άνευ του Παραρτήματος και την άλλη συμπεριλαμβανομένου αυτού. Επομένως, ο χρόνος συγγραφής πρέπει να τοποθετηθεί μεταξύ του χρόνου της συγγραφής των είκοσι πρώτων κεφ. του Ιω. και του χρόνου της δημοσίευσής του.

Σχετικά με τον συγγραφέα του κεφ., οι μικρές γλωσσολογικές διαφορές οι οποίες εντοπίζονται και οι διαφορές ύφους δεν μπορούν να αποδείξουν από μόνες τους πως το κεφ. 21 συνεγράφη από διαφορετικό συγγραφέα. Οι ανομοιογένειες του κειμένου δικαιολογούνται, καθώς οφείλονται στο γεγονός ότι στο Ευαγγέλιο έχουν ενσωματωθεί προφορικές και γραπτές παραδόσεις. Ένα άλλο σημείο, το οποίο στηρίζει την Ιωάννεια προέλευση του κεφ. αυτού, είναι ο παραλληλισμός της αφήγησης με αυτήν του Λουκά (κεφ. 5). Μια άλλη παρατήρηση αφορά στην ενότητα του Ευαγγελίου. Έχει αναγνωρισθεί ότι οι τρεις ερωτήσεις του Κυρίου προς τον Πέτρο (21, 15-17), οι οποίες αποτελούν το κύριο μέρος του διαλόγου του Πέτρου με τον Αναστημένο Ιησού, αντιστοιχούν στις τρεις αρνήσεις του (Ιω. 18, 17. 25-27).

Τα όσα παραθέσαμε στην εκπόνηση της εργασίας μας, μας ώθησαν στο συμπέρασμα πως το κεφ. 21 πιθανόν να γράφτηκε από

μαθητές του Ιωάννη οι οποίοι γνώριζαν το πνεύμα του διδασκάλου τους, ίσως ακόμη όταν ο Ιωάννης βρισκόταν στη ζωή. Πιθανόν ο συγγραφέας του Ιω. 21 να ήταν μέλος της ιωάννειας κοινότητας ο οποίος συνέχισε το έργο του συγγραφέα των κεφ. 1-20. Πρέπει και αυτός να ανήκε στον Ιουδαϊκό χριστιανισμό όπως και ο συγγραφέας του Ευαγγελίου⁵⁴⁸.

Αναλυτικότερα, η Αναστάσιμη εμφάνιση του Χριστού στον Πέτρο, η οποία περιγράφεται στο κεφ. 21⁵⁴⁹, αρχίζει με την θαυμαστή αλιεία στη λίμνη της Τιβεριάδος, συνεχίζει με το κοινό δείπνο του Ιησού μετά των επτά αλιέων μαθητών του, και προχωρά η όλη περικοπή στην αποκατάσταση του Πέτρου ως ποιμενάρχη της Εκκλησίας, και τη σχέση που έχει ο Πέτρος προς τη θεολογική αυθεντία που διαθέτει ο Δ΄ Ευαγγελιστής.

Το σημαντικότερο στην περικοπή αυτή γίνεται όταν τελείωσε το γεύμα: *ὅτε ἠρίστησαν* (στ. 15). Τότε ακολουθεί η αποκατάσταση

⁵⁴⁸ D. R. Aus, *ὄπ. παρ.*, σ. 253,

⁵⁴⁹ Στα λειτουργικά κείμενα της Ορθοδόξου Εκκλησίας μας με το Ιω. 21 ασχολούνται: το **Ι΄ Εξαποστειλᾶριο**: «Τιβεριάδος θάλασσα, σὺν παισὶ Ζεβεδαίου, Ναθαναὴλ τῷ Πέτρῳ τε, σὺν δυσὶν ἄλλοις πάλοι, καὶ Θωμᾶν εἶχε πρὸς ἄγραν, οἱ Χριστοῦ τῇ προστάξει, ἐν δεξιῶις χαλάσαντες, πλήθος εἴλκον ἰχθύων, ὃν Πέτρος γνοῦς, πρὸς αὐτὸν ἐνήχητο, οἷς τὸ τρίτον φανείς καὶ ἄρτον ἔδειξε, καὶ ἰχθὺν ἐπ' ἀνθρώκων»,· το **Ι΄ Εωθινὸ Δοξαστικόν**: «Μετὰ τὴν εἰς Ἰδοῦ κάθοδον, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασιν, ἀθυμοῦντες ὡς εἰκός, ἐπὶ τῷ χωρισμῷ σου Χριστέ οἱ Μαθηταί, πρὸς ἐργασίαν ἐτράπησαν· καὶ πάλιν πλοῖα καὶ δίκτυα, καὶ ἄγρα οὐδαμοῦ. Ἀλλὰ σὺ Σῶτερ ἐμφανισθεῖς, ὡς δεσπότης πάντων, δεξιῶις τὰ δίκτυα κελεύεις βαλεῖν· καὶ ἦν ὁ λόγος ἔργον εὐθύς, καὶ πλήθος τῶν ἰχθύων πολὺ, καὶ δεῖπνον ξένον ἔτοιμον ἐν γῆ· οὗ μετασχόντων τότε σου τῶν Μαθητῶν, καὶ ἡμᾶς νῦν νοητῶς καταξίωσον, ἐντροφήσαι φιλόστωπε Κύριε»· το **ΙΑ΄ Εωθινὸ Δοξαστικόν**: «Φανερῶν σεαυτὸν, τοῖς Μαθηταῖς σου Σωτήρ μετὰ τὴν Ἀνάστασιν, Σίμωνι δέδωκας τὴν τῶν προβάτων νομήν, εἰς ἀγάπης ἀντέκτισιν, τὴν τοῦ ποιμένειν φροντίδα αἰτῶν. Διὸ καὶ ἔλεγε· Εἰ φιλεῖς με Πέτρε, ποιμαίνει τὰ ἀρνία μου, ποιμαίνει τὰ πρόβατά μου. Ὁ δὲ εὐθέως ἐνδεικνύμενος τὸ φιλόστοργον, περὶ τοῦ ἄλλου Μαθητοῦ ἐπυνθάνετο. Ἵν ταῖς πρεσβείαις Χριστέ, τὴν ποιμνὴν σου διαφύλαττε, ἐκ λύκων λυμαιομένων αὐτήν»· καὶ το **ΙΑ΄ Εξαποστειλᾶριο**: «Μετὰ τὴν θεῖαν Ἔγερσιν, τρις τῷ Πέτρῳ, φιλεῖς με, τυθόμενος ὁ Κύριος τῶν ἰδίων προβάτων, προβάλλεται ποιμενάρχη, ὃς ἰδὼν ὃν ἠγάπα, ὁ Ἰησοῦς ἐπόμενον, ἦρετο τὸν Δεσπότην. Οὗτος δὲ τί; Ἐὰν θέλω, ἔφησε, μένειν τοῦτον, ἕως καὶ πάλιν ἔρχομαι, τί πρὸς σὲ φίλε Πέτρε;». Βλ. ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΗ, Αθήνα 2008, σ. 940-942.

του Πέτρου στο έργο της διαποίμανσης των πιστών εντός της Εκκλησίας στους στ. 15-19, καθώς και ο προσδιορισμός της ιδιότητας του Πέτρου σε σχέση με την θεολογική αυθεντία και το κύρος του αγαπημένου μαθητή του Ιησού (στ. 20-24). Το λειτούργημα του Πέτρου δεν επεκτείνεται στον άλλο μαθητή. Ο Ποιμήν Πέτρος αποθνήσκει, ενώ ο άλλος μαθητής ζει και δίνει μαρτυρία για τον Χριστό. Και οι δύο μαθητές ακολουθούν τον Κύριο, αλλά με διαφορετικό τρόπο.

Η αναστάσιμη εμφάνιση του Χριστού στον Πέτρο διδάσκει ότι το ποιμαντορικό λειτούργημα του Πέτρου είναι η οδός των ηγετών της Εκκλησίας. Ο Χριστός είναι ο Ποιμήν, ο φορέας δε του ποιμαντορικού λειτουργήματος πρέπει να βαδίζει στα ίχνη του Χριστού. Ο ποιμήν φροντίζει για κάθε ανάγκη του ποιμνίου και δίνει ακόμα και τη ζωή του για το ποίμνιό του. Από την άποψη αυτή το ποιμαντορικό λειτούργημα είναι το λειτούργημα της αγάπης. «Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ιω. 15, 13). Ο εξιλαστήριος θάνατος του Χριστού είναι το αποκορύφωμα της αγάπης του Πατρός προς τον Υιόν (Ιω. 10, 17). Το ποιμαντορικό λειτούργημα απολήγει στο θάνατο. Ο Πέτρος είναι ο ποιμήν που θα πεθάνει για το ποίμνιο του Χριστού. Ο Θάνατος υπέρ του ποιμνίου είναι η έσχατη δικαίωση του εκκλησιαστικού ηγέτη.

Αυτός υπήρξε ο μέγας Απόστολος Πέτρος. Αν ο Παύλος ανήκει στα μεγαλοφυή εκείνα πνεύματα, τα οποία εμφανίζονται στην ιστορία για να αποτελέσουν ορόσημο γι' αυτήν, ο Πέτρος ανήκει στους άνδρες εκείνους, οι οποίοι χωρίς καταπλήσσουσες πνευματικές εξάρσεις και σπινθηροβόλες συλλήψεις, καταυγάζουν την οικουμένη με ολόκληρο το είναι τους. Δεν εκπέμπει αστραπές το πνεύμα τους, βροντά όμως η ζωή τους.

Παρόλα αυτά, οι παραπάνω λόγοι δεν φαίνεται να είναι οι μοναδικοί για τους οποίους συνεγράφη το κεφ. 21. Στους

τελευταίους στίχους των κεφ. 20 και 21 υπάρχει μια εντυπωσιακή ομοιότητα στις λέξεις (20, 30-31 και 21, 25). Υπάρχει μία κοινή αναφορά στα πράγματα που έκανε ο Ιησούς και δεν έχουν καταγραφεί στο βιβλίο αυτό. Και στους δύο υπάρχει το ασυνήθιστο χαρακτηριστικό γνώρισμα, πως ο αφηγητής απευθύνεται άμεσα στους αναγνώστες του για το πρόσωπο του Ιησού Χριστού. Και στις δυο περιπτώσεις υποτίθεται πως ο Αναστημένος Κύριος συνεχίζει τη δραστηριότητά Του μεταξύ τους, αλλά είναι αδύνατον να καταγραφεί αυτή μέσα στα ανθρώπινα αποδεικτικά όρια. Φαίνονται και οι δύο στίχοι ως δακτυλικά αποτυπώματα του ίδιου αφηγητή. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι τελευταίοι στίχοι του κεφ. 20 χρησίμευσαν ως κατακλείδα του συγκεκριμένου κεφ., ενώ το κεφ. 21 ως συμπέρασμα ολόκληρου του Ευαγγελίου. Για να υιοθετήσουμε βέβαια αυτό το συμπέρασμα, δεχόμαστε την ομοιογένεια του λογοτεχνικού ύφους και του λεξιλογίου, καθώς και τον ομόφωνο μάρτυρα των ελληνικών χειρογράφων, τα οποία μαρτυρούν πως το Ευαγγέλιο δεν έκανε ποτέ την εμφάνισή του χωρίς το κεφ. 21. Με αυτά τα δεδομένα θα μπορούσαμε να δεχθούμε πως ο συγγραφέας του κεφ. 21 είναι ο ίδιος ο Ευαγγελιστής, χωρίς φυσικά να παραθεωρούμε τις διαφορετικές πηγές των παραδόσεων που ύφανε από κοινού και τις τοποθέτησε στο Ευαγγέλιό του. Η αντίδρασή μας για τα παραπάνω θα εξαρτηθεί από το πως θα δούμε τον Ευαγγελιστή. Αν τον δούμε δηλαδή σαν λογοτεχνική φιγούρα, ή ως ένα προφητικό πρόσωπο. Ο Ευαγγελιστής φαίνεται να εκπληρώνει τον ρόλο ενός προφήτη, ο οποίος επιδιώκει να είναι ένας αξιόπιστος οδηγός σε ολόκληρη την ιστορία της σωτηρίας, η οποία αναγγέλλεται από τον Ιωάννη τον Βαπτιστή και φθάνει μέχρι σήμερα, που το Ευαγγέλιο διαβάζεται ως ανάγνωσμα στις Εκκλησίες.

Το κεφ. 20 επεδίωξε να βοηθήσει τους αναγνώστες (ή τους ακροατές) να κάνουν την μετατόπιση από την πίστη των πρώτων

αποστόλων, των οποίων η πίστη είχε ωφεληθεί από την θέα των εμφανίσεων του Αναστημένου Κυρίου, στη δική τους πίστη, η οποία στηρίζεται σε διαφορετικά πράγματα. Στη συνέχεια, το κεφ. 21 ενδιαφέρεται να βοηθήσει τους ίδιους τους αναγνώστες να κατανοήσουν την κατάσταση μετά τον θάνατο των πρώτων αποστόλων. Και στα δύο κεφάλαια προσπαθεί να ενδυναμώσει, να ενθαρρύνει και να παρηγορήσει (Α΄ Κορ. 14,3) τους αναγνώστες-ακροατές. Ο ακροατής-αναγνώστης δεν λαμβάνει υπόψη την προϊστορία του εγγράφου και ενδιαφέρεται λιγότερο για τις ομοιομορφίες στο λογοτεχνικό ύφος, τα ανεξήγητα κενά, τις επαναλήψεις και τις ασυνέπειες που πιθανόν υπάρχουν. Αντιλαμβάνεται, όμως, τις πολλαπλές συνδέσεις, μερικές ρητές και μερικές υπονοούμενες, οι οποίες δημιουργούνται μεταξύ του αφηγήματος και των καταστάσεων των οποίων βιώνει.

Συμπερασματικά, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι οι αφηγήσεις των εμφανίσεων του Κυρίου διαμορφώθηκαν μέσα στον ορίζοντα κατανόησης - και συνεπώς με τη βοήθεια - παραστάσεων, εννοιών, μορφών σκέψης και έκφρασης της εποχής εκείνης, ειδικότερα της ΠΔ και του μεταγενέστερου Ιουδαϊσμού. Οι αφηγήσεις των εμφανίσεων του Κυρίου έχουν τη φιλολογική μορφή του θρύλου⁵⁵⁰. Στη δημιουργία και διαμόρφωσή τους συντέλεσαν κηρυκτικά, απολογητικά, δογματικά, κατηχητικά και λατρευτικά ενδιαφέροντα της πρώτης Εκκλησίας, με την επίδραση του ιουδαϊκού και ελληνιστικού περιβάλλοντος⁵⁵¹. Έτσι εξηγούνται οι μεταξύ τους διαφορές και αντιφάσεις, ενώ κάθε προσπάθεια εναρμόνισής τους είναι καταδικασμένη σε αποτυχία⁵⁵².

⁵⁵⁰ Βλ. M. Dibelius, *Die Formgeschichte des Evangeliums*, Tubingen 1961, σ. 191.

⁵⁵¹ G. Bornkamm, *Jesus von Nazareth*, Stuttgart 1960, σ. 166.

⁵⁵² G. Ebeling, *Das Wesen des christlichen Glaubens*, Tubingen 1959, σ. 74.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A) ΠΗΓΕΣ

* *Novum Testamentum Graece*²⁷, Επιμ. Β. Και Κ. Aland, C.M. Martini, J. Karavidopoulos, B. M. Metzger, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1993.

* *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄* (Septuaginta), επιστημονική επιμέλεια, Prof. D. Dr. Alfred Rahlfs, Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα.

* *Η Αγία Γραφή*, (μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα), Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα 1997.

* *Η Αγία Γραφή*, Παναγιώτου Τρεμπέλα, Εκδ. Αδελφότητα Θεολόγων «η ΖΩΗ», Αθήνα 1999.

B) ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

* Αγουρίδη, Σ., *Πέτρος και Ιωάννης εν τω Τετάρτω Ευαγγελίω*, Θεσσαλονίκη 1966.

* Αγουρίδη, Σ., *Εισαγωγή εις την Καινήν Διαθήκην*, Αθήνα 1971.

- * Αγουρίδη, Σ., *Το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο*, Β΄: Κεφ. 13-21, Θεσσαλονίκη 2005.
- * Ανδριοπούλου, Π., *Θέματα της Θεολογίας της Καινής Διαθήκης*, Αθήνα 1990.
- * Ατματζίδη, Χ., *Κριτικές αναγνώσεις των βιβλικών κειμένων, (ερευνητικές επισκέψεις σε βιβλικά τοπία)*, Θεσσαλονίκη 2010.
- * Βαρλά, Μ. Αρχιμανδρίτου, «Η ενότητα του 21^{ου} κεφαλαίου του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου», *Γρηγόριος ο Παλαμάς* (1981), σ. 280-285.
- * Γαλίτη, Γ., *Ερμηνεία Περικοπών Εκ Της Καινής Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1993.
- * Γλαβίνα, Απ., *Ιστορία της Εκκλησίας*, τ. Α΄, Θεσσαλονίκη 1995.
- * Δεσπότη, Σ., *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, τ. Α, Αθήνα 2005.
- * Δεσπότη, Σ., *Η Αγία Γραφή στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα 2006.
- * Δεσπότη, Σ., *Ο Κώδικας των Ευαγγελίων, Εισαγωγή στα Συνοπτικά Ευαγγέλια και πρακτική μέθοδος ερμηνείας τους*, Αθήνα 2007.

- * Δεσπότη, Σ., *Ο Απόστολος Παύλος στην Αθήνα*, Αθήνα 2009.

- * Δεσπότη, Σ., *Τό Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο, συλλογή άρθρων, σημειώσεις παραδόσεων στο μάθημα Ερμηνεία Ευαγγελικών και Αποστολικών Περικοπών*. Υπό έκδοση.

- * Δημητράκου, Δ., *Μέγα Λεξικόν Όλης Της Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήναι.

- * *Ευαγγέλια*, Μεταγλωτισθείσα εις απλήν γλώσσαν υπό ανωνύμου, Επιμέλεια Αρχιμανδρίτου Γαλκτίωνος Π. Γκαμίλη, Τόμ. Β΄, Αθήνα 1975.

- * Ζολώτα, Εμμ., *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην*, Αθήνα 1906.

- * Θεοφυλάκτου, Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία Εις τα τέσσαρα Ιερά Ευαγγέλια*, Μεταγλωτισθείσα εις απλήν γλώσσαν υπό ανωνύμου, Επιμέλεια Αρχιμανδρίτου Γαλακτίωνος Π. Γκαμίλη, τ. Β΄, Αθήνα 1975.

- * *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, Αθήνα 1962.

- * Ιωαννίδη. Θ., «Ο απόστολος Θωμάς και η Ανάσταση του Χριστού (Από την πρώτη απιστία στην ύστερη ομολογία)», *Διακονία, Λειτουργία, Χάρισμα*. Τιμητικός Τόμος προς τον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών

Γεώργιο Α. Γαλίτη, Κέντρο Αρχαιολογικών, Ιστορικών και Θεολογικών Μελετών, Λεβάδεια (2006), σ. 309-325.

* Κασσιανού, Επισκόπου Κατάνης, «Το εικοστόν πρώτον κεφάλαιον του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου», *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, τεύχ. 444-445 (1955), σ. 206-220.

* Καραβιδόπουλου, Ι., *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, εκδ. Γ', Θεσσαλονίκη 2010.

* Καραβιδόπουλου, Ι., *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1998.

* Καρακόλη, Χ., *Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις. Απαντήσεις σε απορίες από την Καινή Διαθήκη*, Έκδ. Β, Αθήνα 2005.

* Καρακόλη, Χ., *Η Θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη 1996.

* Κωνσταντίνου, Γ., *Λεξικόν των Αγίων Γραφών*, Αθήνα 1973.

* *Λεξικόν Βιβλικής Θεολογίας*, μεταφρασμένο από τα Γαλλικά με την εποπτεία των Σ. Αγουρίδη, Σ. Βαρτανιάν και Γ. Γρατσέα, Γ. Μαραγκού, Γ. Ρηγόπουλου, Σ. Φρέρη, Κ. Χιωτελλή, Αθήνα 1980.

* *Λεξικόν της Καινής Διαθήκης*, Σωφρόνιος Ευστρατιάδης, Μητροπολίτης Λεοντοπόλεως, 1878-1947, εν Αλεξανδρεία, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, 1910.

* Μακράκη, Α., *Ερμηνεία Όλης της Καινής Διαθήκης*, Αθήνα 1893.

* Μπαμπινιώτη, Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Έκδ. Β΄, Αθήνα 2005.

* Παναγοπούλου, Ι., *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Αθήνα 1994.

* Παναγοπούλου, Ι., *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Αθήνα 1995.

* Παπαδημητρίου, Κ., *Πρίν τη θεωρία, Προδρομική Πατερική Ερμηνευτική*, Θεσσαλονίκη 2012.

* ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΗ, Αθήνα 2008.

* Πατρόνου, Γ., *Η Ιστορική Πορεία του Ιησού (από τη φάτνη ως τον κενό τάφο)*, Αθήνα 1991³.

* ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ, Αθήνα 2010.

* Σάκκου, Σ. Ν., *Ερμηνεία στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, τομ. Γ΄, Θεσσαλονίκη 2012.

* Σιώτη, Μ. Α., *Παραδόσεις Εισαγωγής εις την Καινήν Διαθήκην*. Μέρος Α, Αθήνα 1971.

* Σωτηροπούλου, Ν. Ι., *Ερμηνεία Δυσκόλων Χωρίων της Γραφής*, Τόμ. Α΄, Αθήνα 2006.

* Σωτηροπούλου, Ν. Ι., *Ερμηνεία Δυσκόλων Χωρίων της Γραφής*, Τόμ. Γ΄, Αθήνα 1985-1994.

* Τα Ευρισκόμενα Άπαντα του Εν Αγίοις Πατρός ημών Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Ερμηνεία Εις Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, τόμ. Β΄, Αθήνα 1873.

* Τζέρπου, Β., *Το Ιωάνναιο πρόβλημα (Συμβολή στη μελέτη της ιωάννειας γραμματείας)*, Θεσσαλονίκη 2009.

* Τρεμπέλα, Π. Ν., *Υπόμνημα Εις το Κατά Ιωάννη Ευγγέλιο*, Αθήνα 1969².

* Φαρμακίδου, Θ., *Η Καινή Διαθήκη μετά υπομνημάτων αρχαίων*, Αθήνα 1842.

* Χατζηνικολάου, Ν., Αρχιμανδρίτου, «Η αποκατάσταση του Πέτρου», *Τιμητικός τόμος αρχιεπισκόπου Δημητρίου, οι συμβολές*, Αθήνα 2006. σελ. 971-986.

* Aus, D. R., *Simon Peter' s Denial and Jesus' Commisioning him as his Successor in John 21, 15-19: Studies in Their Judaic Background*, Studies in Judaism, University Press of America 2013.

* Barrett, C. K., *The Gospel According to St John* (An introduction with commentary and notes on the Greek Text, London 1970⁸.

* Bornkamm, G., *Jesus von Nazareth*, Stuttgart 1960⁴.

* Brooke, G., «4Q252 And The 153 Fish of John 21,11», *Antikes Judentum und Fruhes Christentum*, New York (1999), σ. 253-265.

* Brown, R, *The Gospel according to John*, The Anchor Bible, Vol. 29A, New York 1970.

* Bruce, F.F., *The Gospel of John, Introduction, Exposition and Notes*, Eerdmans, 1983.

* Bultmann, Rudolf, *The Gospel of John: A Commentary*. Translated by G. R. Beasley-Murray, R. W. N. Hoare, and J. K. Riches. Oxford 1971.

- * Campenhausen, H. v., *Der Ablauf der Osterereignisse und das leere Grab*, Heidelberg 1958².
- * Cardwell Kenneth, «The fish on the fire», *ExpTim* 102 (1990-1991), σ. 12-14.
- * Charlesworth, J. H., *John and Qumran*, London 1972.
- * Dibelius, M., *Die Formgeschichte des Evangeliums*, Tübingen 1961⁴.
- * Dodd, C. H., *The Apostolic Preaching and its Developments*, London 1944.
- * Dodd, C. H., *The interpretation of the fourth Gospel*, Cambridge 1953.
- * Dodd, C. H., *The appearances of the Risen Christ*, Oxford 1955.
- * Dodd, C. H., *Historical Tradition in The Fourth Gospel*, Cambridge 1963.
- * Dodd, , C. H., *More New Testament Studies*, Eerdmans 1968.
- * Ebeling, G., *Das Wesen des christlichen Glaubens*, Tübingen 1959.
- * *Evangile selon St. Jean*, Paris, Gabalda 1927.

- * Gardner, T., «John In The Company Of Poets», *Studies in Christianity and Literature* 6 (2011), σ. 195-198.
- * Grant, M., *Saint Peter, A Biography*, New York 1995.
- * Grass, H., *Ostergeschehen und Osterberichte*, Göttingen 1964³.
- * Hooker, M. D., «Why did Peter spring into the sea», *The Journal of Theological Studies* (1989), σ. 481-489.
- * Jeremias, J., *New Testament Theology*, Translated by John Bowden, New York Scribner 1971.
- * Jeremias, J., *Neutestamentliche Theologie. Erster Teil, Die Verkündigung Jesu*, Gutersloh 1971.
- * Keener, Craig S., *The Gospel of John, A Commentary*, United States of America, τόμ. Β', 2005².
- * *Lexicon Fur Theologie und kirche*, Zehuter Band, Herder 2009.
- * Liddell, H. G. & R. Scott, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής γλώσσης*, εκδ. Ιωάννης Σιδέρης, Αθήνα, σ. 218.
- * Lightfoot, R. H. *St. John's Gospel: A Commentary*. Edited by C. F. Evans. London, Oxford University Press 1960.

- * Lindars, B., *The Gospel of John*, Attic Press 1972.

- * Mahoney, P., *Two Disciples at the Tomb*, Frankfurt 1974.

- * Marshall, I., *The Gospel of Luke*, NIGTC Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans 1978.

- * Michaels, J. R., *John: Good News Commentary*, San Francisco 1983.

- * Michaels, J. J., Ramsey, *Good News Commentaries*, San Francisco 1984.

- * Migne J. P., *Patrologia Cursus Completus, Series Graeca*, τόμ. 1-161, Parisiis 1857–1866.

- * Minear P. S., The Original Functions of John 21, *Journal of Biblical Literature*, V. 102 (1983), σ. 85-98.

- * Morris, L., *The Gospel according to John, The English Text with Introduction, Exposition, and Notes*. New International Commentary on the New Testament, Grand Rapids, Eerdmans 1971.

- * Moulton and Geden, *Concordance to the Greek Testament*, Edinburg 1963.

- * Painter, J., *John, Witness and Theologian*, London 1975.

- * Pliny the Elder, *The Natural History*, John Bostock, London 1855.

- * Ramelli H., «Simon Son of John, Do you Love me?», *Novum Testamentum*, V 50 (2008), σ. 332-350.

- * Renan, E., *Vie de Jesus*, Calmann- Levy, έκδ. 71^η, Paris 1925.

- * Riccioti, G., *Ο Βίος του Ιησού Χριστού*, μτφρ. Υάκινθου Δημητρίου, Αθήνα 1941.

- * Schnackenburg, R., *The Gospel according to St. John*, τόμ. 3, New York 1982.

- * Schweizer, E., *The Gospel News according to Luke*, μτφρ. D. E. Green Atlanta: John Knox Press 1984.

- * Sparks, H.F.D., *A Synopsis of the Gospels. Part II: The Gospel According to St John with the Synoptic Parallels*, London 1974.

- * The Anchor Bible, *The Gospel According to John* (xiii-xxi), introduction, Translation, and notes by Raymond E. Brown, S.S., Garden City, New York 1970.

- * Thyen, H., *Das Johannesevangelium*, Tübingen 2005.

* Wengst, K., *Das Johannesevangelium*, 2, Kap. 11-21, ThKNT 4,2, Kohlhammer, Stuttgart 2001.

* Westcott Brooke Foss, D.D, D.C.L, *The Gospel According To St John, (The Greek Text with introduction and notes)*, τόμος Β', Michigan 1954.

* Wolter, M., *Das Lukasevangelium*, Tübingen 2008.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΙΙ

ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΛΕΞΕΩΝ (ΚΕΦ.21)

Όροι που Δηλώνουν κίνηση	Όροι που Δηλώνουν χώρο	Όροι που Δηλώνουν χρόνο
ὕπάγω ἐρχόμεθα ἐξῆλθον ποίμαινε βόσκε ἔρχομαι φιλω ἐκτενεῖς ἠρίστησαν περιεπάτεις ἐζώννυες ζώσει ἀκολουθεῖ ἐπιστραφεῖς Βάλετε ἐξῆλθεν διεζώσατο ἐνέγκατε ἀνέβη εἴλκυσεν δεῦτε ἔρχεται λαμβάνει δίδωσιν ἐγερθεῖς περιεπάτεις ἐκτενεῖς ζώσει ἀκολουθεῖ	θαλάσσης Τιβεριάδα Κανά Γαλιλαίας πλοῖον αἰγιαλόν δεξιά γῆς	πρωίας νυκτί νῦν νεώτερος γηράσεις

